

e-ISSN 2300-9918

HUMANITIES | AND SOCIAL | SCIENCES |

Quarterly, Volume XVIII
(January - March)
Research Journal 20
(1/2013)

HSS Journal indexed, among others, on the basis of the reference of the Minister of Science and Higher Education in The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH) and Index Copernicus Journal Master List 2012.

Issued with the consent of the Rector

Editor in Chief
Publishing House of Rzeszow University of Technology
Leonard ZIEMIAŃSKI

Composition of the Scientific Papers Council
of the Faculty of Management at Rzeszow University of Technology
„Humanities and Social Sciences”

Grzegorz OSTASZ – Chairman (Poland)
Justyna STECKO – Editorial assistant (Poland)

members:

Alla ARISTOVA (Ukraine), Heinrich BADURA (Austria)
Guido BALDI (Germany), Aleksander BOBKO (Poland), Viktor CHEPURKO (Ukraine)
Wilem J.M. HEIJMAN (The Netherlands), Tamara HOVORUN (Ukraine)
Beatriz Urbano LOPEZ DE MENESES (Spain), Józef MANDZIUK (Poland)
Aleksandr MEREZHKO (Ukraine), Nellya NYCHKALO (Ukraine)
Josef SABLİK (Slovakia), Henryk SKOROWSKI (Poland), Mykoła STADNIK (Ukraine)

Editor in Chief
Grzegorz OSTASZ (Poland)

Editorial Committee (Thematic editors)
Stanisław GĘDEK (Poland), Aleksandr GUGNIN (Poland),
Waldemar PARUCH (Poland), Krzysztof TERESZKIEWICZ (Poland)

Editorial assistant
Justyna STECKO (Poland)

Statistical editor
Tomasz PISULA (Poland)

Members of editorial staff
Andrzej GAZDA (Poland), Agata GIERCZAK (Poland), Paweł HYDZIK (Poland)
Marta POMYKAŁA (Poland), Beata ZATWARNICKA-MADURA (Poland)

Language editors
Glyn David GRIFFITHS (The United Kingdom), Tatiana GUGNINA (Poland)
Alewtina ŁAWRINIENKO (Russia), Ruth MAŁOSZEK (Germany)
Magdalena REJMAN-ZIENTEK (Poland), Anna ROMAN (Poland)

Project of the cover
Damian GĘBAROWSKI

The printed version of the Journal is an original version.

p-ISSN 2300-5327
e-ISSN 2300-9918

Publisher: Publishing House of Rzeszow University of Technology,
12 Powstańców Warszawy Ave., 35-959 Rzeszow (e-mail: oficyna1@prz.edu.pl)
<http://oficyna.portal.prz.edu.pl>

Editorial Office: Rzeszow University of Technology, The Faculty of Management,
10 Powstańców Warszawy Ave., 35-959 Rzeszów, phone: 17 8651383, e-mail: zeszyty@prz.edu.pl
<http://hss.portal.prz.edu.pl>

Additional information and an imprint – p. 127

SPIS TREŚCI

Od Komitetu Redakcyjnego	7
Paweł Dykas, Tomasz Misiak, Tomasz Tokarski: Czynniki kształtujące regionalne zróżnicowanie stóp bezrobocia rejestrowanego w latach 2002–2010.....	9
Julia Anna Grochocka: Polityka społeczna w programach Prawa i Sprawiedliwości (2005–2007)	23
Anna Iwanicka: Marka jako istotny element komunikacji marketingowej przedsiębiorstw mleczarskich z Lubelszczyzny	45
Monika Pasternak-Malicka: Przeciwdziałanie unikaniu i uchylaniu się od opodatkowania w Unii Europejskiej	55
Krzysztof Predecki, Krzysztof Rejman: Konsumpcjonizm w społeczeństwie postindustrialnym – wymiar społeczny i ekonomiczny zjawiska	69
Michał Rybak: Wybrane instytucje Unii Europejskiej w publicystyce „Najwyższego Czasu!”.....	79
Krystyna Skoczylas: Możliwości wspomaganie decyzji w procesie zarządzania zaopatrzeniem	87
Justyna Stecko: Prywacyjna koncepcja zła w interpretacji Leszka Kołakowskiego	97
Jacek Strojny: Kultura projektowa – parametry oceny i wpływ na przebieg projektów.....	105
Bożydar Ziółkowski: „Europa 2020” w zarządzaniu zrównoważonym rozwojem Unii Europejskiej	117

CONTENTS

From the Editorial Committee	7
Paweł Dykas, Tomasz Misiak, Tomasz Tokarski: The factors shaping the regional differences of registered unemployment rate between the years 2002–2010	9
Julia Anna Grochocka: Social policy in programs of Law and Justice Party (2005–2007).....	23
Anna Iwanicka: Brand as an important element of marketing communication of diary plants in the Lublin area	45
Monika Pasternak-Malicka: Counteracting tax evasion and tax avoidance in the European Union	55
Krzysztof Predecki, Krzysztof Rejman: Consumerism in the post-industrial society - a social and economic phenomenon.....	69
Michał Rybak: Selected institutions of the European Union in journalism of „Najwyższy Czas!”	79
Krystyna Skoczylas: The possibility of decision support in the process of management supply	87
Justyna Stecko: The privation theory of evil in the interpretation of Leszek Kołakowski	97
Jacek Strojny: Project culture – parameters of evaluation and impact on process of projects	105
Bożydar Ziółkowski: „Europe 2020” in management towards sustainable development of the European Union	117

From the Editorial Committee

We are giving you the next 20th (1/2013) issue of the Scientific Journal of the Rzeszow University of Technology which from this issue is changing its title from "Economics and Humanities" into "Humanities and Social Sciences."

The aim of the Publisher is to raise the merits and the position of the international quarterly published by the Faculty of Management, that is why we provided foreign team of reviewers, as well as an international Scientific Council.

The articles published in this publication are devoted to the broader issues of economic sciences and the humanities. They are the result both of theoretical and empirical research. The covered subjects vary considerably, reflecting the interdisciplinary nature of the papers. We do hope that the published studies will meet your kind interest and will be an inspiration to further research and fruitful discussions.

On behalf of the Editorial Board of "Economics and Humanities" we would like to thank the Authors for sending the results of their research. We would like to express particular gratitude to the Reviewers for their valuable feedback that greatly contributed to increasing values of the scientific publications.

With compliments
Editorial Committee

Paweł DYKAS¹
Tomasz MISIAK²
Tomasz TOKARSKI³

CZYNNIKI KSZTAŁTUJĄCE REGIONALNE ZRÓŻNICOWANIE STÓP BEZROBOCIA REJESTROWANEGO W LATACH 2002–2010⁴

Głównym celem artykułu jest opisowa oraz statystyczna analiza podstawowych czynników kształtujących zróżnicowanie stóp bezrobocia na poziomie województw Polski w latach 2002-2010. W pracy znajdują się zarówno opisowe analizy przeciętnych stóp bezrobocia w latach 2002-2010, jak i grupy kwartylowe owej zmiennej makroekonomicznej w kolejnych latach rozważanego przedziału czasu. Ponadto w artykule przedstawiony jest prosty model teoretyczny, w którym przyrosty stóp bezrobocia rejestrowanego w kolejnych latach i województwach uzależnione są od przeszłych wartości owych stóp, jak i stóp wzrostu realnego PKB w województwach. Przyjęcie założenia, iż przyrosty stóp bezrobocia są zależne od stopy wzrostu gospodarczego wynika przede wszystkim z następujących faktów. Po pierwsze, popyt na pracę jest popytem pochodnym względem zapotrzebowania zgłaszanego przez konsumentów na rynku towarowym. Po drugie, wynika z typowo keynesowskiego podejścia do sytuacji na rynku pracy, gdzie Keynes przyczyną podstawowej niesprawności rynku pracy jaką jest występowanie bezrobocia przymusowego upatrywał w niedostatecznym popycie na dobra i usługi czyli na rynku towarowym. Uzależnienia zaś zmian bieżących stóp bezrobocia od poziomu tych stóp z poprzedniego okresu wynika z inercyjnego charakteru zjawiska bezrobocia w Polsce. Parametry tak skonstruowanego modelu teoretycznego zostały dla porównania oszacowane zarówno metodą najmniejszych kwadratów (MNK), jak i uogólnioną metodą momentów (UMM) z wykorzystaniem procedury *fixed effect* oraz w przypadku przeszłych stóp bezrobocia zerojedynkowych zmiennych przełącznikowych. Wprowadzenie do estymowanych równań procedury *fixed effect* pozwala uwzględnić przestrzenną heterogeniczność rozważanych w artykule zmiennych makroekonomicznych. Natomiast wprowadzenie zmiennych przełącznikowych wynika stąd, iż pełnią one rolę zmiennej korygującej oddziaływanie stóp bezrobocia z poprzedniego okresu na zmianę bieżącej stopy bezrobocia i zależy od tego czy przyrost tej stopy jest dodatni czy ujemny.

Słowa kluczowe: regionalne różnice w poziomie bezrobocia, GDP i poziom bezrobocia, analiza panelowa miejscowego bezrobocia, procedura *fixed effect*.

¹ Mgr Paweł Dykas, Katedra Ekonomii Matematycznej, Uniwersytet Jagielloński.

² Dr Tomasz Misiak (autor korespondencyjny), Katedra Ekonomii, Politechnika Rzeszowska, al. Powstańców Warszawy 10, 35-959 Rzeszów, tel. (017) 865 18 48, e-mail: tmisiak@prz.edu.pl

³ Prof. dr hab. Tomasz Tokarski, Katedra Ekonomii Matematycznej, Uniwersytet Jagielloński

⁴ Prezentowane opracowanie powstało w ramach grantu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego nr N N 114 214039 kierowanego przez Tomasza Tokarskiego.

1. WPROWADZENIE

Bezrobocie stanowi jeden z najistotniejszych (jeśli nie najistotniejszy) problem społeczno-ekonomiczny, z jakim boryka się polska gospodarka. Pojawienie się bezrobocia (szczególnie na początku lat dziewięćdziesiątych XX w.) było niezbędne w procesie transformacji gospodarki polskiej, ponieważ w sektorze publicznym występowały wówczas istotne przerosty zatrudnienia, będące dziedzictwem gospodarki centralnie-planowanej. Dlatego też redukcje zatrudnienia, czego skutkiem było pojawienie się bezrobocia jawnego, były często jedynym sposobem na racjonalizację zatrudnienia i wzrost wydajności pracy tak na szczeblu mikro-, jak i makroekonomicznym. Jednocześnie wysokie bezrobocie w Polsce stanowiło chyba najważniejszy i najbardziej dokuczliwy społecznie koszt (zakończony sukcesem) transformacji gospodarki polskiej⁵.

Analizując kształtowanie się polskiego bezrobocia po roku 1990, należy zwrócić uwagę na to, że mimo jego znacznych zmian (w okresach szybkiego wzrostu gospodarczego oraz spowolnienia tego procesu) przestrzenne zróżnicowanie rozważanego w opracowaniu zjawiska jedynie nieznacznie się zmieniało. Obszary, na których na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku pojawiło się wysokie bezrobocie o charakterze strukturalnym, nadal są nim dotknięte, natomiast duże miasta i aglomeracje miejskie (z wyjątkiem Łodzi oraz znacznej części aglomeracji górnośląskiej) stosunkowo dobrze radzą sobie z problemem bezrobocia zarówno w okresie dobrej koniunktury, jak i wówczas, gdy gospodarka jest dotknięta spowolnieniem wzrostu gospodarczego. Co więcej, polskie bezrobocie i (szerzej) rynek pracy często są istotnie zróżnicowane zarówno na szczeblu regionalnym (wojewódzkim), jak i na szczeblu lokalnym (czyli w powiatach leżących wewnątrz poszczególnych województw)⁶.

Celem prezentowanego opracowania są opisowe i statystyczne analizy przestrzennego zróżnicowania polskiego bezrobocia rejestrowanego w województwach w

⁵ Warto zauważyć, że wśród wszystkich krajów transformacji (z wyłączeniem dotkniętych w latach dziewięćdziesiątych XX wieku wojną krajów byłej Jugosławii) bezrobocie w Polsce i na Słowacji było zdecydowanie najwyższe (więcej na ten temat por. np. A. Adamczyk *Makroekonomiczne uwarunkowania bezrobocia transformacyjnego w Polsce, Czechach, Słowacji i na Węgrzech*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2005; A. Adamczyk, T. Tokarski, R.W. Włodarczyk, *Bezrobocie transformacyjne w Europie Środkowej i Wschodniej*, „Gospodarka Narodowa” nr 9/2006 lub T. Tokarski, *PKB a rynek pracy w niektórych krajach Europy i Azji*, „Wiadomości Statystyczne” 2006/4).

⁶ Najlepszym przykładem wewnętrznej niejednorodności wojewódzkich rynków pracy w Polsce wydaje się rynek pracy w województwie mazowieckim. Okolice Warszawy charakteryzują się niskimi stopami bezrobocia połączonymi z wysokimi odsetkami pracujących w sektorze usług rynkowych, natomiast w rolniczych powiatach na północy województwa oraz w postindustrialnych obszarach otaczających Radom bezrobocie jest znacznie wyższe niż w centrum województwa mazowieckiego. Więcej na ten temat por. np. T. Tokarski, *Przestrzenne zróżnicowanie bezrobocia rejestrowanego w Polsce w latach 2002–2008*, [w:] *Ekonometria i statystyka w procesie modelowania*, red. T. Walczak, „Biblioteka Wiadomości Statystycznych”, t. 64, GUS, Warszawa 2010; T. Tokarski, *Zróżnicowanie podstawowych zmiennych makroekonomicznych w powiatach*, [w:] *Statystyczna analiza przestrzennego zróżnicowania rozwoju ekonomicznego i społecznego Polski*, red. M. Trojak, T. Tokarski, WUJ, Kraków 2013 (w druku)].

latach 2002–2010⁷. W pracy znajdują się zarówno opisowe analizy przeciętnych stóp bezrobocia z lat 2002–2010, jak i grupy kwartyłowe owej zmiennej makroekonomicznej w kolejnych latach rozważanego przedziału czasu. Ponadto w artykule przedstawiono prosty model teoretyczny, w którym przyrosty stóp bezrobocia rejestrowanego w kolejnych latach i województwach są uzależnione od przeszłych wartości owych stóp, jak i stóp wzrostu realnego PKB w województwach⁸. Parametry tak skonstruowanego modelu teoretycznego oszacowano zarówno metodą najmniejszych kwadratów dla danych panelowych (dalej MNK), jak i uogólnioną metodą momentów (dalej UMM).

2. ZRÓŻNICOWANIE STÓP BEZROBOCIA W WOJEWÓDZTWACH

Na rysunku 1 zilustrowano przestrzenne zróżnicowanie stóp bezrobocia rejestrowanego w latach 2002–2010. Z mapy tej oraz z danych statystycznych dotyczących owej zmiennej makroekonomicznej płyną następujące wnioski⁹:

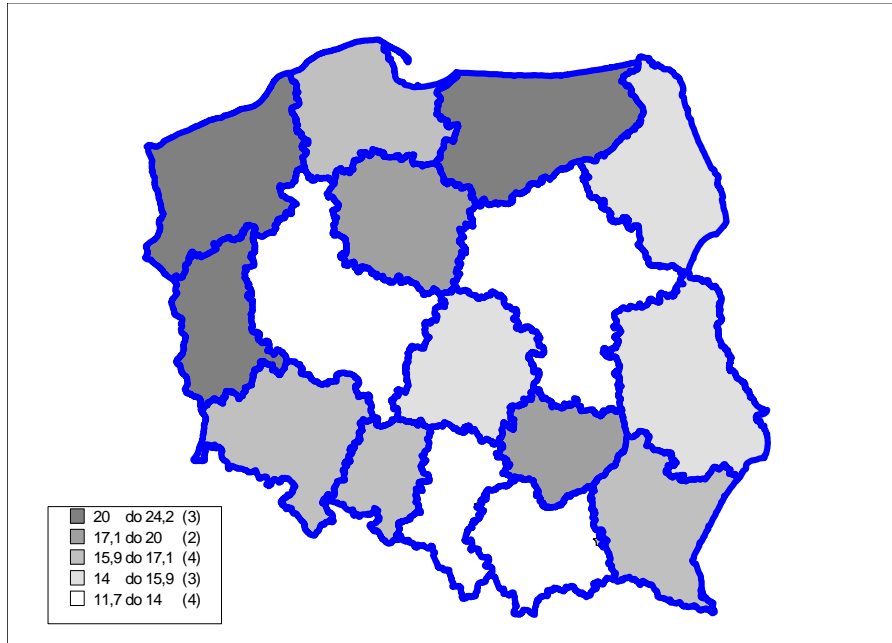
- Najwyższymi przeciętnymi stopami bezrobocia rejestrowanego w latach 2002–2010 charakteryzowały się województwa warmińsko-mazurskie (średnio 24,2%), zachodniopomorskie (21,5%) oraz lubuskie (20,0%). Są to województwa, w których likwidacja PGR-ów na początku transformacji systemowej w Polsce (początek lat dziewięćdziesiątych XX wieku) doprowadziła do wysokiego bezrobocia o charakterze strukturalnym.

⁷ Wybór tego przedziału czasu wynikał z dostępności danych statystycznych dotyczących zarówno regionalnych stóp bezrobocia rejestrowanego, jak i wojewódzkiego PKB, gdyż zmiany stóp bezrobocia są w opracowaniu uzależniane m.in. od tempa wzrostu PKB w województwach.

⁸ Przeliczono PKB z cen bieżących na ceny stałe, korzystając z jednolitego dla wszystkich województw deflatora PKB obliczonego na podstawie danych o nominalnym i realnym PKB w skali całej gospodarki.

⁹ Por. też np. A. Rogut, T. Tokarski, *Regional Diversity of Wages in Poland in 90's*, „International Review of Economics and Business” XLVIII/4 (2001); idem, *Determinanty regionalnego zróżnicowania płac w Polsce*, „Ekonomista” 2007/1; E. Kwiatkowski, L. Kucharski, T. Tokarski, *Makroekonomiczne skutki nadzatrudnienia w rolnictwie polskim*, [w:] *Zarządzanie zasobami ludzkimi w warunkach nowej gospodarki*, red. Z. Wiśniewski, A. Pocztowski, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2004; E. Kwiatkowski, T. Tokarski, *Bezrobocie regionalne w Polsce w latach 1995–2005*, „Ekonomista” 2007/4; T. Tokarski, *O zróżnicowaniu rozwoju ekonomicznego polskich regionów i podregionów*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2005/LXXI; idem, *Statystyczna analiza regionalnego zróżnicowania wydajności pracy, zatrudnienia i bezrobocia w Polsce*, Wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, Warszawa 2005; idem, *Regionalne zróżnicowanie rynku pracy*, „Wiadomości Statystyczne” 200/11; idem, *Przestrzenne zróżnicowanie bezrobocia rejestrowanego w Polsce w latach 1999–2006*, „Gospodarka Narodowa” 2008/7–8; idem, *Przestrzenne zróżnicowanie bezrobocia rejestrowanego w Polsce w latach 2002–2008*, [w:] *Ekometria i statystyka w procesie modelowania*, red. T. Walczak, „Biblioteka Wiadomości Statystycznych”, t. 64, GUS, Warszawa 2010; T. Tokarski, *Regionalne zróżnicowanie bezrobocia*, „Wiadomości Statystyczne” nr 5/2010; M.W. Szewczyk, T. Tokarski, *Taksonomiczne wskaźniki rozwoju ekonomicznego województw i powiatów*, referat prezentowany na konferencji Wzrost gospodarczy – rynek pracy – innowacyjność gospodarki organizowanej przez Katedrę Makroekonomii i Katedrę Mikroekonomii Uniwersytetu Łódzkiego w czerwcu 2012 r.

Rys. 1. Przestrzenne zróżnicowanie stóp bezrobocia rejestrowanego w latach 2002–2011

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych na stronie www.stat.gov.pl.

- W grupie województw o wysokich stopach bezrobocia w rozważanym przedziale czasu znalazły się województwa kujawsko-pomorskie (19,4%) oraz świętokrzyskie (18,2%).
- Przeciętne jak na warunki polskie stopy bezrobocia notowano w latach 2002–2010 w województwach dolnośląskim (17,1%), podkarpackim (17,0%), opolskim (16,1%) i pomorskim (15,9%).
- W grupie województw o niskim bezrobociu znalazło się rolniczo-postindustrialne województwo łódzkie (15,3%) oraz rolnicze województwa lubelskie (15,3%) i podlaskie (14,0%).
- Najniższe – poniżej 14% – stopy bezrobocia w latach 2002–2010 notowano w województwach śląskim (12,8%), wielkopolskim (12,1%), małopolskim (12,0%) i mazowieckim (11,7%). W tej grupie województw znajdują się zarówno województwa o bardzo silnych ośrodkach miejskich i otaczających je powiatach o charakterze w dużej mierze rolniczym (małopolskie, mazowieckie i wielkopolskie), jak i postindustrialne województwo śląskie.
- Płynie stąd również bardziej ogólny wniosek, że regionalne zróżnicowanie stóp bezrobocia wynikało w głównej mierze ze zróżnicowania regionalnych rynków pracy. Najwyższe stopy bezrobocia notowano na obszarach popegeerowskich, najniższe zaś w województwach, w których znajdowały się prężne miasta będące

ośrodkami rozwoju ekonomicznego o znaczeniu ogólnokrajowym¹⁰. Względnie niskie stopy bezrobocia występowały również w województwach rolniczych (z wyjątkiem województwa świętokrzyskiego), gdzie niskie stopy bezrobocia rejestrowanego połączone były z wysokim bezrobociem ukrytym w rolnictwie¹¹.

Rozważając przestrzenne zróżnicowanie stóp bezrobocia rejestrowanego w województwach w latach 2002–2010, nadano w kolejnych latach rangi od 1 do 16 w ten sposób, że w każdym z analizowanych lat rangę 1 przypisano województwu o najwyższej wartości rozważanej zmiennej makroekonomicznej, 16 – zmiennej o najwyższej wartościowej zmiennej. Następnie województwa podzielono na cztery grupy kwartylowe. W pierwszej grupie kwartylowej znalazły się województwa o najwyższych stopach bezrobocia, w ostatniej – czwartej – województwa o najniższych wartościach tej zmiennej. Zestawienie dotyczące przynależności województw do kolejnych grup kwartylowych oraz średniej wartości rang w latach 2002–2010 znajduje się w tabeli 1. Z danych w tabeli 1 wynika:

- We wszystkich badanych latach najwyższymi stopami bezrobocia rejestrowanego charakteryzowało się województwo warmińsko-mazurskie. Również w każdym z analizowanych lat do pierwszej grupy kwartylowej należały województwa zachodniopomorskie (średnia rang 2,333) i kujawsko-pomorskie (3,444). Ponadto w skład grupy kwartylowej wchodziło województwo lubuskie (3,889) w latach 2002–2006 i 2009–2010 oraz świętokrzyskie (5,333) w latach 2007–2008.
- W drugiej grupie kwartylowej najczęściej – we wszystkich badanych latach (poza rokiem 2008) – znajdowało się województwo opolskie (8,111). Ponadto siedmiokrotnie do grupy tej należało województwo świętokrzyskie (5,333), sześciokrotnie – dolnośląskie (6,778), pięciokrotnie – podkarpackie (7,333), czterokrotnie – pomorskie (9,222), trzykrotnie – lubelskie (9,333), dwukrotnie – lubuskie (3,889) oraz jednokrotnie podlaskie (11,333).
- Województwo łódzkie (10,222) należało w każdym z badanych lat do trzeciej grupy kwartylowej ze względu na stopę bezrobocia rejestrowanego. Ponadto w grupie tej sześciokrotnie znalazły się województwa lubelskie (9,333) i podlaskie (11,333), pięciokrotnie – pomorskie (9,222), czterokrotnie – podkarpackie (7,333), trzykrotnie – dolnośląskie (6,778), dwukrotnie – śląskie (13,222) oraz jednokrotnie opolskie (8,111).

Tabela 1. Przynależność województw do grup kwartylowych ze względu na stopę bezrobocia rejestrowanego oraz średnia rang w latach 2002–2010

Województwo	Lata									Średnia rang
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
Warmińsko-mazurskie	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1,000

¹⁰ Por. też np. T. Tokarski, *Zróżnicowanie podstawowych zmiennych makroekonomicznych w powiatach...*

¹¹ Więcej na ten temat por. np. E. Kwiatkowski, L. Kucharski, T. Tokarski, *Makroekonomiczne skutki nadzatrudnienia w rolnictwie polskim*, [w:] *Zarządzanie zasobami ludzkimi w warunkach nowej gospodarki*, red. Z. Wiśniewski, A. Pochtowski, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2004.

Zachodniopomorskie	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2,333
Kujawsko-pomorskie	1	1	1	1	1	1	1	1	1	3,444
Lubuskie	1	1	1	1	1	2	2	1	1	3,889
Świętokrzyskie	2	2	2	2	2	1	1	2	2	5,333
Dolnośląskie	2	2	2	2	2	3	2	3	3	6,778
Podkarpackie	3	3	3	3	2	2	2	2	2	7,333
Opolskie	2	2	2	2	2	2	3	2	2	8,111
Pomorskie	2	2	2	2	3	3	3	3	3	9,222
Lubelskie	3	3	3	3	3	2	2	2	3	9,333
Łódzkie	3	3	3	3	3	3	3	3	3	10,222
Podlaskie	3	4	4	3	3	3	3	3	2	11,333
Śląskie	4	3	3	4	4	4	4	4	4	13,222
Małopolskie	4	4	4	4	4	4	4	4	4	14,444
Wielkopolskie	4	4	4	4	4	4	4	4	4	14,778
Mazowieckie	4	4	4	4	4	4	4	4	4	15,222

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych na stronie www.stat.gov.pl.

- We wszystkich badanych latach do grupy kwartyłowej o najniższych stopach bezrobocia rejestrowanego należały województwa małopolskie (14,444), wielkopolskie (14,778) i mazowieckie (15,222). Ponadto siedmiokrotnie (poza latami 2003 i 2004) w grupie tej znajdowało się województwo śląskie (13,222), dwukrotnie zaś (w latach 2003 i 2004) do czwartej grupy kwartyłowej należało województwo podlaskie (11,333).

Rozważając zaś stabilność grup kwartyłowych ze względu na stopy bezrobocia rejestrowanego w latach 2002–2010, po pierwsze można posłużyć się współczynnikami korelacji Pearsona pomiędzy owym stopami w roku t i $t-1$ oraz po drugie owymi współczynnikami pomiędzy rangami województw ze względu na stopy bezrobocia. Współczynniki te dla kolejnych lat zestawiono w tabeli 2.

Z podanych w tabeli 2 współczynników korelacji wyciągnąć można następujące wnioski:

- Współczynniki korelacji Pearsona pomiędzy wojewódzkimi stopami bezrobocia w latach 2002–2010 były nie mniejsze niż 0,962, analogiczne współczynniki korelacji między rangami owych stop zaś – nie mniejsze niż 0,953. Świadczy to o tym, że grupy kwartyłowe ze względu na stopy bezrobocia rejestrowanego w analizowanym przedziale czasu z roku na rok zmieniały się w niewielkim stopniu.

Tablica 2. Współczynniki korelacji pomiędzy stopami bezrobocia i rangami województw ze względu na stopy bezrobocia w latach 2003–2010

Lata	Współczynniki korelacji między stopami bezrobocia	Współczynniki korelacji między rangami województw ze względu na stopy bezrobocia
2002/2003	0,995	0,985
2003/2004	0,995	0,994
2004/2005	0,995	0,994
2005/2006	0,986	0,959
2006/2007	0,962	0,962
2007/2008	0,982	0,965
2008/2009	0,977	0,953
2009/2010	0,989	0,968
2002/2010	0,888	0,841

Zródło: obliczenia własne na podstawie danych na stronie www.stat.gov.pl.

- Współczynniki korelacji pomiędzy stopami bezrobocia lub rangami ze względu na te stopy w roku 2010 względem roku 2002 przekraczały 0,84, co sugeruje, że przestrzenne zróżnicowanie bezrobocia na początku i końcu badanego przedziału czasu również było względnie stabilne.

3. STATYSTYCZNE ANALIZY ZMIAN PRZYROSTÓW STÓP BEZROBOCIA W WOJEWÓDZTWACH

3.1. Proste ujęcie teoretyczne

Przyrosty stóp bezrobocia rejestrowanego na poziomie województw można uzależnić od poziomu regionalnych stóp bezrobocia rejestrowanego oraz stopy wzrostu PKB na poziomie wojewódzkim. W tym celu należy się posłużyć definicją stopy bezrobocia¹²:

$$u_i(t) = \frac{U_i(t)}{U_i(t) + L_i(t)} = 1 - \frac{L_i(t)}{N_i(t)}, \quad (1)$$

gdzie $u_i(t)$ oznacza stopę bezrobocia w województwie i w momencie t ;

$U_i(t)$ – liczbę bezrobotnych w województwie i w momencie t ;

$L_i(t)$ – liczbę pracujących;

$N_i(t)$ zaś – podaż pracy.

Różniczkując równanie (1) względem czasu t , otrzymuje się przyrost stopy bezrobocia dany wzorem:

$$\dot{u}_i(t) = -\frac{\dot{L}_i(t)N_i(t) - L_i(t)\dot{N}_i(t)}{(N_i(t))^2} = \frac{L_i(t)}{N_i(t)} \left[\frac{\dot{N}_i(t)}{N_i(t)} - \frac{\dot{L}_i(t)}{L_i(t)} \right],$$

¹² O wszystkich występujących w punkcie 3.1 zmiennych zakłada się, że są różniczkowalnymi funkcjami czasu $t \in [0; +\infty)$. Zapis $\dot{x}(t) = dx/dt$ będzie oznaczał pochodną zmiennej x po czasie t , czyli – ekonomicznie rzecz biorąc – przyrost wartości owej zmiennej w momencie t .

a stąd oraz z równania (1) wynika, że przyrost stopy bezrobocia można zapisać następująco:

	$\dot{u}_i(t) = (1 - u_i(t)) \left(\frac{\dot{N}_i(t)}{N_i(t)} - \frac{\dot{L}_i(t)}{L_i(t)} \right).$	(2)
--	---	-----

Następnie jeśli założyć, że stopa wzrostu liczby pracujących $\frac{\dot{L}_i(t)}{L_i(t)}$ jest rosnącą

funkcją stopy wzrostu produkcji g_i , okazuje się, że przyrost stopy bezrobocia dany jest zależnością:

	$\dot{u}_i(t) = (1 - u_i(t)) \left[\frac{\dot{N}_i(t)}{N_i(t)} - f(g_i) \right],$	(3)
--	--	-----

gdzie $\frac{\dot{L}_i(t)}{L_i(t)} = f(g_i)$, przy czym $\frac{df}{dg_i} > 0$. Z równania (3) wynika, że przyrost stopy

bezrobocia jest malejącą funkcją stopy wzrostu produktu g_i oraz jeśli stopa wzrostu podaży pracy jest większa (mniejsza) od stopy wzrostu liczby pracujących, to przyrost stopy bezrobocia jest malejącą (rosnącą) funkcją stopy bezrobocia.

3.2. Oszacowanie parametrów modelu

Analizując wpływ przeszłych stóp bezrobocia oraz stopy wzrostu realnego PKB na zmiany stóp bezrobocia, wynikający z przedstawionego w punkcie 3.1 prostego modelu teoretycznego, oszacowano parametry następującego równania¹³:

	$\Delta u_{it} = \alpha_0 - \alpha_1 u_{it-1} + \alpha_2 d_{\Delta} u_{it-1} - \beta \Delta \ln Y_{it},$	(4)
--	--	-----

gdzie:

u_{it} – stopa bezrobocia w województwie i w roku t ;

d_{Δ} – przełącznikowa zmienna zero-jedynkowa, która przyjmuje wartość 1 w sytuacji, w której stopa bezrobocia w województwie i w roku t była wyższa niż w roku $t - 1$, zero w pozostałych wypadkach;

Y_{it} – PKB w województwie i w roku t (mln zł, ceny stałe z 2009 r.), skąd wynika, że $\Delta \ln Y_{it}$ jest stopą wzrostu PKB;

α_0 – jest stałą interpretowaną jako wzrost stopy bezrobocia, który wystąpiłby przy założeniu zerowych stóp bezrobocia w poprzednim okresie oraz przy zerowej stopie wzrostu realnego PKB;

$\alpha_1 > 0$ – mierzy siłę oddziaływania stopy bezrobocia na przyrost stopy bezrobocia, wówczas gdy stopa ta nie rośnie;

¹³ Por. np. T. Misiak, T. Tokarski, *Wzrost PKB a zmiany zatrudnienia i bezrobocia w krajach Unii Europejskiej*, „Acta Universitatis Lodzianensis Folia Oeconomica” 2011/248.

$\alpha_2 > 0$ – mierzy siłę oddziaływania stopy bezrobocia na wzrost tej stopy przy założeniu rosnących stóp bezrobocia;

α_3 – opisuje wpływ stopy wzrostu realnego PKB na przyrost stopy bezrobocia.

Interpretacja parametrów α_1 i α_2 wynika z tego, że przełącznikowa zmienna zero-jedynkowa d_{Δ} w równaniu (4) odgrywa rolę zmiennej korygującej oddziaływanie stopy bezrobocia z poprzedniego okresu na przyrost bieżącej stopy bezrobocia i zależy od tego, czy przyrost tej stopy jest dodatni, czy też ujemny.

W wyniku analizy przyrostu stopy bezrobocia przy założeniu zerowej stopy wzrostu gospodarczego oraz takich samych stopach bezrobocia w poprzednim okresie na podstawie równania (4) okazuje się, że wszystkie województwa charakteryzowałyby się takimi samymi przyrostami stopy bezrobocia. Założenie to wydaje się zbyt restrykcyjne. Dlatego równanie (4) rozszerzono, uwzględniając przestrzenną heterogeniczność rozważanych zmiennych, stosując procedurę uzmienniania stałej (*fixed effect*). W tym celu oszacowano parametry następującego równania¹⁴:

	$\Delta u_{it} = \alpha_0 + \sum_{j=2}^{16} \lambda_j d_j - \alpha_1 u_{it-1} + \alpha_2 d_{\Delta} u_{it-1} - \beta \Delta \ln Y_{it},$	(5)
--	--	-----

gdzie:

α_0 – to stała jedynie dla województwa bazowego interpretowana jako wzrost stopy bezrobocia, który wystąpiłby w województwie bazowym przy założeniu zerowych stóp bezrobocia w poprzednim okresie oraz przy zerowej stopie wzrostu gospodarczego w tym województwie;

d_j – zmienna zero-jedynkowa dla j -tego województwa niebazowego;

λ_j – to parametr, który pozwala ustalić, o ile j -te województwo niebazowe osiągało *ceteris paribus* wyższe (niższe) przyrosty stóp bezrobocia od województwa bazowego przy założeniu, że analizowane województwo charakteryzowałoby się takimi samymi wartościami zmiennych objaśniających jak województwo bazowe.

Oszacowania parametrów równań (4) i (5) zestawiono w tabeli 3.

Tabela 3. Oszacowane parametry równań (4–5)

Zmienna objaśniająca	Metoda estymacji			
	MNK		UMM	
	Równanie (4)	Równanie (5)	Równanie (4)	Równanie (5)
Stała	0,0144 (3,339)	0,0163 (2,542)	0,01803 (1,015)	0,0194 (1,291)
Dolnośląskie	–	–0,00271 (–0,399)	–	–0,0003 (–0,054)
Kujawsko-pomorskie	–	–0,00473 (–0,667)	–	–0,0061 (–0,929)
Lubelskie	–	–0,00149 (–0,220)	–	–0,0077 (–1,355)

¹⁴ Więcej na temat procedury uzmienniania stałej por. R.S. Pindyck, Rubinfeld D. L., *Econometric Models and Economic Forecast*, McGraw-Hills, New York 1991, s. 223–226.

Lubuskie	–	–0,00503 (–0,707)	–	–0,0036 (–0,469)
Łódzkie	–	–0,00549 (–0,818)	–	–0,0076 (–1,624)
Małopolskie	–	0,000156 (0,0237)	–	–0,0041 (–1,099)
Opolskie	–	–0,00463 (–0,685)	–	–0,0088 (–1,141)
Podkarpackie	–	0,00374 (0,544)	–	–0,0007 (–0,106)
Podlaskie	–	–0,000132 (–0,0197)	–	–0,0033 (–0,491)
Pomorskie	–	–0,00635 (–0,942)	–	–0,0064 (–0,680)
Śląskie	–	–0,00600 (–0,905)	–	–0,0075 (–0,991)
Świętokrzyskie	–	–0,000198 (–0,0285)	–	–0,0108 (–1,753)
Warmińsko-mazurskie	–	0,00373 (0,487)	–	0,0010 (0,106)
Wielkopolskie	–	–0,00323 (–0,489)	–	0,0010 (0,131)
Zachodniopomorskie	–	–0,00667 (–0,903)	–	–0,0058 (–0,654)
u_{it-1}	–0,0942 (–4,553)	–0,0952 (–3,301)	–0,1033 (–3,874)	–0,0858 (–1,897)
$d_{it} u_{it-1}$	0,130 (7,338)	0,140 (7,363)	0,1643 (1,672)	0,1693 (2,475)
$\Delta \ln Y_{it}$	–0,327 (–6,318)	–0,320 (–5,633)	–0,3902 (–1,149)	–0,376 (–1,523)
R^2	0,618	0,643	0,665	0,667
Skor. R^2	0,609	0,584	0,656	0,603
Liczba obserwacji	128		112	
Próba	2003–2010		2004–2010	
Województwo bazowe	–	Mazowieckie	–	mazowieckie

Dolnośląskie, kujawsko-pomorskie itd. to zmienne zero-jedynkowe dla kolejnych województw. W nawiasach podano odpowiednie statystyki t-Studenta. R^2 to współczynnik determinacji, skor. R^2 zaś – skorygowany współczynnik determinacji.

Z przedstawionych oszacowań parametrów równań (4–5) wyciągnąć można następujące wnioski:

- Zmienność stóp bezrobocia na poziomie województw w Polsce w analizowanym okresie była objaśniana przez zmienność przeszłych stóp bezrobocia oraz przez stopy wzrostu gospodarczego w około 58–61% w zależności od specyfikacji szacowanego równania oraz metody estymacji.
- W warunkach nierosnących stóp bezrobocia każdy kolejny punkt procentowy stopy bezrobocia w roku poprzednim obniżał przyrosty stóp bezrobocia na poziomie województw o około 0,09–0,10 punktu procentowego. Zakładając natomiast rosnące stopy bezrobocia każdy kolejny punkt procentowy stopy

bezrobocia podnosił przyrost tej zmiennej o około 0,13–0,17 punktu procentowego. Na tej podstawie można wyciągnąć wniosek, że na ogół w latach, w których stopy bezrobocia rosły, ich wzrost był najwyższy w tych województwach, w których były one uprzednio wysokie. Podobnie również najwyższe spadki stóp bezrobocia w okresach dobrej koniunktury na ogół notowano w województwach o ich wysokim poziomie.

- Wzrost stopy wzrostu realnego PKB na poziomie województw o 1 punkt procentowy powodował spadek stopy bezrobocia o około 0,32–0,33 punktu procentowego w estymacjach MNK i o około 0,38–0,39 punktu procentowego (na podstawie UMM).
- Oszacowane parametry zmiennych zero-jedynkowych województw niebazowych okazały się nieistotne statystycznie. Można to interpretować w ten sposób: przyrost stopy bezrobocia w województwach niebazowych nie różniłby się statystycznie od przyrostu stopy bezrobocia w województwie mazowieckim, gdyby wystąpił zerowy wzrost realnego PKB oraz takie same stopy bezrobocia w poprzednich okresach.

4. PODSUMOWANIE

Prowadzone w pracy rozważania można podsumować następująco:

1. Przestrzenne zróżnicowanie polskiego bezrobocia w znacznej mierze ukształtowało się na początku transformacji systemowej. Do regionów o najwyższych stopach bezrobocia zaliczały się i nadal się zaliczają obszary popegeerowskie. Względnie niskie bezrobocie notowane jest zaś na obszarach wiejskich Polski wschodniej oraz w okolicach dużych aglomeracji miejskich z wyjątkiem Łodzi.
2. Grupy kwartylowe stóp bezrobocia rejestrowanego w latach 2002–2010 były dość stabilne, co świadczy o inercyjnym charakterze tego zjawiska w Polsce.
3. Z prowadzonych analiz statystycznych, opartych na prostej funkcji przyrostów stóp bezrobocia, płyną następujące wnioski. Po pierwsze w okresach dobrej koniunktury spadki stóp bezrobocia były zazwyczaj najwyższe w tych województwach, w których kształtowały się one na wysokim poziomie. Po drugie również najwyższe przyrosty stóp bezrobocia w warunkach dekonunktury notowano na ogół w województwach o wysokich wartościach owej zmiennej makroekonomicznej. Po trzecie zmiany wojewódzkich stóp bezrobocia rejestrowanego w latach 2003–2010 były istotnie statystycznie, ujemnie związane ze stopami wzrostu wojewódzkiego PKB. Po czwarte opóźnione o rok stopy bezrobocia i stopy wzrostu PKB objaśniały przyrosty wojewódzkich stóp bezrobocia w około 60%.

LITERATURA

- [1] Adamczyk A., *Makroekonomiczne uwarunkowania bezrobocia transformacyjnego w Polsce, Czechach, Słowacji i na Węgrzech*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2005.
- [2] Adamczyk A., Tokarski T., Włodarczyk R.W., *Bezrobocie transformacyjne w Europie Środkowej i Wschodniej*, „Gospodarka Narodowa” nr 9/2006.
- [3] *Ekonometria i statystyka w procesie modelowania*, red. T. Walczak, „Biblioteka Wiadomości Statystycznych”, t. 64, GUS, Warszawa 2010.

- [4] Kwiatkowski E., Kucharski L., Tokarski T., *Makroekonomiczne skutki nadzatrudnienia w rolnictwie polskim*, [w:] *Zarządzanie zasobami ludzkimi w warunkach nowej gospodarki*, red. Z. Wiśniewski, A. Pocztownski, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2004.
- [5] Kwiatkowski E., Tokarski T., *Bezrobocie regionalne w Polsce w latach 1995–2005*, „*Ekonomista*” 2007/4.
- [6] Kwiatkowski E., Tokarski T., *Determinanty przestrzennego zróżnicowania wydajności pracy*, „*Wiadomości Statystyczne*” 2009/10.
- [7] Misiak T., Tokarski T., *Wzrost PKB a zmiany zatrudnienia i bezrobocia w krajach Unii Europejskiej*, „*Acta Universitatis Lodzianis Folia Oeconomica*” 2011/248.
- [8] Pindyck R.S., Rubinfeld D.L., *Econometric Models and Economic Forecast*, McGraw-Hills, New York 1991.
- [9] Rogut A., Tokarski T., *Regional Diversity of Wages in Poland in 90's*, „*International Review of Economics and Business*” XLVIII/4 (2001).
- [10] Rogut A., Tokarski T., *Determinanty regionalnego zróżnicowania płac w Polsce*, „*Ekonomista*” 2007/1.
- [11] *Statystyczna analiza przestrzennego zróżnicowania rozwoju ekonomicznego i społecznego Polski*, red. M. Trojak, T. Tokarski, WUJ, Kraków 2013 (w druku).
- [12] Szewczyk M.W., Tokarski T., *Taksonomiczne wskaźniki rozwoju ekonomicznego województw i powiatów*, referat prezentowany na konferencji *Wzrost gospodarczy – rynek pracy – innowacyjność gospodarki organizowanej przez Katedrę Makroekonomii i Katedrę Mikroekonomii Uniwersytetu Łódzkiego w czerwcu 2012 r.*
- [13] Tokarski T., *O zróżnicowaniu rozwoju ekonomicznego polskich regionów i podregionów*, „*Studia Prawno-Ekonomiczne*” 2005/LXXI
- [14] Tokarski T., *Statystyczna analiza regionalnego zróżnicowania wydajności pracy, zatrudnienia i bezrobocia w Polsce*, Wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, Warszawa 2005.
- [15] Tokarski T., *Regionalne zróżnicowanie rynku pracy*, „*Wiadomości Statystyczne*” 2005/11.
- [16] Tokarski T., *PKB a rynek pracy w niektórych krajach Europy i Azji*, „*Wiadomości Statystyczne*” 2006/4.
- [17] Tokarski T., *Przestrzenne zróżnicowanie bezrobocia rejestrowanego w Polsce w latach 1999–2006*, „*Gospodarka Narodowa*” 2008/7–8.
- [18] Tokarski T., *Przestrzenne zróżnicowanie bezrobocia rejestrowanego w Polsce w latach 2002–2008*, [w:] *Ekonometria i statystyka w procesie modelowania*, red. T. Walczak, „*Biblioteka Wiadomości Statystycznych*”, t. 64, GUS, Warszawa 2010.
- [19] Tokarski T., *Regionalne zróżnicowanie bezrobocia*, „*Wiadomości Statystyczne*” nr 5/2010.
- [20] Tokarski T., *Zróżnicowanie podstawowych zmiennych makroekonomicznych w powiatach*, [w:] *Statystyczna analiza przestrzennego zróżnicowania rozwoju ekonomicznego i społecznego Polski*, red. M. Trojak, T. Tokarski, WUJ, Kraków 2013 (w druku).

- [21] *Zarządzanie zasobami ludzkimi w warunkach nowej gospodarki*, red. Z. Wiśniewski, A. Pocztowski, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2004.

THE FACTORS SHAPING THE REGIONAL DIFFERENCES OF REGISTERED UNEMPLOYMENT RATE BETWEEN THE YEARS 2002–2010

The main objective of the paper is descriptive and statistical analysis of key factors influencing the variability in the level of unemployment rate in the Polish provinces in 2002-2010. The work includes both a descriptive analysis of the average unemployment rates in 2002-2010, as well as quartile groups of this macroeconomic variable in subsequent years upon the time intervals. In addition, in the article a simple theoretical model is presented in which the growth rates of registered unemployment in the coming years and provinces depend on the past values of these rates and the real growth of GDP in the provinces. Assuming that the increases in the unemployment rates depend on the rate of economic growth results mainly from the following facts. Firstly, the demand for labor is a derived demand requested by the consumer in the commodity market. Secondly, it is the result of the typical Keynesian approach to the situation on the labor market, where Keynes as the reasons of unemployment saw in insufficient demand for goods and services, i.e. on the commodity market. Thus the dependence of the current unemployment rates on the level of these rates from the previous period results from the inertial nature of unemployment in Poland. Parameters of such a constructed theoretical model were estimated both by the ordinary least squares method (OLS) and the generalized method of moments (GMM) applying the *fixed effect* procedure and effect and dummy variables which act as switches in case of the past unemployment rate. Introduction of the *fixed effect* procedure to the estimated equations allows to take into account the spatial heterogeneity of the macroeconomic variables considered in the article. However, the introduction of the dummy variables stems from the fact that they are as a corrective variable of the impact of unemployment rates from the previous period on the change of the current unemployment rate and this depends on whether the rate of growth is positive or negative.

Keywords: regional differences in unemployment rate, GDP and the unemployment rate, the panel analysis of regional unemployment, *fixed effect* procedure.

DOI:10.7862/rz.2013.hss.1

Tekst złożono w redakcji: luty 2013.

Przyjęto do druku: czerwiec 2013.

Julia Anna GROCHOCKA¹

POLITYKA SPOŁECZNA W PROGRAMACH PRAWA I SPRAWIEDLIWOŚCI (2005–2007)

Polityka społeczna to specyficzny instrument stosowany przez rządy w celu regulowania i uzupełnienia instytucji rynku pracy oraz struktur społecznych. Ponadto polityka społeczna jest definiowana jako usługi społeczne, takie jak zdrowie, zatrudnienie, edukacja i bezpieczeństwo (zabezpieczenie) społeczne. Musimy pamiętać, że polityka społeczna dotyczy również redystrybucji, sprawiedliwości społecznej oraz ochrony przed niedostosowaniem społecznym. Rząd w Polsce powinien wykorzystywać politykę społeczną do zapewnienia obywatelom wsparcia politycznego i socjalnego.

W czasie rządów centrolewicowych rzeczywistość polityczna w Polsce była tworzona przez partie postkomunistyczne. Liczne skandale powodowały spadek zaufania wśród społeczeństwa. Jedną z nielicznych partii na polskiej arenie politycznej, która zauważyła indolencję ówczesnych rządów oraz fatalną stan polityki społecznej było Prawo i Sprawiedliwość, które zaproponowało zasadnicze zmiany w tym sektorze. Artykuł powstał na bazie analizy myśli politycznej ugrupowania Prawo i Sprawiedliwość.

Autorka oceniła politykę społeczną PiS w kategoriach całkowitego odrzucenia zastanej rzeczywistości, co w praktyce oznaczało sprzeciw wobec dotychczasowych metod zapewniania bezpieczeństwa socjalnego w Polsce. Odpowiedzią na nieefektywną politykę społeczną rządów centrolewicowych był postulat daleko idących zmian we wszystkich sektorach życia społecznego. Zatem analizie poddano hierarchiczny system idei PiS, zróżnicowany pod względem konkretyzacji, w którym szczególną uwagę zwrócono na dokumenty programowe, strategie, sprawozdania oraz raporty. Autorka omówiła podstawowe dylematy polityki społecznej z perspektywy uwarunkowań aksjologicznych Prawa i Sprawiedliwości, koncentrując się na polityce rodzinnej, ochronie zdrowia, edukacji, kwestiach zatrudnienia i polityce emerytalnej.

Słowa kluczowe: polityka społeczna, myśl polityczna, polityka rodzinna, ochrona zdrowia, edukacja, polityka zatrudnienia, polityka emerytalna

1. WPROWADZENIE

W latach 2001–2005, a zatem w okresie rządów koalicji Sojuszu Lewicy Demokratycznej (SLD) i Unii Pracy (UP)², Rzeczpospolita Polska funkcjonowała w rzeczywistości

¹ Mgr Julia Anna Grochocka, Zakład Teorii Polityki i Metodologii Politologii, Wydział Politologii UMCS w Lublinie, Plac Litewski 3, 20-080 Lublin, tel. (081) 537 60 20, e-mail: juliagrochoc-ka@onet.eu

² Do 2003 r. koalicję z SLD–UP tworzyło również Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL). Za bezpośrednią przyczynę rozpadu koalicji uznano głosowanie posłów PSL przeciwko rządowemu projektowi ustawy o winiach. Polskie Stronnictwo Ludowe, odkładając termin głosowania nad wspomnianą ustawą, próbowało uzyskać poparcie rządu dla własnego pomysłu nowelizacji zawetowanej przez prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego ustawy o biopaliwach. Konflikt pomiędzy SLD a PSL w zasadzie miał charakter długofalowy. W ostateczności jego eskalacja, a

kreowanej przez partie postkomunistyczne. Indolencja ówczesnego rządu oraz liczne afery z udziałem jego ministrów przyczyniły się do znaczącego spadku poparcia koalicji wśród obywateli³. Wzrost negatywnych nastrojów wśród społeczeństwa wynikał z powszechnego sprzeciwu wobec krótkowzrocznej polityki, uprawianej niezgodnie z prawem, z udziałem nieformalnych grup nacisku.

Wybory parlamentarne w 2005 roku doprowadziły do diametralnej zmiany funkcjonowania polskiej areny politycznej. Społeczeństwo polskie domagało się powrotu państwa walczącego z korupcją. Realną szansą naprawy sytuacji stała się propozycja Prawa i Sprawiedliwości (PiS) polegająca na gruntownej przebudowie państwa⁴, zasadniczej reorientacji polityki społeczno-ekonomicznej, ze szczególnym uwzględnieniem przywrócenia jej wymiaru moralnego⁵. Miało się to dokonać poprzez zerwanie ze wzorcami III Rzeczypospolitej Polskiej, będącej schedą Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej⁶. Prawa i Sprawiedliwość w swoim programie przedwyborczym *IV Rzeczpospolita Polska – Sprawiedliwość dla wszystkich* uwydatniło kwestie problematyczne związane między innymi z zabezpieczeniem społecznym. Zwrócono szczególną uwagę na korelację pomiędzy stanem finansów publicznych a dystrybucją środków na cele społeczne. Odnosząc się do niezwykle istotnych zagadnień polityki społecznej, PiS jako jedno z nielicznych ugrupowań politycznych tamtego okresu w swojej perspektywie naprawy RP uwzględniło interesy najuboższych, proponując zawarcie umowy społecznej pomiędzy władzami a społeczeństwem.

także niezgodność ideologiczna obu partii i odmienne wizje przyszłości Polski doprowadziły do wykluczenia PSL z koalicji.

³ Zob. J. Kaczyński, L. Kaczyński, *O dwóch takich... Alfabet braci Kaczyńskich*, rozm. M. Karnowski, P. Zaremba, Kraków 2006, s. 276–277.

⁴ Strona internetowa Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej [dalej: SIPRP], <http://www.prezydent.pl>, „Uroczystość zaprzysiężenia Prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego przed Zgromadzeniem Narodowym. Orędzie 23 XII 2005 roku” (dostęp: 15 IX 2011).

⁵ Strona internetowa Prawa i Sprawiedliwości [dalej: SIPIS], <http://www.pis.org.pl>, „Prawo i Sprawiedliwość Program 2005 IV Rzeczpospolita – Sprawiedliwość dla Wszystkich”, s. 11 (dostęp: 2 II 2011).

⁶ W opinii Prawa i Sprawiedliwości PRL stanowiła genezę zjawisk patologicznych III RP. Lech Kaczyński dopatrywał się źródeł porażki systemu komunistycznego w braku solidarności, sprawiedliwości oraz uczciwości, a także w braku wyraźnej granicy pomiędzy dobrem a złem. Istotnym sposobem na odejście od postkomunizmu w polityce miała być reorganizacja administracji, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych oraz wymiaru sprawiedliwości, a także rozbięcie patologicznych układów politycznych i „merytokratyzacja” państwa (uczynienie struktur państwa funkcjonalnymi). J. Sanecka-Tyczyńska, *Państwo obywatelskie i wspólnota polityczna. Studium o myśli politycznej Prawa i Sprawiedliwości*, Lublin 2001, s. 40; SIPRP, „Uroczystość zaprzysiężenia Prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego przed Zgromadzeniem Narodowym. Orędzie Prezydenta Lecha Kaczyńskiego 23 XII 2005 roku” (dostęp: 15 IX 2011); strona internetowa Portalu Arcana, <http://www.portal.arcana.pl>, „Historia stosowana – z Lechem Kaczyńskim, Prezydentem RP, rozmawia Andrzej Nowak” (dostęp: 25 IX 2011); strona internetowa Fundacji im. Stefana Batorego, <http://www.batory.org.pl>, J. Kaczyński, „O naprawie Rzeczypospolitej – wykład wygłoszony w Fundacji im. Stefana Batorego w dniu 14 II 2005 roku”, s. 5, 10–16 (dostęp: 12 XI 2011); strona internetowa Serwisu archiwalnego Prawa i Sprawiedliwości, <http://www.wybory2005.pis.org.pl>, „Warunki naprawy państwa – Jarosław Kaczyński gościem «Sygnałów Dnia»” (dostęp: 27 IX 2011); J. Kaczyński, L. Kaczyński, *op. cit.*, s. 18; SIPIS, Wywiad z Jarosławem Kaczyńskim: Liczę na lawinę z 11 III 2003 roku (dostęp: 12 XI 2011).

Nowa umowa społeczna miała objąć sprawy najistotniejsze dla stworzenia efektywnej polityki społecznej: 1) naprawę państwa, 2) politykę prozatrudnieniową, 3) program mieszkaniowy, 4) likwidację cywilizacyjnej zapaści regionów zaniedbanych, 5) przywrócenie ochrony pracy, 6) politykę prorodziną, 7) przebudowę systemów ochrony zdrowia oraz edukacji, 8) polepszenie jakości życia Polaków (emerytów oraz przedstawicieli słabszych grup społecznych)⁷. Umowa społeczna⁸ proponowana przez PiS miała się przyczynić do pobudzenia wzrostu gospodarczego oraz zahamowania postępującego na szeroką skalę zjawiska pauperyzacji społeczeństwa. Pojawił się dezyderat redefinicji pojęcia polityka społeczna, która jako działanie priorytetowe miała doprowadzić do obligatoryjnej ewolucji systemu ochrony zdrowia, pracy oraz edukacji.

Artykuł powstał na bazie analizy myśli politycznej⁹ PiS. Autorka nawiązała do rozważań Waldemara Parucha i Krystyny Trembickiej, dzieląc ich zdanie na temat korelacji pomiędzy myślą polityczną a rzeczywistością polityczną¹⁰. Według badaczy wizja idealnego ładu, konkretyzująca myśl polityczną, stanowi efekt dającej się zaobserwować i subiektywnie opisać rzeczywistości politycznej¹¹. Działalność ideotwórcza, zdeterminowana obserwacją rzeczywistości, prowadzi do wykrystalizowania się pożądanego ładu

⁷ SIPIS, „Prawo i Sprawiedliwość Program 2005 IV Rzeczpospolita – Sprawiedliwość dla Wszystkich”, s. 20 (dostęp: 2 II 2011).

⁸ Postulat zawarcia nowej umowy społecznej znalazł odzwierciedlenie w projekcie zmiany konstytucji RP z 1997 r. Na konwencji konstytucyjnej 20 IX 2003 r. prezes PiS Jarosław Kaczyński uwydatnił defekty obowiązującej konstytucji, przedstawiając walory projektu ustawy zasadniczej, która kreatywnie uwzględniła potrzeby i interesy zarówno narodu, jak i państwa, traktowanego w kategoriach podmiotu prawnomiędzynarodowego. Za nową formułą przemawiała wówczas potrzeba daleko idących zmian, bez których budowanie nowego państwa, pozbawionego zaszłości PRL, nie było możliwe. Konstytucji z 1997 r. zarzucano kompilacyjność, brak osadzenia rzeczywistości polskiej w odpowiedniej tradycji politycznej i aksjologicznej, co niewątpliwie wynikało z dezintegracji wewnętrznej oraz przywiązania do poprzedniego ustroju politycznego. Ponadto Konstytucja z 1997 r. – zdaniem PiS – wykluczała możliwość stworzenia demokratycznego państwa prawnego ze względu na nieadekwatność przepisów do istniejącego stanu rzeczy oraz dowolność ich interpretacji. Obligatoryjność wprowadzenia realnych zmian w ustawie zasadniczej wynikała również z uzasadnionej obawy przed deprecjonowaniem kwestii społeczno-ekonomicznych, o czym świadczy chociażby brak zapisów dotyczących wydatkowania środków publicznych na kwestie socjalne. Zatem najwłaściwszym rozwiązaniem było ukształtowanie nowej konstytucji zgodnie z zasadą pozytywnego konstruktivismu, empiryzmu, realizmu aksjologicznego, społecznego i politycznego, zasadą egzekwowania równowagi praw i wolności obywatelskich w celu unikania sytuacji konfliktogennych wraz z poszanowaniem zasad prakseologicznych związanych z funkcjonowaniem instytucji publicznych w państwie. Zob. SIPIS, „Konwencja konstytucyjna Prawa i Sprawiedliwości, Wystąpienie Prezesa PiS Jarosława Kaczyńskiego”, Warszawa 20 IX 2003 (dostęp: 2 II 2011).

⁹ Na potrzeby artykułu autorka odwołała się do definicji myśli politycznej zaproponowanej przez Jana Jachymka oraz Waldemara Parucha, zgodnie z którą myśl polityczna stanowi formę refleksji politycznej bez względu na stopień rozwoju, wewnętrzną spójność i systematyzację oraz teoretyzowanie i konkretyzację. J. Jachymek, W. Paruch, *Wstęp*, [w:] *Więcej niż niepodległość, polska myśl polityczna 1918–1939*, red. J. Jachymek, W. Paruch, Lublin 2005, s. 11.

¹⁰ W. Paruch, K. Trembicka, *Wprowadzenie*, [w:] *Wizje i realia. Studia nad realizacją polskiej myśli politycznej XX wieku*, red. W. Paruch, K. Trembicka, Lublin 2002, s. 7.

¹¹ *Ibidem*, s. 7–8.

politycznego, który dychotomicznie rozumiany oznacza odrzucenie zastanej rzeczywistości bądź jej korektę¹².

Politykę społeczną PiS oceniono w kategoriach całkowitego odrzucenia zastanej rzeczywistości, co w praktyce oznaczało sprzeciw wobec dotychczasowych metod zapewniania bezpieczeństwa socjalnego w Polsce. Odpowiedzią na nieefektywną politykę społeczną rządów centrolewicowych był postulat daleko idących zmian we wszystkich sektorach życia społecznego. Zatem analizie poddano hierarchiczny system idei PiS, zróżnicowany pod względem konkretyzacji, w którym szczególną uwagę zwrócono na dokumenty programowe, strategie, sprawozdania oraz raporty.

Dzięki analizie kierunków działania PiS oraz przedstawianych przez ugrupowanie koncepcji polityki społecznej zasadne stało się sformułowanie typologii, która odzwierciedliła rzeczywistość prowadzonej przez PiS polityki społecznej. Korzystając z koncepcji teoretyków z zakresu polityki społecznej – Normana Furnissa oraz Timothy Tiltona, państwo tworzone przez PiS potraktowano jako państwo „dobrobytu społecznego”, w którym głównym celem polityki społecznej było zapewnienie symetryczności w poziomie warunków życia obywateli¹³ poprzez określenie założeń szczegółowych polityki rodzinnej, zdrowotnej, edukacyjnej oraz polityki zatrudnienia i polityki emerytalnej. Koncentracja na poszczególnych kwestiach bezpieczeństwa społecznego pozwoliła na konstruktywną ocenę koncepcji polityki społecznej forsowanej przez PiS w latach 2001–2007.

2. UWARUNKOWANIA AKSJOLOGICZNE KONCEPCJI POLITYKI SPOŁECZNEJ PRAWA I SPRAWIEDLIWOŚCI

Poddając ocenie koncepcję polityki społecznej PiS, należy odwołać się do wyznawanych przez to ugrupowanie wartości i zasad, które przesądziły o jego prawicowości. Główną zasadą, determinującą programy PiS z zakresu zabezpieczenia społecznego, była idea solidaryzmu społecznego, stanowiąca jedną z naczelných zasad w nauce Kościoła katolickiego¹⁴. W myśl zasady solidaryzmu społecznego istotą społeczeństwa oraz tym, co je konstituuje, jest naturalna wspólnota interesów wszystkich warstw społecznych, niezależnie od statusu majątkowego. Zatem PiS odrzucało wartości charakterystyczne dla poglądów liberalnych, krytykując przedkładanie dobra jednostki ponad dobro ogółu. Należy podkreślić, że z zasadą solidaryzmu społecznego korespondowały trzy zasady: sprawiedliwości społecznej, dobra wspólnego oraz pomocniczości. Akceptacja wspomnianych reguł znalazła wyraz w art. 1 projektu Konstytucji RP Prawa i Sprawiedliwości¹⁵.

¹² *Ibidem*, s. 8.

¹³ Strona internetowa Biura Studiów i Ekspertyz, <http://www.biurose.sejm.gov.pl>, E. Karpowicz, *Modele polityki społecznej. Kierunki zmian polityki społecznej w Polsce*, [Informacja Biura Studiów i Ekspertyz], nr 1249, s. 2–3.

¹⁴ Solidaryzm społeczny z perspektywy nauki Kościoła katolickiego dotyczył odpowiedzialności społecznej oraz podejmowania działań na rzecz zapewnienia sprawiedliwego porządku społecznego przy jednoczesnym niwelowaniu konfliktów przez negocjacje. H. Izdebski, *Doktryny polityczno-prawne. Fundamenty współczesnych państw*, Warszawa 2010, s. 302.

¹⁵ W opinii PiS „troska o dobro wspólne, sprawiedliwość, rządy prawa i solidarność” warunkowały zaprowadzenie ładu państwowego. SIPIS, Projekt Konstytucji IV RP, s. 9 (dostęp: 13 XI 2011).

Podstawę ideologii PiS stanowiła również katolicka nauka społeczna¹⁶. Potwierdzeniem inspiracji społeczną nauką Kościoła katolickiego była broszura wydana przez PiS w 2005 roku *Polska katolicka w chrześcijańskiej Europie*. Dokument poświadczał przywiązanie partii do religii chrześcijańskiej, podkreślając tym samym jej fundamentalne znaczenie dla życia narodowego Polaków. Broszura stanowiła niejako deklarację partii zobowiązującą jej działaczy do podejmowania inicjatyw na rzecz Europy chrześcijańskiej¹⁷.

Ważną inspirację dla PiS stanowił dorobek „Solidarności” okresu 1980–1981, której program koncentrował się zasadniczo na kwestiach społecznych, organizacji związkowej, a także stanowił propozycję wyjścia z kryzysu gospodarczego¹⁸. Ruch solidarnościowy był organizacją tworzoną w duchu trzech tradycji: etyki chrześcijańskiej, tradycji narodowej oraz robotniczej i demokratycznej tradycji świata pracy¹⁹. Zatem u podstaw ideologii „Solidarności” legły takie wartości jak sprawiedliwość, praworządność, demokracja oraz patriotyzm. Daje się zauważyć zbieżność poglądów PiS i „Solidarności”, zwłaszcza w kontekście postulatu wysuniętego przez Stefana Kurowskiego – potrzeby stworzenia nowego systemu wartości, który zainicjowałby odnowę społeczną kraju²⁰. Elżbieta Cizewska

¹⁶ Katolicka nauka społeczna, rozumiana jako refleksja teoretyczna i praktyczna filozofów świeckich oraz duchownych, koncentruje się na chrześcijańskiej koncepcji człowieka i na jej podstawie wskazuje istotne zasady społeczne. Przemocny wpływ na katolicką naukę społeczną wywiera nauczanie hierarchiczne Kościoła w sprawach społecznych związane z działalnością soborową, papieską oraz biskupią. Należy jednak zaznaczyć, że w nauce kościelnej można wyodrębnić dwa nurty – doktrynę religijną (dogmaty, kanony wiary podane przez Kościół) oraz doktrynę społeczną, nazywaną również katolicką nauką społeczną lub społecznym nauczaniem Kościoła (ideologia, wartości religijne wywodzące się z wiary i rozumu, przeświadczenie dotyczące świata i człowieka). Por F.J. Mazurek, *Katolicka nauka społeczna – status metodologiczny i główne obszary problemowe*, [w:] *Katolicka nauka społeczna. Podstawowe zagadnienia z życia społecznego i politycznego*, red. Ks. S. Fel, Bp J. Kupny, Katowice 2007, s. 12; J.F. Godlewski, *Katolicka myśl kościelna o państwie i prawie*, Warszawa 1985,] s. 6, 34; Strona internetowa portalu Katolicka Nauka Społeczna, <http://www.kns.gower.pl>, „Słownik katolickiej nauki społecznej – katolicka nauka społeczna” (dostęp: 27 IX 2011).

¹⁷ Aktywność polityków PiS, mająca zapewnić „chrześcijański ład moralny” sprowadzała się między innymi do ogłoszenia 24 marca Narodowym Dniem Życia, podjęcia uchwały Sejmu o nienaruszalności traktatowej polskiego ustawodawstwa chroniącego życie, rodzinę i wychowanie (przed wejściem do Unii Europejskiej), uznania w dokumentach parlamentarnych potrzeby zaakcentowania w projekcie konstytucji europejskiej silnych związków Europy z chrześcijaństwem, inicjatyw ustawodawczych w zakresie materialnych praw rodziny, oficjalnych reakcji na działania zagrażające łaadowi moralnemu podejmowane przez Pełnomocnika Rządu do spraw Równego Statusu Kobiet i Mężczyzn, rezygnacji z refundacji przez państwo środków antykoncepcyjnych. SIPiS, „Polska katolicka w chrześcijańskiej Europie”, s. 7 (dostęp: 30 IX 2011).

¹⁸ E. Cizewska, *Filozofia publiczna Solidarności. Solidarność 1980–1981 z perspektywy republikańskiej tradycji politycznej*, Warszawa 2010, s. 314.

¹⁹ *Ibidem*, s. 317.

²⁰ Na nowy system wartości miały się składać: 1) wartości moralne (uczciwość, odrzucenie kłamstwa); 2) wartości społeczne (zasada przyrodzonej godności osoby ludzkiej, człowieka, pracy i jego trudu, zasada autentycznego uczestnictwa robotników w życiu społecznym i publicznym, prawo do kontroli władz, sprawiedliwość społeczna, praworządność, wolność obywateli, idea równości); 3) wartości narodowe (patriotyzm, kultura, historia, przywiązanie do dziedzictwa kulturowego); 4) wartości chrześcijańskie (etyka chrześcijańska); 5) tradycja ruchu robotniczego (socjalistyczna myśl społeczna). S. Kurowski, *Wstęp do programu i założenia ideowe*, [Ośrodek

odwoływanie się przez członków „Solidarności” do wartości konstytuujących wspólnotę polityczną nazwała filozofią publiczną ruchu²¹. Ruch solidarnościowy, podobnie jak PiS, akcentował potrzebę przeprowadzenia rewolucji moralnej, a w konsekwencji przebudowy aparatu państwowego, zdolnego funkcjonować w myśl zasady sprawiedliwości i dobra wspólnego.

Założenia programowe PiS nawiązywały również bezpośrednio do poglądów wyrosłych na gruncie Porozumienia Centrum (PC)²² – ugrupowania powstałego w 1990 r. z inicjatywy Lecha Kaczyńskiego i Jarosława Kaczyńskiego²³. Zatem na ostateczny kształt profilu politycznego PiS, kojarzonego przeważnie z nurtem chrześcijańsko-demokratycznym, miał wpływ rodowód ideowo-polityczny działaczy PC, którzy w 2001 r. zasilili szeregi nowo powstałej partii PiS²⁴.

Prawo i Sprawiedliwość zostało zakwalifikowane do partii konserwatywnych, co wielokrotnie podkreślał Jarosław Kaczyński²⁵. Konserwatyzm w wydaniu PiS oznaczał tradycjonalizm oraz zachowawczość, przejawiającą się w szczególnym przywiązaniu do wartości tradycyjnych, zapewniających ład i porządek moralny w państwie. Zdaniem PiS warunkiem koniecznym zapewnienia ładu moralnego, a tym samym budowy sprawiedliwego i silnego państwa²⁶, był autorytet rozumiany potrójnie – jako autorytet moralny (poszanowanie religii), społeczny (poszanowanie prawa) oraz polityczny (poszanowanie władzy i jej właściwa hierarchia). Wizja społeczeństwa i państwa miała charakter organiczny – instytucje te były traktowane w kategoriach żywych organicznych całości, ukonstytuowanych przez tradycję historyczną.

Analizując myśl polityczną PiS, można dostrzec analogie z poglądami obozu piłsudczykowskiego. Piłsudczycy określili zasadniczy cel swojej działalności – zachowanie niepodległości i suwerenności RP²⁷, podkreślając konieczność oceny rzeczywistości politycznej na podstawie analizy bieżących działań podmiotów politycznych oraz tradycje – staropolską i powstańczą²⁸. W poglądach PiS dało się zauważyć daleko idące inspiracje piłsudczykowską koncepcją solidarystyczno-paternalistyczną kształtowania ładu społecznego w państwie. Solidaryzm społeczny, obecny w myśli politycznej obozu piłsudczy-

Badań Społecznych NSZZ „Solidarność”, Region Mazowsze], [b.m.w.] 1981, s. 5–7. Cyt. za: E. Cizewska, *op. cit.*, s. 317.

²¹ *Ibidem*, s. 324.

²² Porozumienie Centrum jako partia chadecka prowadziła działalność zgodnie z wartościami prawa naturalnego, etyki chrześcijańskiej oraz solidarności, deklarując tym samym lojalną postawę wobec Kościoła katolickiego. Zob. A. Mieczkowski, *Wizja państwa w myśli politycznej Porozumienia Centrum (1990–1997)*, [w:] *Myśl polityczna w Polsce po 1989 roku. Wybrane nurty ideowe*, red. E. Maj, A. Wójcik, Lublin 2008, s. 149.

²³ J. Sanecka-Tyczyńska, *op. cit.*, s. 17.

²⁴ *Ibidem*, s. 18.

²⁵ J. Kaczyński, *Państwo jest wartością*, rozm. P. Legutko, M. Szuldrzyński, „Nowe Państwo” 2006/1, s. 19. Cyt. za: J. Sanecka-Tyczyńska, *op. cit.*, s. 24.

²⁶ Joanna Sanecka-Tyczyńska zwróciła uwagę na istotne cechy definicji „silnego państwa” PiS – uczciwość oraz skuteczność. Państwo silne zapewniało obywatelom wolność oraz ochronę. J. Sanecka-Tyczyńska, *op. cit.*, s. 28.

²⁷ W. Paruch, *Piłsudczykowska wizja Rzeczypospolitej a warunki i możliwości jej realizacji (1926–1939)*, [w:] *Wizje i realia. Studia nad realizacją polskiej myśli politycznej*, red. W. Paruch, K. Trembicka, Lublin 2002, s. 43.

²⁸ *Ibidem*, s. 27.

kowskiego, miał charakter państwowy i przejawiał się w następujących poglądach²⁹: 1) współdziałanie i współzależność wszystkich grup społecznych; 2) ingerencja władzy państwowej w kształtowanie struktury społecznej i stosunków między grupami; 3) celowe kształtowanie poczucia wspólnoty i zrównoważonych relacji pomiędzy poszczególnymi grupami społecznymi; 4) praca jako postawa twórcza o cechach moralnych, kształtująca więzi społeczne. Natomiast paternalizm uwidaczniał się w przeświadczeniu, że jedyną elitę narodu stanowili sami piłsudczycy, na których spoczywał obowiązek dokonania zmian w dotychczasowym łańdzu społecznym³⁰. Konsekwencją przyjęcia koncepcji solidarystyczno-paternalistycznej była idea wychowania państwowego odwołująca się do³¹: solidaryzmu społecznego; odpowiedzialności państwa za cały proces wychowawczy, prowadzący do wyłonienia elity politycznej oraz przekształcenia społeczeństwa; integracji wszystkich grup społecznych w społeczeństwo obywatelskie, patriotyzmu państwowego, pojęcia pracy na rzecz państwa; wypracowania etosu państwowego; paternalistycznego kształtowania świadomości i psychiki społecznej w duchu nadrzędności ideałów państwowych nad społecznymi.

Jako nieliczna z partii funkcjonujących na polskiej arenie politycznej PiS w swych deklaracjach programowych odwoływało się do wielu poglądów i ideologii, co niewątpliwie świadczyło o wysokim poziomie zainteresowania kwestiami naprawy państwa oraz potwierdzało zaangażowanie w działalność na rzecz wszystkich obywateli.

3. DYLEMATY POLITYKI SPOŁECZNEJ PRAWA I SPRAWIEDLIWOŚCI

3.1. Polityka rodzinna

Wobec wielości dylematów, z jakimi nie mógł się uporać rząd centrolewicowy, PiS poszukiwało możliwych dróg naprawy państwa, rozpoczynając od najniższego poziomu hierarchii społecznej, jakim jest rodzina. W programie wyborczym przygotowanym w 2005 r. szczególną uwagę zwrócono na politykę rodzinną, która jako kwestia nierozłączna zabezpieczenia społecznego, była wielokrotnie marginalizowana przez poprzednie gabinety rządowe. W konsekwencji nie podjęto konkretnych działań zmierzających do poprawy kondycji rodziny, a szczególnie małżeństwa. Wzrastająca liczba rozwodów deformowała tradycyjny model rodziny, czego konsekwencją była drastycznie zmniejszająca się liczba zawieranych małżeństw. Należy mieć na uwadze, że PiS jako ugrupowanie prawicowe odwoływało się do wartości chrześcijańskich, zajmując stanowisko negatywne wobec problematyki rozwodów, eutanazji oraz aborcji³². Stanowczość wobec wspomnianych kwestii wynikała z poglądów koncentrujących się na ochronie życia we wszystkich jego aspektach.

Prawo i Sprawiedliwość, dostrzegając problemy Polaków, niejednokrotnie związane z rosnącym poziomem bezrobocia oraz permanentnym minimalizowaniem świadczeń rodzinnych, zaproponowało stworzenie polityki rodzinnej, uzależniając jej efektywność od sprawnej ekonomiki państwa.

Świadomość wystąpienia realnych zagrożeń, spowodowanych radykalnym niżem demograficznym, przyczyniła się do sformułowania niezwykle precyzyjnych planów ukie-

²⁹ W. Paruch, *Mysł polityczna obozu piłsudczykowskiego 1926–1939*, Lublin 2005, s. 367–370.

³⁰ *Ibidem*, s. 371–372.

³¹ *Ibidem*, s. 377–378.

³² SIPIS, <http://www.pis.org.pl>, „Prawo i Sprawiedliwość Program 2005 IV Rzeczpospolita – Sprawiedliwość dla Wszystkich”, s. 81 (dostęp: 2 II 2011).

runkowanych na perspektywiczną walkę z regresem pokoleniowym. Prawo i Sprawiedliwość wysunęło propozycję wprowadzenia ulgi na dzieci w podatku dochodowym od osób fizycznych. Wspomniana ulga miała przysługiwać rodzinom, których dochód brutto nie przekraczał 500 zł na jedną osobę³³.

W odniesieniu do sytuacji rodziny polskiej pomysł wprowadzenia podatku liniowego został ostro skrytykowany przez PiS ze względu na marginalizację potrzeb najuboższej części społeczeństwa polskiego, dla której stawka podatkowa uległaby znacznemu podwyższeniu. Pomysłodawcom owej koncepcji zarzucano bowiem nieuzasadnioną stronniczość, która prowadziła do bogacenia się jedynie wąskiej grupy społeczeństwa kosztem dyskryminacji najbiedniejszych. Odpowiedzią PiS na koncepcję podatku liniowego była idea redukcji stawek podatkowych do dwóch – 18% i 32%, z możliwością obniżenia po 2 latach stawki z 32 do 28% oraz zachowanie stawki preferencyjnej na żywność i leki. Niezwykle praktyczny okazał się pomysł całkowitego bądź częściowego wyeliminowania podatku giełdowego oraz podatku od lokat bankowych, wprowadzonego przez rząd centrolewicowy. Zdaniem PiS procedura trzyletniego horyzontu planowania ustawy budżetowej miała umożliwić adekwatne, a przede wszystkim obiektywne, oszacowanie priorytetowych potrzeb społeczeństwa, z ich jednoczesnym dostosowaniem do zagwarantowanych środków finansowych.

Prawo i Sprawiedliwość jako stosunkowo młode ugrupowanie polityczne odniosło w wyborach parlamentarnych w 2005 r. spektakularne zwycięstwo. Z blisko 27-procentowym poparciem społeczeństwa zdobyło 155 mandatów³⁴. Prezes PiS Jarosław Kaczyński wystawił kandydaturę Kazimierza Marcinkiewicza na stanowisko premiera nowo powstającego rządu. Desygnowany przez prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego Marcinkiewicz otrzymał od Sejmu wotum zaufania. Rząd Marcinkiewicza, współautora programu wyborczego PiS z 2005 r.³⁵, zaakcentował potrzebę stworzenia nowej polityki społecznej, co znalazło odzwierciedlenie w *exposé* premiera, ogłoszonym 10 XI 2005 r.

Kazimierz Marcinkiewicz w swoim wystąpieniu przedstawił zasadnicze bolączki państwa polskiego związane między innymi z niepokojącą wówczas prognozą demograficzną, której przyczyną był drastyczny spadek wskaźnika urodzeń. Zdaniem Marcinkiewicza taki stan rzeczy mógł w niedalekiej przyszłości doprowadzić do zachwiania systemu emerytalnego w Polsce oraz pojawienia się problemu masowej imigracji³⁶. Sposobem na uniknięcie wspomnianych dylematów miała być szeroko pojęta polityka rodzinna, z jasno wytyczonymi możliwymi scenariuszami aktywizacji państwa. Marcinkiewicz zaproponował racjonalne rozwiązania ukierunkowane na perspektywiczne przeciwdziałanie kryzysowi demograficznemu³⁷. Projekty premiera dotyczyły zatem wydłużenia urlopu

³³ Proponowane przez PiS ulgi rodzinne miały wynieść 50 zł na jedno dziecko, 200 zł na dwoje oraz 100 zł na każde kolejne. Zob. *Ibidem*, s. 58.

³⁴ Strona internetowa Państwowej Komisji Wyborczej [dalej: SIPKW], <http://www.pkw.gov.pl>, „Wybory do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej zarządzane na dzień 25 IX 2005” (dostęp: 2 II 2011).

³⁵ K. Marcinkiewicz, *Marcinkiewicz. Kulisy władzy*, rozm. M. Karnowski, P. Zaremba, Warszawa 2007, s. 27.

³⁶ SIPIS, „*Exposé* Kazimierza Marcinkiewicza przed głosowaniem w Sejmie nad wotum zaufania dla rządu” (dostęp: 2 II 2011).

³⁷ *Ibidem*.

macierzyńskiego³⁸. W programie rządu Marcinkiewicza pojawiły się również koncepcje wprowadzenia ulgi na dzieci w podatku dochodowym dla rodzin uprawnionych do zasiłku rodzinnego, a także podwyższenie kwoty zasiłku rodzinnego w ramach ustawy o świadczeniach rodzinnych. Pojawił się również postulat zwiększenia dodatku przewidzianego z tytułu urodzenia dziecka – „becikowego” (którego pomysłodawcą była Liga Polskich Rodzin)³⁹ oraz idea rozwoju budownictwa mieszkaniowego⁴⁰, co znalazło odzwierciedlenie w powołaniu pełnomocnika rządu ds. Rządowego Programu Budownictwa Mieszkaniowego⁴¹, którym został Piotr Styczeń. Polityka rodzinna rządu Marcinkiewicza miała również dotyczyć realizacji programu dożywiania dzieci w szkołach⁴².

Jarosław Kaczyński w *exposé* zwrócił uwagę na istotę polskości, dumę z bycia Polakiem, nawiązując przede wszystkim do tradycji niepodległościowej. Odwołanie się do tych wartości harmonizowało ze spójną i niezwykle pragmatyczną koncepcją prowadzenia

³⁸ Nowelizacja ustawy Kodeks pracy z 16 XI 2006 r. wprowadziła wydłużony o 2 tygodnie wymiar urlopu macierzyńskiego oraz urlopu na warunkach urlopu macierzyńskiego. Zob. DzU 2006, nr 221, poz. 1615, Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks pracy oraz ustawy o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa z 16 XI 2006 r., art. 1 pkt 1.

³⁹ Marcinkiewiczowi zarzucano wówczas, że umiejscowienie problematyki „becikowego” w *exposé* wynikało z chęci uzyskania poparcia LPR w głosowaniu nad wotum zaufania dla rządu, który miał utworzyć. Ostatecznie 15 XI 2005 r. do Sejmu V kadencji wpłynął wniosek o zmianę ustawy z 28 XI 2003 r. o świadczeniach rodzinnych. Wnioskodawców reprezentował Andrzej Mańka – poseł LPR. Zmiana ustawy dotyczyła między innymi zwiększenia kwoty jednorazowej zapomogi z tytułu urodzenia dziecka z 500 do 1000 zł niezależnie od dochodu rodziców. Niezwykle istotne dla najuboższych rodzin okazały się zapisy dotyczące wykreślenia z art. 9 ust. 5. Mianowicie dopuszczalna stała się sytuacja łączenia prawa do dodatku (funkcjonującego w ramach zasiłku rodzinnego) z tytułu urodzenia dziecka z prawem do „becikowego”. Rodzice nie byli zmuszeni dokonywać wyboru, z którego świadczenia chcą skorzystać. Ponadto wyposażono rady gmin w przywilej przyznania w drodze uchwały zapomogi fakultatywnej (finansowanej ze środków własnych) z tytułu urodzenia dziecka osobom zamieszkałym na ich terenach. Dnia 18 I 2006 r. prezydent Lech Kaczyński podpisał ustawę. Zob. Strona internetowa Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej [dalej: SISRP], <http://www.orka.sejm.gov.pl>, „Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy z 28 XI 2003 r. o świadczeniach rodzinnych” (dostęp: 2 II 2011); DzU 2003, nr 228, poz. 2255, ze zm., Ustawa o świadczeniach rodzinnych z 28 XI 2003 r.

⁴⁰ W programie wyborczym z 2005 r. PiS zapowiedziało realizację programu „Rodzina na swoim”, który w głównej mierze koncentrował się na tworzeniu przez państwo warunków sprzyjających rozwojowi budownictwa rynkowego, społecznego i socjalnego oraz finansowaniu budownictwa mieszkaniowego poprzez system bankowy w postaci udzielanych rodzinom preferencyjnych kredytów hipotecznych. SIPIS, „Prawo i Sprawiedliwość Program 2005 IV Rzeczpospolita – Sprawiedliwość dla Wszystkich”, s. 76–77 (dostęp: 2 II 2011).

⁴¹ Rządowy Program Budownictwa Mieszkaniowego miał zaspokajać potrzeby mieszkaniowe rodzin polskich, a także miał się stać istotnym bodźcem wzrostu tempa rozwoju gospodarczego, zapewnić ruchliwość społeczną, elastyczność na rynku pracy. Był także postrzegany w kategoriach sposobu na przezwyciężenie regresu demograficznego. Tworzenie programów rozwiązujących znaczną liczbę problemów dotyczących społeczeństwo potwierdzało tezę dotyczącą podejścia perspektywicznego i wieloaspektowego w polityce PiS.

⁴² Zasadniczym celem programu wieloletniego „Pomoc państwa w zakresie dożywiania” było wsparcie gmin w realizacji zadań własnych związanych z problematyką dożywiania dzieci i młodzieży. Ponadto program był skierowany do osób bezrobotnych oraz rodzin o niskich dochodach. DzU 2005, nr 267, poz. 2258, 2259, Ustawa o ustanowieniu programu wieloletniego „Pomoc państwa w zakresie dożywiania” z 29 XII 2005 r.

przez PiS polityki społecznej. Mimo zbyt ogólnego sformułowania kierunków działania nowego rządu na uwagę zasługiwały postulaty odnoszące się do zapewnienia bezpieczeństwa zdrowotnego, zwiększenia wydatków na badania naukowe, uporządkowania procesu dydaktycznego w szkołach oraz propozycje pomocy skierowanej do rodzin polskich⁴³. Kaczyński zaakcentował również konieczność rozpoczęcia polemiki na tematy związane z negatywnym bilansem imigracyjnym oraz spadkiem przyrostu naturalnego Polski⁴⁴.

Jarosławowi Kaczyńskiemu zależało na intensyfikacji dialogu społecznego. Dostrzegając problemy Polaków, zgodnie z założeniami programu wyborczego z 2005 r. *IV Rzeczpospolita Polska – Sprawiedliwość dla wszystkich*, zaproponował zawarcie tak zwanej umowy społecznej. Dnia 27 III 2006 r. Komisja Trójstronna przyjęła Uchwałę nr 29 w sprawie Umowy Społecznej *Gospodarka – Praca – Rodzina – Dialog*⁴⁵. Na mocy uchwały podjęto właściwe działania ukierunkowane na stworzenie dokumentu kompleksowego, obejmującego: 1) kwestie polityki zatrudnienia, aktywizacji zawodowej, instytucji rynku pracy; 2) warunków rozwoju społeczno-ekonomicznego i przedsiębiorczości; 3) zabezpieczenia społecznego; 4) polityki rodzinnej; 5) ochrony zdrowia; 6) dialogu, partnerstwa społecznego i społeczeństwa obywatelskiego⁴⁶.

Dnia 19 VII 2006 roku określono cel (wzrost zamożności obywateli oraz zmniejszenie poziomu pauperyzacji społeczeństwa w Polsce) i priorytety negocjacyjne umowy, do których zaliczono: 1) wzrost nakładów inwestycyjnych, mierzony wzrostem udziału inwestycji w Produkcie Krajowym Brutto (PKB); 2) wzrost udziału produkcji i usług o wysokiej wartości dodanej w PKB; 3) zmniejszenie poziomu bezrobocia poprzez wzrost wskaźnika zatrudnienia; 4) prowadzenie aktywnej polityki społecznej ograniczającej poziom wykluczenia społecznego; 5) wzmocnienie pozycji i roli rodziny poprzez rozwój społeczno-ekonomiczny; 6) wspieranie inicjatyw obywatelskich, a tym samym propagowanie idei społeczeństwa obywatelskiego⁴⁷. Deklaracja w związku z chęcią przystąpienia do debaty na temat charakteru i formy umowy społecznej została podpisana 3 kwietnia 2007 r. przez premiera Kaczyńskiego, przewodniczących central związkowych (Forum Związków Zawodowych, Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”, Ogólnopolskiego Porozumienia Związków Zawodowych) oraz przewodniczących organizacji pracodawców (Business Center Club, Konfederacji Pracodawców Polskich, Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych „Lewiatan”, Związku Rzemiosła Polskiego)⁴⁸. Równie ciekawym dokumentem, zarówno pod względem zapisów dotyczących konieczności zwiększenia integracji społecznej, podniesienia jakości opieki zdrowotnej, jak i kontynuacji reformy systemu emerytalnego, był Krajowy Program *Zabezpieczenie Spo-*

⁴³ SIPIS, <http://www.pis.org.pl>, „Exposé Jarosława Kaczyńskiego” (dostęp: 2 V 2011).

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Warto wspomnieć, że założenia umowy społecznej *Gospodarka – Praca – Rodzina – Dialog* znalazły odzwierciedlenie w *Koalicyjnej Deklaracji Programowej Solidarne Państwo* podpisanej 16 X 2006 r. przez Jarosława Kaczyńskiego, Andrzeja Leppera i Romana Giertycha.

⁴⁶ SIPIS, <http://www.pis.org.pl>, „Dialog społeczny” (dostęp: 30 VIII 2011).

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

leczne i Integracja Społeczna na lata 2006–2008, przedłożony przez ministra pracy i polityki społecznej⁴⁹.

3.2. Polityka zdrowotna

Polityka zdrowotna stanowiła kolejną ważną kwestię wymagającą natychmiastowych i gruntownych reform⁵⁰. Działania zmierzające do poprawy ogólnego stanu służby zdrowia w Polsce miały się dokonywać ze szczególnym uwzględnieniem założeń idei solidaryzmu społecznego⁵¹.

Zgodnie z wizjami Marcinkiewicza rząd miał wprowadzić tak zwany koszyk świadczeń zdrowotnych, na który składałyby się powszechne ubezpieczenie zdrowotne oraz ubezpieczenia alternatywne⁵². Istotnym założeniem planów Marcinkiewicza miało być finansowanie ochrony zdrowia publicznego z budżetu państwa, natomiast indywidualne zabezpieczenie zdrowotne miało być realizowane z funduszy pochodzących ze składki ubezpieczeniowej. Narodowy Fundusz Zdrowia, początkowo wyznaczony do likwidacji⁵³, miał nadal funkcjonować, jednakże podlegałby bardziej restrykcyjnej kontroli ze strony ministra zdrowia. Na uwagę zasługiwała także idea utworzenia ogólnopolskiej sieci szpitali w ramach państwowego systemu ratownictwa medycznego⁵⁴.

W *exposé* premiera Kaczyńskiego znalazł się postulat realizacji projektu autorstwa Zbigniewa Religi. W lipcu 2006 roku Religa zaproponował dokonanie niezbędnych zmian w służbie zdrowia, przedstawiając w sejmie program naprawy systemu opieki zdrowotnej⁵⁵. Najwięcej nieścisłości i polemiki dostarczyła podwyżka dla pracowników publicz-

⁴⁹ Program był efektem zobowiązań wobec wytycznych UE. SIKPRM, <http://www.premier.gov.pl>, „Krajowy Program «Zabezpieczenie Społeczne i Integracja Społeczna na lata 2006–2008»” (dostęp: 18 VIII 2011).

⁵⁰ Lech Kaczyński w orędziu, wygłoszonym przed Zgromadzeniem Narodowym 23 XII 2005 r., wspominał o kryzysie służby zdrowia w Polsce, podkreślając potrzebę stworzenia warunków do prowadzenia efektywnej polityki zdrowotnej. SIPRP, „Uroczystość zaprzysiężenia Prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego przed Zgromadzeniem Narodowym. Orędzie 23 XII 2005 roku” (dostęp: 15 IX 2011).

⁵¹ Solidaryzm społeczny, zgodnie z postulatami PiS, oznaczał finansowanie z budżetu państwa najszerszego pakietu świadczeń zdrowotnych, bez konieczności faworyzowania obywateli bardziej zamożnych. Zob. Strona internetowa gazety *Nasz Dziennik* [dalej: SIND], <http://www.naszdziennik.pl>, Rozmowa z Bolesławem Piechą, 27 III 2008, nr 3090/73 (dostęp: 2 II 2011).

⁵² SIPIS, „*Exposé* Kazimierza Marcinkiewicza przed głosowaniem w Sejmie nad wotum zaufania dla rządu” (dostęp: 2 II 2011).

⁵³ SIPIS, „Prawo i Sprawiedliwość Program 2005 IV Rzeczpospolita – Sprawiedliwość dla Wszystkich”, s. 79 (dostęp: 2 II 2011).

⁵⁴ SIPIS, „*Exposé* Kazimierza Marcinkiewicza przed głosowaniem w Sejmie nad wotum zaufania dla rządu” (dostęp: 2 II 2011).

⁵⁵ Pierwowzorem programu Religi był jego wcześniejszy projekt obywatelski popierający zmianę systemu opieki zdrowotnej w Polsce. Zasadniczym celem projektu było dokonanie niezbędnych zmian w zapisie ustawy o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym. Zapisy projektu odnosiły się między innymi do zwiększenia składki zdrowotnej z 7,75% wynagrodzenia do 11% z możliwością odpisania składki od podatku, co dawało pacjentowi możliwość zmiany kasy chorych lub przeniesienia środków pieniężnych do innej firmy ubezpieczenia zdrowotnego. Ponadto likwidacji miały ulec limity przyjęć ustalane przez kasy chorych, na które miał być nałożony obowiązek skrócenia czasu oczekiwania pacjenta na świadczenie zdrowotne (do jednego dnia w przypadku

nych zakładów opieki zdrowotnej oraz pomysł koszyka gwarantowanych świadczeń⁵⁶. Program Religi obejmował dziesięć punktów, które miały być realizowane w różnych okresach wdrażania nowego systemu ochrony zdrowia⁵⁷. Atutem programu było zwrócenie uwagi na obowiązki państwa wobec obywateli, ze szczególnym uwzględnieniem ich charakteru, sposobu świadczenia oraz reguł dostępu do usług⁵⁸.

Nowy projekt naprawy systemu służby zdrowia miał uzmysłowić rządzącym potrzebę właściwego określenia granic podstawowej opieki medycznej oraz podkreślić znaczenie działań profilaktycznych w życiu Polaków⁵⁹. Jednym z postulatów stał się koszyk gwarantowanych świadczeń medycznych⁶⁰, które miały być wykonywane bezpłatnie w ramach obowiązkowego ubezpieczenia. Ponadto pacjenci mogli skorzystać z dobrowolnego ubezpieczenia zdrowotnego, przeznaczonego dla osób zamożnych. Wprowadzenie ubezpieczenia fakultatywnego pozwalało przeznaczyć więcej środków na finansowanie leczenia osób najuboższych⁶¹ i zapewniało fachową opiekę na wysokim poziomie osobom zamożnym. Kolejnym punktem projektu stał się pomysł utworzenia krajowej sieci szpitali (placówek niezbędnych do zagwarantowania bezpieczeństwa zdrowotnego obywateli), które miały udzielać świadczeń zdrowotnych na podstawie kontraktów zawartych z NFZ⁶².

podstawowej opieki zdrowotnej, jednego tygodnia w przypadku porady specjalistycznej oraz jednego miesiąca w przypadku leczenia szpitalnego). W projekcie pojawił się również zapis o pomysłach wprowadzenia ubezpieczeń dodatkowych, z których miały być finansowane świadczenia niegwarantowane. Ze względu na wadliwość legislacyjną zapisów projekt skierowano do prac w sejmowej Komisji Zdrowia. Prawo i Sprawiedliwość swój sprzeciw wobec projektu tłumaczyło jego niekompatybilnością z własną propozycją, opartą na modelu służby zdrowia finansowanej z budżetu państwa. Zob. Strona internetowa Służba Zdrowia, <http://www.sluzbazdrowia.com.pl>, „Obywatelska inicjatywa ustawodawcza” (dostęp: 30 VIII 2011). Strona internetowa Puls Medycyny, <http://www.pulsmedycyny.com.pl>, „Obywatelski projekt ustawy zdrowotnej przetrzymuje w Sejmie” (dostęp: 30 VIII 2011).

⁵⁶ NSZZ „Solidarność” domagała się podwyżek dla pracowników zakładów niepublicznych. Związkowcy sceptycznie opiniowali zapisy o świadczeniach gwarantowanych, słusznie obawiając się o sytuację uboższej części społeczeństwa.

⁵⁷ Strona internetowa Krajowego Instytutu Ubezpieczeń [dalej: SIKIU], <http://www.kiu.pl>, R. Holly, A. Lewiński, *Słowo wstępne: Polityka i doktryna zdrowotna oraz reformowanie ochrony zdrowia w Polsce*, „Polityka Zdrowotna”, t. VI, październik 2006, s. 5 (dostęp: 30 VIII 2011); SIKPRM, „Informacja dla Sejmu RP o sytuacji w ochronie zdrowia przedłożona przez ministra zdrowia” (dostęp: 10 VIII 2011).

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ Postulat promowania zdrowego trybu życia oraz profilaktyki chorób umieszczono również w Narodowym Programie Zdrowia na lata 2007–2015.

⁶⁰ Koszyk miał określić standardy, w jakich dana procedura finansowana ze środków publicznych powinna być świadczona.

⁶¹ Zbigniew Religa oszacował, że dzięki takiemu rozwiązaniu do systemu opieki zdrowotnej miało wpłynąć 2,2 mld zł. Pomysł wprowadzenia dodatkowego ubezpieczenia zdrowotnego miał przyczynić się również do zwiększenia konkurencji świadczeniodawców, a tym samym pozytywnie wpłynąć na jakość usług medycznych. Zob. SIKPRM, „Informacja dla Sejmu RP o sytuacji w ochronie zdrowia przedłożona przez ministra zdrowia” (dostęp: 10 VIII 2011).

⁶² Warunkiem włączenia placówki do sieci szpitali było spełnienie kryteriów, które dotyczyły zachowania płynności finansowej, minimalnej wysokości zadłużenia, liczby przeprowadzonych zabiegów oraz liczby pacjentów, jaką szpital może przyjąć. Sieć szpitali miała zapewnić większy dostęp pacjentów do świadczeń wysokiej jakości. Zob. SIPIS, „Program «Dwa lata solidarnego

Szpitala miały wówczas zostać przekwalifikowane zgodnie z ich możliwościami diagnostyczno-terapeutycznymi, by jak najlepiej sprostać potrzebom zdrowotnym obywateli. Plan stworzenia sprawnie działającej sieci placówek tego typu dotyczył zatem redukcji lub likwidacji zbędnych, nierentownych oddziałów i specjalności oraz tworzenia oddziałów, na które jest największe zapotrzebowanie⁶³.

Ponadto w nowym projekcie znalazł się zapis o współodpowiedzialności, rozumianej jako sytuacja, w której firmy ubezpieczające użytkowników dróg współfinansowałyby leczenie ofiar sprawców wypadków. Koszty leczenia miały być pokrywane z ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej. Nowatorski okazał się pomysł przeznaczenia części środków finansowych pochodzących z akcyzy (na alkohol i papierosy) na system ochrony zdrowia⁶⁴. Kolejnym punktem projektu była próba wzmocnienia kontroli ministra zdrowia nad NFZ. Religa podkreślał również potrzebę włączenia funduszu chorobowego (administrowanego przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych) do systemu ubezpieczeń zdrowotnych. W konsekwencji w ramach jednej składki finansowane byłyby wszystkie świadczenia wynikające z ryzyka chorobowego, a ZUS i pracodawcy nie pokrywaliby kosztów związanych z czasową niezdolnością pracownika do pracy. Jeszcze jednym sposobem naprawy systemu ochrony zdrowia w Polsce miała stać się 30-procentowa podwyżka dla pracowników publicznych zakładów opieki zdrowotnej. Wyróżnienie jedynie zakładów publicznych wywołało liczne kontrowersje, zwłaszcza w środowiskach bezpośrednio związanych ze służbą zdrowia.

Kadencja Jarosława Kaczyńskiego doprowadziła do utrzymania uwzględnionych w planie Religi podwyżek płac dla pracowników służby zdrowia w wysokości 30%⁶⁵. Procedurę tę uregulowała rządowa nowelizacja ustawy o przekazaniu środków finansowych świadczeniodawcom na wzrost wynagrodzeń oraz zmiana ustawy o zakładach opieki zdrowotnej (ZOZ). Podwyżki włączono do wynagrodzenia zasadniczego. Ustawa, gwarantując utrzymanie dotychczasowych podwyżek, zwiększyła również wskaźnik kosztów świadczeń medycznych⁶⁶ z 0,56 do 0,65. Nowelizacja ustawy o ZOZ rozciągnęła katalog źródeł finansowania placówek, jednocześnie regulując procedury zarządzania ich mieniem⁶⁷. Ustawa zezwalała samodzielnym publicznym zakładom opieki zdrowotnej na łączenie się bez konieczności ich wcześniejszej likwidacji. Celem tak rozumianej regulacji prawnej miał być wymóg sprostania potrzebom pacjentów⁶⁸.

państwa». Rządy Premierów Kazimierza Marcinkiewicza i Jarosława Kaczyńskiego X 2005 – X 2007”, s. 36–37 (dostęp: 21 VIII 2011).

⁶³ Pomysł stworzenia krajowej sieci szpitali oceniono negatywnie. Politycy zarzucali mu zbyt dużą śmiałość i radykalny charakter wdrażania. Religa przekonywał o sukcesach pomysłu w innych państwach europejskich, podkreślając jego wieloletnią tradycję i efektywność funkcjonowania.

⁶⁴ Koncepcję wykorzystania części dochodów z akcyzy tłumaczono sytuacją, w której osoby uzależnione od używek, w postaci alkoholu i papierosów, stają się częstokroć potencjalnymi świadczeniobiorcami systemu opieki zdrowotnej.

⁶⁵ W 2006 r. rząd przeznaczył w budżecie na wzrost wynagrodzeń służby zdrowia blisko 1 mld zł. Zob. SIPIS, „365 dni realizacji programu Solidarnego Państwa”, s. 103 (dostęp: 30 VIII 2011).

⁶⁶ SIPIS, „Program «Dwa lata solidarnego państwa». Rządy Premierów Kazimierza Marcinkiewicza i Jarosława Kaczyńskiego X 2005–X 2007”, s. 35 (dostęp: 21 VIII 2011).

⁶⁷ SIPIS, „365 dni realizacji programu Solidarnego Państwa”, s. 102 (dostęp: 30 VIII 2011).

⁶⁸ *Ibidem*.

Nowelizacja ustawy o pomocy publicznej i restrukturyzacji publicznych zakładów opieki zdrowotnej przyczyniła się do poprawy sytuacji finansowej wielu placówek znajdujących się w sytuacji zadłużenia⁶⁹. Centroprawicowy rząd – jako jedyny – dostrzegł niepokojące zjawisko „drenażu mózgów”. Fali migracji zarobkowych środowiska medycznego miały zapobiec aktywna polityka zatrudnienia oraz wdrażanie programów ułatwiających początek kariery zawodowej lekarzy poprzez monitorowanie odpływu personelu⁷⁰.

Rząd Jarosława Kaczyńskiego, realizując długoletni program naprawy systemu ochrony zdrowia, uwzględnił kwestię usprawnienia działalności ratownictwa medycznego. Wokół ustawy pojawiły się liczne polemiki dotyczące źródła finansowania ratownictwa medycznego. Sejm, uchwalając ustawę, zdecydował, że ratownictwo medyczne będzie finansowane z budżetu państwa, jednakże dopiero od 1 stycznia 2007 r.

Ustawa o Państwowym Ratownictwie Medycznym⁷¹ umożliwiła wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań do polskiego systemu ratownictwa. Po konsultacjach z przedstawicielami środowiska medycznego rząd podjął decyzję o finansowaniu ratownictwa przedszpitalnego z budżetu państwa, co znacznie odciążyło system opieki zdrowotnej⁷². Przepisy ustawy umożliwiły propagowanie na szeroką skalę wiedzy z zakresu udzielania pierwszej pomocy w placówkach oświatowych⁷³. Ponadto sformułowano zakres obowiązków oraz formy kształcenia ratowników medycznych, którzy dzięki regulacji prawnej mogli samodzielnie wykonywać wyuczony zawód. W celu usprawnienia całego systemu zalegalizowano zawód ratownika medycznego – wykwalifikowanej osoby, odpowiedzialnej za pierwszą pomoc w jednostkach Państwowej i Ochotniczej Straży Pożarnej oraz społecznych organizacjach ratowniczych. Ustawa o Państwowym Ratownictwie Medycznym nałożyła na wojewodów obowiązek tworzenia nowoczesnych centrów powiadamiania ratunkowego. Natomiast nowelizacja ustawy o diagnostyce laboratoryjnej⁷⁴ gwarantowała wysoką jakość świadczeń, upoważniając do wykonywania diagnostyki jedynie osoby o właściwych kwalifikacjach zawodowych⁷⁵.

Postulat uregulowania polityki lekowej, przedstawiany przez rząd centroprawicowy, znalazł odzwierciedlenie w nowelizacji ustawy „Prawo farmaceutyczne”, dzięki której kontrolą objęto producentów leków i artykułów leczniczych (także weterynaryjnych)⁷⁶. Przedmiotem nowelizacji stały się również kryteria dopuszczenia do obrotu lekami oraz monitorowanie bezpieczeństwa stosowania produktów leczniczych. Nowelizacja ustawy umożliwiła sprzedaż wysyłkową leków wydawanych bez recepty (sprzedaż prowadzona przez apteki i punkty apteczne) oraz określiła zasady nabywania leków za pośrednictwem Internetu. Rząd dokonał również regulacji kwestii badania leków wyprodukowanych w

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ DzU 2006, nr 191, poz. 1410, Ustawa z 8 września 2006 roku o Państwowym Ratownictwie Medycznym.

⁷² SIPIS, „365 dni realizacji programu Solidarnego Państwa”, s. 101 (dostęp: 30 VIII 2011).

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ DzU 2006, nr 117, poz. 790, Ustawa z 23 czerwca 2006 roku o zmianie ustawy o diagnostyce laboratoryjnej oraz ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry.

⁷⁵ SIPIS, <http://www.pis.org.pl>, „365 dni realizacji programu Solidarnego Państwa”, s. 103 (dostęp: 30 VIII 2011).

⁷⁶ *Ibidem*, s. 105.

państwach trzecich, a wwożonych na teren UE. Rząd Kaczyńskiego dostrzegł także problem działań promocyjnych, prowadzonych przez apteki i punkty apteczne. Przepisy nowelizacji zapowiadały nakładanie kar grzywny na apteki promujące produkty lecznicze objęte refundacją. Ułatwiając życie osobom niepełnosprawnym, a także dostosowując prawo do przepisów UE podjęto decyzję o umieszczeniu na opakowaniu nazwy leku zapisanego systemem Braille'a (wyluczając leki weterynaryjne). Natomiast nowelizacja ustawy o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych miała zakończyć proceder nadużyć w obrocie lekami dzięki zaostrzeniu przepisów antykorupcyjnych⁷⁷.

Kolejnym działaniem rządu na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa zdrowotnego obywatelom było ustanowienie wieloletniego programu Polskie Sztuczne Serce⁷⁸. Na realizację programu przeznaczono z budżetu państwa 30 mln zł, w tym 19,5 mln na naukę i 10,5 mln na zdrowie⁷⁹.

3.3. Polityka edukacyjna

Postulatem ujętym w *exposé* Marcinkiewicza była kwestia społeczeństwa wiedzy oraz proponowane rozwiązania na rzecz poprawy kondycji oświaty w Polsce. Marcinkiewicz podjął się próby upowszechnienia wychowania przedszkolnego wśród dzieci w przedziale wiekowym 3–5 lat. Racjonalnym rozwiązaniem poprawy sytuacji w szkolnictwie miał się stać innowacyjny system stypendialny. Natomiast grono pedagogiczne miałyby poszerzone możliwości awansu zawodowego. Najbardziej oczekiwana wówczas deklaracja dotyczyła zapewnienia utrzymania bezpłatnych studiów w uczelniach państwowych oraz wprowadzenia dodatkowych nakładów ze strony państwa, przeznaczonych na badania naukowe, zwłaszcza innowacyjnych dziedzin przemysłowych. Inwestycje w rozwój nauki polskiej miały również zapobiec coraz bardziej powszechnemu zjawisku „drenażu mózgow”. Zainteresowanie państwa finansowaniem oświaty i nauki w Polsce miało się przyczynić do dalszego rozwoju przyszłościowych dziedzin gospodarki, a tym samym do podniesienia wzrostu ekonomicznego państwa⁸⁰.

Rząd Marcinkiewicza, realizując postulat poprawy jakości nauczania, przedstawił pomysł wprowadzenia obowiązkowej nauki języka angielskiego, począwszy od pierwszej klasy szkoły podstawowej. Najwyższa Izba Kontroli wraz z końcem 2005 r. przeprowadziła wizytacje w 67 szkołach publicznych pod kątem warunków nauczania języków obcych, uwzględniając wszystkie etapy kształcenia. Wyniki kontroli ujawniły nieprawidłowości związane między innymi z nieprzebrzeganiem wymagań w zakresie dopuszczalnej liczebności grup zajęciowych (w 53,7% badanych placówek) oraz korzystaniem z

⁷⁷ *Ibidem*, s. 104.

⁷⁸ Celem programu było opracowanie rodziny polskich protez serca z całkowicie implantowalną, permanentną protezą serca jako elementem końcowym oraz stworzenie wyspecjalizowanego zaplecza badawczo-rozwojowego. Zob. Strona internetowa Programu Polskie Sztuczne Serce, <http://www.pwps.pl>, „Program Wieloletni na lata 2007–2011 «Polskie Sztuczne Serce»” (dostęp: 30 VIII 2011).

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Ibidem*.

nieodpowiednich programów nauczania (w 13,4% szkół)⁸¹. Jedynie w co siódmej skontrolowanej placówce zapewniono właściwe warunki nauczania języków obcych określone w ramowych planach nauczania oraz wymaganą liczbę pedagogów mających kwalifikacje⁸². Synteza inspekcji przeprowadzonej z polecenia NIK stała się ważnym źródłem wiedzy na temat kondycji szkół w kwestii nauczania języków obcych, co skrupulatnie wykorzystał rząd centroprawicowy, umożliwiając zainteresowanym placówkom skorzystanie z programu wczesnej nauki języka obcego⁸³.

Kierując się wytycznymi programu rządowego finansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego *Pracownie komputerowe dla szkół* oraz dążąc do rozwoju nowoczesnej struktury teleinformatycznej placówek oświatowych, w roku szkolnym 2005/2006 wyposażono 14 334 szkoły w sprzęt komputerowy i audiowizualny⁸⁴.

W programie rządów centroprawicowych edukacja i nauka stanowiły niezwykle ważną kwestię. Nawiązując do tradycji niepodległościowej państwa polskiego, rząd dążył do wprowadzenia w systemie nauczania edukacji historyczno-patriotycznej⁸⁵, której zadaniem miało być wychowywanie młodzieży w duchu solidarności i troski o dobro wspólne. Jarosław Kaczyński w swoim *exposé* zapowiedział podniesienie wydatków przeznaczonych na badania naukowe oraz zwrócił uwagę na potrzebę uporządkowania procesu dydaktycznego szkół w Polsce⁸⁶.

Rząd podjął się również rozwiązania problemu przemocy w placówkach oświatowych, uruchamiając program Zero tolerancji⁸⁷, którego celem było przywrócenie równowagi pomiędzy obowiązkami a prawami uczniów oraz zapobieganie patologicznym zjawiskom na terenach placówek szkolno-wychowawczych⁸⁸. Kontynuacją programu na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa w szkołach była inicjatywa Monitoring wizyjny w szkołach i

⁸¹ Strona internetowa Najwyższej Izby Kontroli [dalej: SINIK], <http://www.nik.gov.pl>, „Informacja o wynikach kontroli warunków nauczania języków obcych w szkołach publicznych”, s. 2 (dostęp: 18 VIII 2011).

⁸² *Ibidem*.

⁸³ Na wczesną naukę języka obcego rząd przeznaczył około 23,8 mln zł. SIPIS, „365 dni realizacji programu Solidarnego Państwa”, s. 108 (dostęp: 21 VIII 2011).

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ SIPIS, „365 dni realizacji programu Solidarnego Państwa”, s. 107 (dostęp: 30 VIII 2011).

⁸⁶ SIKPRM, „*Exposé* premiera Jarosława Kaczyńskiego” (dostęp: 28 VIII 2011).

⁸⁷ Projekt ówczesnego ministra edukacji narodowej Romana Giertycha dotyczył wprowadzenia zmian w ustawie o systemie oświaty. Najwięcej kontrowersji wzbudził pomysł określenia zupełnie nowej hierarchii kar i nagród dla uczniów – począwszy od upomnienia, nagany, poprzez list do rodziców, publiczną naganę na apel, a skończywszy na skreśleniu z listy uczniów, przeniesieniu do innej placówki lub ośrodka wsparcia wychowawczego. Podzielone zdania odnosiły się również do postulatu ujednoczenia stroju ucznia i wprowadzenia mundurków. Ponadto minister postulował zakaz korzystania z telefonów komórkowych podczas zajęć szkolnych. W sytuacji niemoralnego zachowania ucznia został nałożony na dyrektora obowiązek prawny powiadomienia policji lub sądu.

⁸⁸ Kontynuację działań w kierunku likwidacji kryzysu wychowania młodzieży zapewnił projekt ustawy rządu koalicyjnego (PiS–LPR–Samoobrona) o powołaniu Narodowego Instytutu Wychowania (NIW), który miał prowadzić działalność badawczą oraz opiniodawczą w dziedzinie wychowania dzieci i młodzieży. Pomysł stworzenia NIW wzbudzał wiele negatywnych opinii, zwłaszcza wśród środowisk lewicowych, które zarzucały mu zbyt silne konotacje z Kościołem katolickim, zbyt wysokie koszty finansowe oraz charakter kontrolno-cenzorski instytucji. Więcej zob. M. Środa, *Instytut Dobra, Piękna i Prawdy*, „Polityka”, 29 IV 2006, 2552/17, s. 32–33.

placówkach. Organom prowadzącym placówki oświatowo-wychowawcze rząd przyznał wsparcie w formie dofinansowania ze środków budżetu państwa na zakup i instalację monitoringu wizyjnego⁸⁹.

Nowelizacja ustawy Karta nauczyciela umożliwiła nauczycielom, którzy osiągnęli wiek emerytalny, korzystanie ze świadczeń emerytalnych bez konieczności rezygnacji z dotychczasowej pracy, jeśli ich stanowisko pozostało wolne. Kolejną, ważną dla środowiska pedagogicznego, decyzją była nowelizacja ustawy o systemie oświaty, wprowadzająca surowsze kary za znieważanie nauczyciela i naruszanie jego nietykalności osobistej. Objęcie nauczycieli ochroną zgodnie z przepisami Kodeksu karnego skutkowało sytuacją, w której czyny wyrządzone na szkodę nauczycielowi były ścigane z urzędu.

Rząd, dostrzegając rosnący poziom pauperyzacji społeczeństwa, uruchomił program dofinansowania zakupu podręczników i przyborów szkolnych. Program skierowany był do dzieci, w których dochód na osobę nie przekraczał 351 zł. Jarosław Kaczyński zgodnie z obietnicami przeznaczył środki finansowe na prowadzenie działalności oświatowej, czego przejawem był wzrost wydatków na edukację o blisko 12% w ciągu dwóch lat. O 8% wzrosły także nakłady przeznaczone na subwencję oświatową jednostek samorządu terytorialnego. Dostosowując poziom kształcenia do aktualnych potrzeb gospodarczych i rynku pracy, rząd w 2006 roku sformułował nowoczesne programy kształcenia zawodowego oraz materiały dydaktyczne dotyczące planowania kariery zawodowej, traktując je jako jedną z metod walki z rosnącym poziomem bezrobocia wśród młodych ludzi.

Rząd Kaczyńskiego dostrzegł nierozwiązane problemy w systemie szkolnictwa wyższego. W marcu 2007 roku minister nauki i szkolnictwa wyższego przedstawił założenia projektu nowelizacji ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym. Istotą nowelizacji miało się stać dostosowanie krajowego systemu kształcenia studentów do standardów zachodnioeuropejskich oraz tworzenie kierunków zamawianych, odpowiadających potrzebom rynku pracy, uwzględniających specyfikę poszczególnych regionów kraju⁹⁰. Ponadto nowelizacja przewidywała promowanie kształcenia ustawicznego i studiów o profilu zawodowym. Całkowitą nowością był pomysł stworzenia Interdyscyplinarnych Studiów Doktoranckich, zakończonych w momencie obrony doktoratu, które nota bene miały być wliczane do stażu pracy⁹¹. Ewolucja modelu kariery naukowej miała przyspieszyć młodym naukowcom awans, a w konsekwencji zapewnić im miejsca pracy po zakończeniu studiów⁹².

3.4. Polityka zatrudnienia i polityka emerytalna

Preferencją w programie społecznym PiS okazało się zatrudnienie. Istotnego znaczenia, zwłaszcza dla przedsiębiorców, nabrał postulat wprowadzenia ulgi w podatku docho-

⁸⁹ Zob. strona internetowa Ministerstwa Edukacji Narodowej [dalej: SIMEN], <http://www.bip.men.gov.pl>, „Załącznik do uchwały Nr 156/2007 Rady Ministrów z 5 września 2007 r. Rządowy Program wspierania w latach 2007–2009 organów prowadzących w zapewnieniu bezpiecznych warunków nauki, wychowania i opieki w publicznych szkołach i placówkach «Monitoring wizyjny w szkołach i placówkach»”, s. 5 (dostęp: 28 VIII 2011).

⁹⁰ Dokumentem, który potwierdzał potrzebę podtrzymywania relacji między gospodarką a nauką w Polsce, był rządowy program *Kierunki zwiększenia innowacyjności gospodarki na lata 2007–2013*.

⁹¹ SIKPRM, „Założenia do ustawy o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym” (dostęp: 1 IX 2011).

⁹² SIPIS, „Program Prawa i Sprawiedliwości – 2007 rok”, s. 69 (dostęp: 15 IX 2011).

dowym od osób prawnych – CIT⁹³, a także zredukowanie stawki podatkowej przewidzianej dla osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą do 18%. Poprawę sytuacji na rynku pracy miała również zapewnić sposobność odliczenia niemalże wszystkich kosztów zakupu środków trwałych, z wyłączeniem nieruchomości oraz pojazdów, a także podnoszenie kwalifikacji pracowników poprzez system kształcenia ustawicznego.

Należy zaznaczyć, że wzrost gospodarczy podczas kadencji rządu centrolewicowego był fikcyjny, gdyż sprzyjał jedynie zwiększeniu wydajności pracy, utrzymując tym samym bezrobocie na niezmiennym poziomie⁹⁴ wahającym się w granicach 19–17%. Zdaniem Marcinkiewicza okres rozwoju ekonomicznego miały zapewnić nie tylko przemysłane inwestycje *sensu stricto*, ale także zdynamizowanie polityki zatrudnienia oraz objęcie mechanizmami aktywizacji zawodowej grup szczególnie zagrożonych bezrobociem. Ponadto za kwestię priorytetową rząd Marcinkiewicza uznał również wspieranie budownictwa socjalnego poprzez dopłaty do oprocentowania kredytów hipotecznych⁹⁵.

Kolejną niezwykle ważną z punktu widzenia polityki zatrudnienia kwestią był rosnący poziom bezrobocia. W sytuacji braku miejsc pracy rząd centroprawicowy przygotował program, który miał wspomóc osoby bezrobotne w tworzeniu miejsc pracy⁹⁶. Założeniem konkursu skierowanego do jednostek samorządu terytorialnego, organizacji pozarządowych oraz związków społecznych było tworzenie Ośrodków Wsparcia Spółdzielni Socjalnych oraz promocja i wsparcie spółdzielni już istniejących⁹⁷. Kolejnym sposobem walki z bezrobociem był pomysł wprowadzenia obowiązkowych ubezpieczeń od utraty pracy⁹⁸. Składkę ubezpieczeniową miał uiszczać pracodawca oraz pracownik, natomiast w sytuacji utraty pracy bezrobotny miał otrzymywać przez określony czas 60% wartości ostatniego wynagrodzenia. Projekt oceniono negatywnie ze względu na pojawienie się kolejnego podatku od nowego ubezpieczenia, a także ze względu na wzrost kosztów pracy, co mogło się przyczynić do zwiększenia się „szarej strefy”. Zdecydowanie więcej zwolenników mogły zapewnić projekty polegające na modyfikacji systemu pośrednictwa pracy, poradnictwa zawodowego i kształcenia ustawicznego⁹⁹. Równie efektywnym środkiem do obniżenia poziomu bezrobocia według polityków PiS miały się stać szkolenia skierowane do osób powracających na rynek pracy po urloпах wychowawczych i macierzyńskich oraz programy propagujące prace interwencyjne i roboty publiczne¹⁰⁰. Kolejnym sposobem walki z rosnącym poziomem bezrobocia w Polsce miała się okazać kompleksowa polityka prozatrudnieniowa, urzeczywistniana w programie Tak dla inwestycji

⁹³ Sytuacja dotyczyła przedsiębiorców, którzy w zamian za stworzenie jednego nowego miejsca pracy otrzymywali przez 2 lata każdego miesiąca w ramach potrącenia od podatku CIT kwotę w wysokości 1000 zł. Ponadto pracodawcy nie byłoby zobowiązani (przez 2 lata) regulować należności związanych z ubezpieczeniem społecznym pracowników. Zob. SIPIS, „Prawo i Sprawiedliwość Program 2005 IV Rzeczpospolita – Sprawiedliwość dla Wszystkich”, s. 56 (dostęp: 2 II 2011).

⁹⁴ Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, <http://www.stat.gov.pl/gus>, „Stopa bezrobocia w latach 1999–2010 (bezrobocie rejestrowane)” (dostęp: 16 III 2011).

⁹⁵ W styczniu 2007 r. PiS wprowadził program Rodzina na swoim.

⁹⁶ SIPIS, „365 dni realizacji programu Solidarnego Państwa”, s. 57 (dostęp: 30 VIII 2011).

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ SIPIS, „Prawo i Sprawiedliwość Program 2005 IV Rzeczpospolita – Sprawiedliwość dla Wszystkich”, s. 118 (dostęp: 2 IX 2011).

⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰ *Ibidem*.

oraz Po pierwsze – zatrudnienie. Programy te propagowały korzystny dla tworzenia nowych miejsc pracy system podatkowy oraz podkreślały konieczność zwiększenia puli środków przeznaczanych na rozpoczęcie samodzielnej działalności gospodarczej¹⁰¹. Ponadto na uwagę zasługiwał także pomysł, dzięki któremu rodzice prowadzący działalność gospodarczą mogli na 3 lata zawiesić jej prowadzenie, a składki odprowadzane byłyby wówczas z budżetu państwa, tak jak za osobę znajdującą się na urlopie wychowawczym¹⁰².

Centroprawica w kwestii polityki emerytalnej dążyła do uchwalenia ustaw regulujących emerytury pomostowe dla osób wykonujących pracę o szczególnym charakterze i w ciężkich warunkach¹⁰³. Przekonywano o konieczności dokonania zmian w sposobie funkcjonowania funduszy emerytalnych, proponując wzmocnienie nadzoru partnerów społecznymi nad II (otwartymi funduszami emerytalnymi – OFE) i III (pracowniczymi programami emerytalnymi – PPE) filarem ubezpieczeń emerytalnych¹⁰⁴. Prawo i Sprawiedliwość ostro skrytykowało procedurę inwestowania pieniędzy pochodzących z OFE poza granicami kraju, tłumacząc swoje stanowisko przynależnością środków do sfery finansów publicznych¹⁰⁵. Poruszono również problem świadczeń emerytalnych przysługujących funkcjonariuszom Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa. Prawo i Sprawiedliwość opowiedziało się za odebraniem przywilejów emerytalnych przedstawicielom tych instytucji¹⁰⁶.

W *exposé* Marcinkiewicza znalazło się również odniesienie do niezwykle obligatoryjnego zagadnienia, jakim była wówczas reforma emerytalna. W obliczu niepokojącej sytuacji starzenia się społeczeństwa polskiego, a także wzrostu tak zwanego wskaźnika obciążenia ekonomicznego stało się istotne rozwiązanie sporu wokół przywilejów emerytalnych i dobrowolnych oszczędności¹⁰⁷. Marcinkiewicz podczas swojej kadencji dokonał waloryzacji emerytur i rent o wskaźnik wzrostu cen towarów i usług, biorąc pod uwagę dane z ostatnich dwóch lat. Podejmując decyzję o waloryzacji świadczeń, za podstawę prawną uznano nowelizację ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych¹⁰⁸.

4. ZAKOŃCZENIE

¹⁰¹ Osoby chcące założyć własną firmę miały otrzymywać preferencyjne kredyty, przy których udzielaniu głównym kryterium miały się stać nie tylko dochody, ale także innowacyjny pomysł. SIPIS, „Program Prawa i Sprawiedliwości – 2007 rok”, s. 42–43 (dostęp: 15 IX 2011).

¹⁰² *Ibidem*, s. 47.

¹⁰³ SIPIS, „Prawo i Sprawiedliwość Program 2005 IV Rzeczpospolita – Sprawiedliwość dla Wszystkich”, s. 120 (dostęp: 2 IX 2011).

¹⁰⁴ *Ibidem*.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ SIPIS, „Program Prawa i Sprawiedliwości – 2007 rok”, s. 45 (dostęp: 15 IX 2011).

¹⁰⁷ Przedmiotami zainteresowań rządu Marcinkiewicza miały się stać Indywidualne Konta Emerytalne oraz Powszechny Program Emerytalny.

¹⁰⁸ Nowelizacja wprowadzała zmiany w ustalaniu wskaźnika waloryzacji, uwzględniała realny wzrost przeciętnego wynagrodzenia (art. 1 ust. 1). Ponadto waloryzacja miała być dokonywana co dwa lata, w momencie wzrostu cen towarów i usług o ponad 5%. Zob. DzU 2005 r., nr 169, poz. 1421, Ustawa o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych z 28 VII 2005.

Koncepcja polityki społecznej PiS wykazywała wyraźne cechy polityki perspektywicznej, ukierunkowanej na działania długoterminowe, czego doskonały przykład stanowiły wieloletnie programy rządowe, wspierające inicjatywy z zakresu zabezpieczenia socjalnego. Wszystkie dokumenty programowe prezentujące możliwe działania, jakie należy podjąć z punktu widzenia naprawy państwa, były uporządkowane według kryterium problemowego. W konsekwencji określenie wytycznych nie ograniczało się jedynie do przedstawienia propozycji rozwiązania konkretnej kwestii społecznej, ale również odnosiło się do oceny stanu faktycznego oraz prezentacji prawdopodobnych efektów implementacji podjętych decyzji.

Koncepcja polityki społecznej PiS stanowiła spójną całość, zgodnie z projektem ustawy dotyczącej polityki społecznej, przedstawionym w 2007 roku. Kompleksowe podejście do problematyki polegało na potrzebie pełnego uporządkowania, a w konsekwencji koordynacji kwestii bezpośrednio związanych z polityką społeczną. Podejście systemowe do dylematów polityki społecznej wraz z możliwością wykorzystania środków unijnych przesądzało o efektywności wypracowanej koncepcji. Formułowane tezy były usystematyzowane zgodnie z wnikliwą analizą rzeczywistości. Należy zaznaczyć, że rządy centroprawicowe niezwykle skrupulatnie precyzowały środki oraz metody, za pomocą których skutecznie realizowano wizje partii, nadając w ten sposób pożądany kierunek polityce społecznej w Polsce. Przedstawiana przez PiS koncepcja polityki społecznej w pełni odzwierciedlała założenia ideowe partii, co więcej określony w czasie i przestrzeni plan realizacji poszczególnych projektów był dostosowany do realiów, uwzględniając potrzeby większości grup społecznych. Koncepcję polityki społecznej PiS charakteryzowała rzeczowa diagnoza stanu rzeczywistego, uzupełniona propozycją podjęcia właściwych działań, zmierzających do urzeczywistnienia wyznawanej ideologii.

W centroprawicowej koncepcji polityki społecznej odwoływano się do modelu państwa dobrobytu społecznego. Prawo i Sprawiedliwość wielokrotnie podkreślało potrzebę usprawnienia polityki społecznej z zachowaniem zasady solidaryzmu i sprawiedliwości społecznej. Przekaz zawierający postulat stworzenia solidarnej polityki społecznej trafił do znacznie szerszego grona odbiorców, co sprawiło, że pomysł reorientacji systemu zabezpieczeń społecznych stanowił niewątpliwie jeden z atutów prowadzonej przez PiS w latach 2005–2007 działalności politycznej. Podczas dwóch lat rządów PiS przyjęto 36 ustaw z zakresu polityki społecznej, z czego jedynie cztery były projektami przygotowanymi podczas kadencji Marka Belki¹⁰⁹.

LITERATURA:

- [1] Cizewska E., *Filozofia publiczna Solidarności. Solidarność 1980–1981 z perspektywy republikańskiej tradycji politycznej*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2010.
- [2] Godlewski J. F., *Katolicka myśl kościelna o państwie i prawie*, PWN, Warszawa 1985.
- [3] Izdebski H., *Doktryny polityczno-prawne. Fundamenty współczesnych państw*, LexisNexis, Warszawa 2010.
- [4] Jachymek J., Paruch W., *Wstęp, [w:] Więcej niż niepodległość, polska myśl polityczna 1918–1939*, red. J. Jachymek, W. Paruch, Wyd. UMCS, Lublin 2005.

¹⁰⁹ SIPIS, „365 dni realizacji programu Solidarnego Państwa”, s. 137–146 (30 VIII 2011).

- [5] Kaczyński J., Kaczyński L., *O dwóch takich... Alfabet braci Kaczyńskich*, rozm. M. Karnowski, P. Zaremba, Wyd. M, Kraków 2006.
- [6] Marcinkiewicz K., *Marcinkiewicz. Kulisy władzy*, rozm. M. Karnowski, P. Zaremba, Prószyński i S-ka, Warszawa 2007.
- [7] Mazurek F. J., *Katolicka nauka społeczna – status metodologiczny i główne obszary problemowe*, [w:] *Katolicka nauka społeczna. Podstawowe zagadnienia z życia społecznego i politycznego*, red. Ks. S. Fel, Bp J. Kupny, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2007.
- [8] Mieczkowski A., *Wizja państwa w myśli politycznej Porozumienia Centrum (1990–1997)*, [w:] *Myśl polityczna w Polsce po 1989 roku. Wybrane nurty ideowe*, red. E. Maj, A. Wójcik, Wyd. UMCS, Lublin 2008.
- [9] Paruch W., *Myśl polityczna obozu piłsudczykowskiego (1926–1939)*, Wyd. UMCS, Lublin 2005.
- [10] Paruch W., *Piłsudczykowska wizja Rzeczypospolitej a warunki i możliwości jej realizacji (1926–1939)*, [w:] *Wizje i realia. Studia nad realizacją polskiej myśli politycznej XX wieku*, red. W. Paruch, K. Trembicka, Wyd. UMCS, Lublin 2002.
- [11] Paruch W., Trembicka K., *Wprowadzenie*, [w:] *Wizje i realia. Studia nad realizacją polskiej myśli politycznej XX wieku*, red. W. Paruch, K. Trembicka, Wyd. UMCS, Lublin 2002.
- [12] Sanecka-Tyczyńska J., *Państwo obywatelskie i wspólnota polityczna. Studium o myśli politycznej Prawa i Sprawiedliwości*, Wyd. UMCS, Lublin 2011.
- [13] Środa M., *Instytut Dobra, Piękna i Prawdy*, „Polityka”, 29 IV 2006, 2552/17.
- [14] Dz. U. 2003, nr 228, poz. 2255, z późn. zm., Ustawa o świadczeniach rodzinnych z 28 XI 2003.
- [15] Dz. U. 2005, nr 169, poz. 1421, Ustawa o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych z 28 VII 2005.
- [16] Dz. U. 2005, nr 267, poz. 2258, 2259, Ustawa o ustanowieniu programu wieloletniego „Pomoc państwa w zakresie dożywiania” z 29 XII 2005.
- [17] Dz. U. 2006, nr 117, poz. 790, Ustawa o zmianie ustawy o diagnostyce laboratoryjnej oraz ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry z 23 VI 2006.
- [18] Dz. U. 2006, nr 191, poz. 1410, Ustawa o Państwowym Ratownictwie Medycznym z 8 IX 2006.
- [19] Dz. U. 2006, nr 221, poz. 1615, Ustawa o zmianie ustawy Kodeks pracy oraz ustawy o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa z 16 XI 2006.
- [20] Strona internetowa Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, <http://www.premier.gov.pl>
- [21] Strona internetowa Prawa i Sprawiedliwości, <http://www.pis.org.pl>
- [22] Strona internetowa Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, <http://www.prezydent.pl>
- [23] Strona internetowa Biura Studiów i Ekspertyz, <http://www.biurose.sejm.gov.pl>
- [24] Strona internetowa Fundacji im. Stefana Batorego, <http://www.batory.org.pl>
- [25] Strona internetowa serwisu archiwalnego Prawa i Sprawiedliwości, <http://www.wybory2005.pis.org.pl>
- [26] Strona internetowa gazety Nasz Dziennik, <http://www.naszdziennik.pl>
- [27] Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, <http://www.stat.gov.pl/gus>

- [28] Strona internetowa Krajowego Instytutu Ubezpieczeń, <http://www.kiu.pl>
[29] Strona internetowa Ministerstwa Edukacji Narodowej, <http://www.bip.men.gov.pl>
[30] Strona internetowa Najwyższej Izby Kontroli, <http://www.nik.gov.pl>
[31] Strona internetowa Państwowej Komisji Wyborczej, <http://www.pkw.gov.pl>
[32] Strona internetowa portalu Arcana, <http://www.portal.arcana.pl>
[33] Strona internetowa portalu Katolicka Nauka Społeczna, <http://www.kns.gower.pl>
[34] Strona internetowa Programu Polskie Sztuczne Serce, <http://www.pwpss.pl>
[35] Strona internetowa Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, <http://www.orka.sejm.gov.pl>
[36] Strona internetowa Służba Zdrowia, <http://www.sluzbazdrowia.com.pl>
[37] Strona internetowa Puls Medycyny, <http://www.pulsmedycyny.com.pl>

SOCIAL POLICY IN PROGRAMS OF LAW AND JUSTICE PARTY (2005–2007)

Social policy is an specific instrument applied by governments to regulate and supplement market institutions and social structures. Moreover social policy is defined as social services such as health, employment, education and social security. We must remember that social policy is also about redistribution, social justice and protection against social maladjustment. The government in Poland should use social policy to secure the political and social support of citizens.

During governments of center – left, polish political reality was created by postcommunist parties. The numerous politicians' scandals caused decrease of citizens' support. Only Right and Justice has remarked bad condition of social policy in Poland, suggesting changes in this sector. Presenting a concept of Right and Justice's social policy was the main goal of this article. This article refers to political thought of Right and Justice Party. The social policy was defined as total rejecting reality, what in practice meant the opposition to current methods of ensuring the social safety in Poland. The authoress has appealed to values and principles of this party and has presented problems of social policy: family policy, health care, educational system, employment policy and pension scheme. Authoress discussed main dilemmas in respect of Right and Justice Party's ideological considerations. Therefore authoress paid special attention to political programs, social policy strategy and extensive reports. The concept of social policy was perspective, long-term and coherent. Moreover the concept reflected ideological assumptions of Law and Justice Party.

Keywords: social policy, political thought, family policy, health care, educational system, employment policy, pension scheme

DOI:10.7862/rz.2013.hss.2

Tekst złożono w redakcji: marzec 2013.
Przyjęto do druku: czerwiec 2013.

Anna IWANICKA¹

MARKA JAKO ISTOTNY ELEMENT KOMUNIKACJI MARKETINGOWEJ PRZEDSIĘBIORSTW MLECZARSKICH Z LUBELSZCZYZNY

Celem niniejszego artykułu jest określenie roli marki w komunikacji marketingowej przedsiębiorstw mleczarskich z Lubelszczyzny z nabywcami finalnymi oraz struktury zachowań zakupowych nabywców finalnych ze względu na kryterium marki. W opracowaniu zaprezentowano znaczenie marki wśród pozostałych elementów zamieszczonych na opakowaniu produktu mleczarskiego na podstawie badań ankietowych oraz nieustrukturalizowanych wywiadów uzupełniających przeprowadzonych wśród nabywców finalnych z terenu województwa lubelskiego. Do opracowania danych pierwotnych uzyskanych z badań ankietowych wykorzystano między innymi analizę czynnikową, której główne zastosowania można sprowadzić do redukcji liczby zmiennych stanowiących dane pierwotne uzyskane z badań ankietowych oraz wykrywania struktur w związkach między tymi zmiennymi. Przedstawiono ponadto specyfikę zachowań zakupowych nabywców finalnych ze względu na kryterium marki, w tym zagadnienia związane ze strategią marki, nazwą marki, logo marki oraz lojalnością respondentów. Na podstawie przeprowadzonych badań określono również rolę marki w komunikacji marketingowej przedsiębiorstw mleczarskich mających swoją siedzibę na terenie województwa lubelskiego. Marka okazała się jednym z istotnych elementów komunikacji marketingowej wpływających na decyzje respondentów związane z nabywaniem produktów mleczarskich z Lubelszczyzny. Niestety dość duża liczba ankietowanych, dopiero biorąc udział w omawianych badaniach, dowiedziała się o istnieniu niektórych marek producentów i wytwarzanych przez nich produktów. Można zatem stwierdzić, że w wypadku tych przedsiębiorstw mleczarskich występuje wyraźna luka informacyjna zwiększająca dystans marketingowy pomiędzy producentami a respondentami, którą ci pierwsi powinni przynajmniej zmniejszyć.

Słowa kluczowe: marka, produkty mleczarskie, przedsiębiorstwa mleczarskie, komunikacja marketingowa

1. WPROWADZENIE

Rola marki na rynku produktów spożywczych jest znacząca i wynika przede wszystkim z tego, że wizerunek marki istotnie oddziałuje na postrzeganie firmy i jej produktów przez nabywców finalnych². Marka stanowi bowiem dla nich określoną gwarancję jakości oraz jej niezmienności.

¹Dr Anna Iwanicka, Katedra Ekonomii i Zarządzania, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie, ul. Akademicka 13, 20-950 Lublin, tel. (0-81) 461 05 61, e-mail: annaiwanicka@o2.pl

² Nabywca finalny na rynku dóbr konsumpcyjnych rozumiany jest jako osoba fizyczna, odgrywająca rolę ostatecznego odbiorcy produktu finalnego.

W literaturze przedmiotu z zakresu kształtowania marki z reguły jej definicje podzielić można na dwie grupy³:

- 1) marka traktowana jako zbiór korzyści będących sumą wartości produktu oraz pewnej dodatkowej wartości z nim związanej,
- 2) marka utożsamiana z pewną wartością dodaną do produktu z pominięciem samego wyrobu.

Na rynku produktów żywnościowych ze względu na bardzo dużą liczbę występujących marek podstawową funkcją marki jako elementu komunikacji marketingowej jest przede wszystkim możliwość wyróżnienia się wśród marek konkurencyjnych oraz zaistnienia w świadomości nabywców finalnych. Spełnienie tych funkcji wymaga jednak zastosowania przez przedsiębiorstwo kilku podstawowych reguł, do których należy zaliczyć⁴:

- orientację na nabywcę finalnego, co oznacza, że marka powinna być stworzona dla określonej grupy odbiorców;
- konsekwencję, co oznacza, że produkt oznaczony daną marką powinien cechować się stałością pod względem smaku, składu, jakości i trwałości;
- szeroką dostępność, co oznacza, że nabywcy oczekują powszechnej dostępności produktów oferowanych pod daną marką, niezależnie od rodzaju placówki detalicznej;
- wyraźne odróżnianie się, co oznacza, że nabywcy powinni bez trudu rozpoznać i znaleźć produkt określonej marki w miejscu zakupu;
- ciągłe doskonalenie, co oznacza, że ze względu na ciągłe zmiany preferencji nabywców konieczne staje się stałe doskonalenie produktów prowadzone na podstawie komunikacji z nimi.

W wypadku produktów spożywczych, oprócz oceny elementów rzeczywistych (funkcjonalnych), takich jak walory organoleptyczne, wartość odżywcza czy opakowanie, nabywca finalny bardzo często ocenia wizerunek danego producenta i jego produktów za pomocą cech nieuchwytnych, odnoszących się jedynie do sfery doznań emocjonalnych. Tym bardziej utrudnia to komunikację z punktu widzenia przedsiębiorstwa. Marka w odniesieniu do produktów żywnościowych może być zatem zdefiniowana jako „obietnica jakości, stałości składu, cech organoleptycznych i określonego poziomu ceny”⁵.

Dynamiczny rozwój branży mleczarskiej na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat w Polsce powoduje, że posiadanie znanej i rozpoznawalnej marki warunkuje większą atrakcyjność produktów mleczarskich. Mniejsi producenci muszą ponadto konkurować z wielozakładowymi polskimi przedsiębiorstwami oraz koncernami międzynarodowymi, co w dużej mierze wynika z postępujących procesów globalizacji⁶. Jednostki te dysponują bardzo silnymi markami, wśród których wymienić można Hochland (w tym także Almette i Valbon), Danone (Aktivia, Actimel), Arla Foods, Zott (Jogobella) oraz Mlekpól (Łaciate, Milko) czy Mlekovita. Mniejsze przedsiębiorstwa mające często ograniczone

³ A. Baruk, *Nabywcy finalni jako podmioty marketingowego oddziaływania*, Wydawnictwo „Dom Organizatora”, Toruń 2008, s. 104.

⁴ M. Jeznach, *Podstawy marketingu żywności*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2007, s. 39.

⁵ H. Górską-Warsewicz, *Perspektywy rozwoju marek w sektorze żywnościowym w Polsce*, „Zeszyty Naukowe SGGW. Problemy Rolnictwa Światowego” XX /5 (2008), s. 8.

⁶ D.E. Staszczak, *Globalizacja. Zbiorowa hegemonia mocarstw i korporacji transnarodowych a globalny marketing*, Wydawnictwo A. Marszałek, Toruń 2007, s. 7–18, 91–142.

możliwości działań promocyjnych mogą zatem komunikować się z rynkiem poprzez rozpowszechnianie marki na rynkach regionalnych w celu zdobycia liczego grona lojalnych klientów.

Z punktu widzenia przedsiębiorstwa marka ma olbrzymi potencjał, często bowiem decyduje o rynkowej wartości firmy, przewyższając nawet swoją wartością wartość składników materialnych. Z kolei dla nabywców finalnych to właśnie marka ma bardzo często decydujący wpływ przy wyborze konkretnego produktu i/lub rezygnacji z innego wyrobu. Oddziałuje ona na nabywców finalnych zarówno w punkcie sprzedaży, jak i podczas wszelkich form komunikacji firmy z klientami, na przykład za pomocą narzędzi promocji.

Celem niniejszego opracowania jest określenie roli marki w komunikacji marketingowej przedsiębiorstw mleczarskich z Lubelszczyzny z nabywcami finalnymi oraz struktury zachowań zakupowych nabywców finalnych ze względu na kryterium marki.

2. CHARAKTERYSTYKA BADAŃ

Przeprowadzono pogłębione badania ankietowe oraz nieustrukturalizowane wywiady uzupełniające wśród nabywców finalnych z województwa lubelskiego. Badania przeprowadzono od czerwca do września 2009 roku wśród 900 mieszkańców z Lubelszczyzny. Badania miały charakter bezpośredni, wymagający osobistego kontaktu badacza z badanymi podmiotami. Liczebność badanej populacji ustalono na podstawie studiów literaturowych oraz konsultacji z ekspertami. Dobór próby do badań dokonano w sposób celowy, przy czym podstawowym kryterium doboru była przynależność do grupy osób, które deklarowały dokonywanie zakupów produktów mleczarskich co najmniej jednej prezentowanej marki (spośród jedenastu marek mleczarni z terenu województwa lubelskiego). Do analizy zakwalifikowano 714 poprawnie wypełnionych kwestionariuszy ankiet.

W badanej populacji 65,7% stanowiły kobiety, 34,3% zaś mężczyźni. Ponad 47% badanej populacji to osoby w wieku do 35 lat, z czego największą część reprezentowały osoby 26–35 lat, z kolei ponad 35% stanowili ankietowani w wieku 36–55 lat, pozostała część badanych miała powyżej 55 lat. W wypadku prawie 27% respondentów miesięczny dochód netto na 1 osobę w gospodarstwie domowym mieścił się w przedziale 901–1300 zł, dla 23,2% badanych zaś wynosił on 1301–2000 zł. Bardzo niski poziom miesięcznego dochodu netto na jedną osobę (do 400 zł) zadeklarowało 3,5% respondentów. Prawie 30% ankietowanych legitymowało się wykształceniem średnim, 58% zaś wyższym, 7% licencjackim, pozostali zawodowym lub podstawowym. Ponad 60% respondentów pracowało najemnie, 15% nie pracowało, nieco ponad 8% prowadziło własną firmę, a pozostali uczyli się lub zajmowali się własnym gospodarstwem domowym.

Do opracowania danych pierwotnych uzyskanych z badań ankietowych wykorzystano między innymi analizę czynnikową, której główne zastosowania można sprowadzić do redukcji liczby zmiennych stanowiących dane pierwotne uzyskane z badań ankietowych oraz wykrywania struktur w związkach między tymi zmiennymi. Do wyodrębnienia czynników zastosowano metodę głównych składowych, przy czym istotne było określenie ich liczby. W tym celu wykorzystano technikę kryterium Kaisera polegającą na

pozostawieniu tylko tych czynników, które mają wartości własne większe od 1. Rotację czynników wykonano metodą znormalizowanej varimax⁷.

3. STRUKTURAPREFERENCJI NABYWCÓW FINALNYCH ZE WZGLĘDU NA KRYTERIUM MARKI PRZEDSIĘBIORSTWA MLECZARSKIEGO I JEGO PRODUKTÓW

W celu określenia roli marki wśród pozostałych elementów zamieszczonych na opakowaniu produktu mleczarskiego ankietowanym zaprezentowano zestaw elementów opakowania, które mogą być brane pod uwagę podczas dokonywania zakupów produktów mleczarskich zgromadzonych na podstawie wyników badań pilotażowych i poproszono o nadanie im konkretnych wag w skali 0–4⁸.

W wyniku redukcji liczby zmiennych określających elementy opakowań produktów mleczarskich wpływających na decyzje zakupowe respondentów opisano pięć grup czynników. W tabeli 1 zaprezentowano wyniki analizy czynnikowej w postaci wartości ładunków czynnikowych oraz ich interpretację na podstawie wskazań wszystkich respondentów. Wyodrębniono pięć składowych głównych, które wyjaśniają 66,6% zmienności ogólnej.

Oznacza to, że ankietowani, podejmując decyzję zakupową, w zakresie w jakim decyzja ta warunkowana była samym opakowaniem produktu, kierowali się w przeważającej mierze cechami występującymi w ramach tych pięciu składowych głównych, wśród których marka okazała się jednym z istotnych elementów wpływających na decyzje respondentów związane z nabywaniem produktów mleczarskich.

Wyniki badań wskazały ponadto, że ankietowani, którzy uzależniali wybór konkretnego produktu mleczarskiego od jego marki, utożsamiali markę producenta z marką produktu, co zdaniem autorki można tłumaczyć typem strategii marki stosowanej przez producentów z Lubelszczyzny. Wniosek ten potwierdzają również wyniki badań dotyczące preferowanych przez respondentów strategii marek produktów mleczarskich.

Tabela 1. Interpretacja składowych głównych uzyskanych dla grupy zmiennych określających cechy opakowań produktów mleczarskich wpływające na decyzje zakupowe respondentów.

Składowe główne	Zmienne	Wartość ładunków	Wartość własna składowej głównej	Ogół wartości własnych (%)	Skumulowane wartości własne (%)
1. Informacje nieobligatoryjne	Informacja o adresie strony internetowej Informacja o	0,818881 0,635542 0,849172 0,748187	6,284752	33,07764	33,07764

⁷ Analiza czynnikowa jako metoda redukcji danych, <http://www.statsoft.pl/textbook/stfacan.html#index> (dostęp: 2.02.2012) oraz A. Sokołowski, A. Sagan, *Przykłady stosowania analizy danych w marketingu i badaniu opinii publicznej*, <http://www.statsoft.pl/czytelnia/marketing/adwmarketingu.html#wymiarowosci> (dostęp: 2.02.2012).

⁸ 0 oznaczało czynnik całkowicie nieważny, 1 – mało ważny, 2 – średnio ważny, 3 – ważny, 4 zaś – bardzo ważny.

	cenie rekomendowane Informacja o infolinii Informacja o systemie HACCP Informacja o SZJ zgodnym z normą PN-EN ISO 9001:2009	0,718098			
2. Wygląd zewnętrzny opakowania	Kolorystyka Kształt Oryginalny ogólny wygląd zewnętrzny opakowania Szata graficzna	0,828433 0,824028 0,794380 0,846266	2,201422	11,58643	44,66407
3. Wizerunek marki	Marka producenta Marka produktu	0,849520 0,827309	1,877143	9,87970	54,54377
4. Składowa związana z zależnością pomiędzy wielkością opakowania a jego późniejszym wykorzystaniem	Możliwość późniejszego wykorzystania Wielkość jednostkowa opakowania	0,628353 0,623438	1,183007	6,22635	60,77012
5. Ekologia	Ekologiczność (szkodliwość opakowania dla środowiska) Materiał, z którego wykonano opakowanie	0,827215 0,700872	1,118452	5,88659	66,65671

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników przeprowadzonych badań ankietowych

Ponad połowa ankietowanych preferowała właśnie strategię marki produktu wspartej marką producenta. W ramach tej strategii przedsiębiorstwa mleczarskie z Lubelszczyzny stosowały także strategię marki parasola, gdzie pod jedną marką oferowane były jogurty, kefiry, maślanki i ewentualnie mleko. Na drugim miejscu pojawiła się z kolei strategia marki firmowej polegająca na nadawaniu tej samej marki (producenta) wszystkim produktom. Taką strategię stosowały najmniejsze Spółdzielnie z terenu województwa lubelskiego, nadając produktom jedynie nazwę będącą jednocześnie nazwą ich producenta wraz z określoną kategorią produktu. Można zatem wnioskować, że ankietowani, udzielając odpowiedzi na to pytanie, sugerowali się podejmowanymi w tym zakresie faktycznymi działaniami producentów z terenu Lubelszczyzny. Badane przedsiębiorstwa mleczarskie w bardzo ograniczonym zakresie stosowały strategię marki indywidualnej, dlatego też prawdopodobnie wskazało ją jedynie około 10% osób.

Ciekawe wnioski można także wyciągnąć na podstawie wyników badań dotyczących wizerunku marki produktów w związku z nadawaniem im konkretnych nazw. Respondentów zapytano zatem o preferowane nazwy marekproducentów oraz wytwarzanych przez nich produktów mleczarskich. Dokonano ponadto oceny lojalności ankietowanych wobec konkretnych marek tego typu produktów, jak również ich reakcji na pojawienie się na rynku nowego produktu mleczarskiego.

Respondenci preferowali przede wszystkim arbitralne nazwy produktów mleczarskich odnoszące się do nazwy miejscowości, w której wytworzono dany produkt, ponieważ aż 53,4% ankietowanych wymieniło właśnie tego typu nazwę. Wśród producentów produktów mleczarskich z terenu województwa lubelskiego można wymienić dwóch, którzy stosowali tego typu rozwiązanie w nadawaniu nazw markom produktów. OSM z Chełma „Biomlek” wprowadziła nazwę marki „Nadbużański” sugerującą lokalizację miasta Chełm oraz nazwy marki „Bieluch” i „Bieluś” związane z legendarnym opiekunem chełmskich Podziemi Kredowych, strażnikiem ukrytych tam skarbów. Według legendy jest on duchem białego niedźwiedzia widniejącego w herbie Chełma, który stanowi zresztą logo marki wspomnianej Spółdzielni. OSM z Opola Lubelskiego stosowało z kolei nazwę marki „Nadwiślański” jako odniesienie do terenów nadwiślańskich wokół tego miasta.

Znaczna część badanych (24,8%) wybierała nazwy opisowe, często będące nazwami sugestywnymi, składające się z kilku słów, sugerujące jednocześnie konkretne właściwości lub korzyści funkcjonalne produktu mleczarskiego. W tym wypadku doskonałym przykładem zastosowania tego typu nazwy marki jest „Mleko na 5+” wprowadzona przez SM z Radzyna Podlaskiego „Spomlek” sugerująca konkretne właściwości produktu, związane z hasłem „Żyj na 5+”. Innym przykładem jest nazwa marki mleka „Twoje zdrowie” OSM Krasnystaw.

Odpowiednio 14% oraz 12,5% ankietowanych preferowało nazwy abstrakcyjne, czyli wymyślone przez producenta typu „Cezar”, „Jowisz”, „Mars” – SM Ryki, „Biedronka”, „Dublet” – OSM Michów oraz nazwy zdrobniałe typu „Joguś” – OSM Krasnystaw.

W wypadku nazw marek producentów wyrobów mleczarskich największą część respondentów (46,4%) preferowała nazwę producenta stanowiącą nazwę miejscowości, w której zlokalizowana była spółdzielnia mleczarska. Wśród badanych jedenastu przedsiębiorstw mleczarskich aż dziewięć posługiwało się tego typu nazwą, dwa zaś stosowały nazwę związaną z rodzajem prowadzonej przez siebie działalności („Biomlek”, „Spomlek”). Mimo że nazwę marki sugerującą rodzaj działalności preferowało 10,5% respondentów, obie wymienione nazwy marek producentów ankietowani bardzo dobrze

kojarzyli z miejscem ich lokalizacji, czyli Chełmem i Radzyniem Podlaskim, najprawdopodobniej z względu na długie stosowanie jednocześnie nazw stanowiących nazwy miejscowości, w których są zlokalizowani ci producenci, oraz nazw sugerujących rodzaj ich działalności. OSM z Michowa poza stosowaniem nazwy stanowiącej nazwę miejscowości, w której jest zlokalizowana, dodatkowo posługiwała się nazwą sugerującą jej lokalizację, czyli nazwą marki „Michowianka”.

Bardzo zbliżona część ankietowanych preferowała logo przedsiębiorstwa mleczarskiego stanowiące jego nazwę zapisaną w charakterystyczny sposób (odpowiednia wielkość, krój, kolorystyka i tło liter) oraz logo będące symbolem bezpośrednio informującym o cechach produktu, jego przeznaczeniu, specjalizacji, korzyściach, które można odnieść dzięki jego konsumpcji itp. Wśród badanych przedsiębiorstw większość stosowała drugie z wymienionych rozwiązań (np. w postaci herbu miasta). Dla 27,3% ankietowanych kwestia ta nie miała większego znaczenia. Można zatem powiedzieć, że preferencje badanych dotyczące graficznej formy marki prawdopodobnie były uzależnione od innych czynników, chociażby okresu obecności danej marki na rynku czy jej kolorystyki itp.

Bardzo interesująca okazała się ocena lojalności respondentów wobec konkretnych marek produktów mleczarskich. Aż 61,2% ankietowanych często, a 21,3% zawsze wybierało produkty mleczarskie tych samych, wypróbowanych marek. Jak wynika z przeprowadzonych badań, zazwyczaj lojalność ta dotyczyła trzech lub czterech i więcej wybranych producentów.

Należy jednak zaznaczyć, że niekiedy lojalność nabywców finalnych wobec konkretnych marek produktów mleczarskich zostaje poddana próbie, zwłaszcza w sytuacji pojawienia się na rynku całkiem nowego produktu mleczarskiego. W badaniach wykazano, iż 38,5% respondentów rzadko, a 27,5% często dokonywało zakupów pojawiających się na rynku nowości. W wypadku zaś 13,3% ankietowanych decyzja zakupowa była poprzedzana zebraniem jak największej ilości informacji o nowym produkcie, przede wszystkim z prasy, radia, TV, podczas degustacji i od znajomych.

4. ROLA MARKI W KOMUNIKACJI MARKETINGOWEJ PRZEDSIĘBIORSTW MLECZARSKICH Z LUBELSZCZYZNY Z NABYWCAMI FINALNYMI

Zdecydowana większość respondentów oceniła poziom znajomości marek produktów mleczarskich pochodzących z terenu województwa lubelskiego wśród nabywców finalnych jako dobry (41,9% wskazań) i zadowolający (34,2%). Jednak wyniki pogłębionych badań pokazały, że oceny te nie odzwierciedlały w pełni stanu faktycznego.

OSM Krasnystaw, SM „Spomlek” Radzyń Podlaski oraz SM „Biomlek” Chełm to marki producentów z terenu województwa lubelskiego, których produkty były najczęściej wybierane przez respondentów. Ponad 90% badanych kupowało produkty marki OSM Krasnystaw oraz odpowiednio 56,5% osób w wypadku SM „Spomlek” i 51,8% osób w wypadku SM „Biomlek” deklarowało, że kupowało wyroby tych producentów. Na podstawie wyników badań stwierdzono ponadto, iż w wypadku takich marek, jak SM Biała Podlaska, TSM Tomaszów Lubelski oraz OSM Janów Lubelski, istniał największy odsetek osób (odpowiednio 45,9%, 44,8%, 43,7%) jednoznacznie deklarujących, nie kupują jakichkolwiek produktów mleczarskich tych producentów.

Ponadto również w wypadku tych właśnie producentów największa część respondentów nie była w zasadzie pewna, czy faktycznie dokonywała, czy też nie ich zakupu. Wyraźnie zauważalną przyczyną nienabywania produktów mleczarskich konkretnych marek producentów był ponadto brak ich aktywności w zakresie podejmowania działań promocyjnych.

Najprawdopodobniej ankietowani byliby zatem skłonni do zakupu produktów mleczarskich innych niż dotychczas marek producentów, jeżeli w ogóle wiedzieliby o ich istnieniu, co z kolei bezpośrednio wiąże się z koniecznością zwiększenia dostępności ich wyrobów.

Ankietowanych zapytano ponadto o dokonywanie zakupu produktów mleczarskich konkretnych marek wytwarzanych przez analizowane przedsiębiorstwa oraz zidentyfikowanie przedsiębiorstwa, w którym zostały one wyprodukowane. Wśród 49 nazw marek produktów mleczarskich pochodzących z terenu województwa lubelskiego⁹ najczęściej kupowany okazał się joguś (OSM Krasnystaw), bieluch (SM „Biomlek”), rycki edam (SM Ryki) oraz ser radamer (SM „Spomlek”).

Podczas zakupów produktów mleczarskich dla niektórych ankietowanych w większym stopniu ważniejsza była jednak marka produktu niż marka jego producenta, ponieważ jedynie w przypadku nazwy marki joguś aż 65,3% ankietowanych poprawnie zidentyfikowało przedsiębiorstwo, z którego pochodził ten produkt. W wypadku nazwy marki bieluch, rycki edam oraz radamer zdecydowanie mniejsza część badanych (odpowiednio 36,4%, 36,6% oraz 12,2%) prawidłowo wskazała właściwego producenta. W wypadku nazwy marki rycki Edam mogło być spowodowane podobieństwem nazwy marki produktu i nazwy marki producenta, podobnie jak w wypadku sera edam michowski (37,4% wskazań). Dla pozostałych najczęściej kupowanych przez respondentów produktów mleczarskich odsetek ankietowanych poprawnie identyfikujących nazwę marki i ich producenta również był stosunkowo niewielki i kształtował się w granicach od 0% w wypadku sera liliput z TSM Tomaszów Lubelski do 18,2% w wypadku serka seruś z OSM Krasnystaw.

5. PODSUMOWANIE

Budowanie i utrzymanie zaufania nabywców finalnych do marki producenta powinno być jednym z priorytetowych celów dla przedsiębiorstw, które muszą pamiętać o często wskazywanej w literaturze zasadzie, że zaledwie kilkuprocentowy wzrost wartości tak zwanego wskaźnika retencji (czyli procentowego stosunku liczby nabywców pod koniec danego przedziału czasu do liczby nabywców na początku tego przedziału czasowego) pociąga za sobą wzrost wartości wskaźników rentowności przedsiębiorstwa aż o kilkadziesiąt procent¹⁰.

Marka okazała się jednym z istotnych elementów komunikacji marketingowej wpływających na decyzje respondentów związane z nabywaniem produktów mleczarskich z Lubelszczyzny. Marka produktu była ponadto często utożsamiana z marką jego producenta.

⁹ W grupie tej znalazły się wszystkie produkty mleczarskie pochodzące z terenu województwa lubelskiego, którym producenci nadali konkretne nazwy (poza ogólnymi nazwami kategorii produktów).

¹⁰ A. Baruk, *Marketing-mix w przedsiębiorstwie*, AR, Lublin 2001, s. 128.

Niepokojące jest, że dość duża liczba ankietowanych, dopiero biorąc udział w omawianych badaniach, dowiedziała się o istnieniu niektórych marek producentów i ich produktów. W wypadku tych przedsiębiorstw występuje wyraźna luka informacyjna zwiększająca dystans marketingowy pomiędzy producentami a respondentami, którą ci pierwsi powinni przynajmniej zmniejszyć.

LITERATURA

- [1] *Analiza czynnikowa jako metoda redukcji danych*, <http://www.statsoft.pl/textbook/stfacan.html#index>.
- [2] Baruk A., *Marketing-mix w przedsiębiorstwie*, AR, Lublin 2001.
- [3] Baruk A., *Nabywcy finalni jako podmioty marketingowego oddziaływania*, Wydawnictwo „Dom Organizatora”, Toruń 2008.
- [4] Górska-Warsewicz H., *Perspektywy rozwoju marek w sektorze żywnościowym w Polsce*, „Zeszyty Naukowe SGGW. Problemy Rolnictwa Światowego” XX/5 (2008).
- [5] Jeznach M., *Podstawy marketingu żywności*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2007.
- [6] Sokołowski A., Sagan A., *Przykłady stosowania analizy danych w marketingu i badaniu opinii publicznej*.
- [7] <http://www.statsoft.pl/czytelnia/marketing/adwmarketingu.html#wymiarowosci>.
- [8] Staszczak D.E., *Globalizacja. Zbiorowa hegemonia mocarstw i korporacji transnarodowych a globalny marketing*, Wydawnictwo A. Marszałek, Toruń 2007.

BRAND AS AN IMPORTANT ELEMENT OF MARKETING COMMUNICATION OF DIARY PLANTS IN THE LUBLIN AREA

The article is aimed at defining the role of a brand in marketing communication between diary plants and final purchasers. An in-depth questionnaire survey and complementary free interviews were conducted among final purchasers in the Lublin area. Factor analysis was used to compile primary data from the survey. On the basis of the research carried out, the significant of the brand have been presented among the remaining elements included on the package of dairy products. The article also presents the structure of consumer behavior of final purchasers, with the brand criterion taken into consideration, including the notions connected with the brand strategy, the name of brand, the logo and loyalty of the respondents. On the basis of the research carried out the article also presents the role of a brand in marketing communication concern dairy plants in the Lublin area. The brand turned out to be one of the crucial factors marketing communication. It largely influenced the respondents' decisions that concerned buying dairy products from Lublin region. Unfortunately, it was only when the respondents took part in doing the research the majority of them found out about the existence of some companies' brands and the products made by them. One can therefore claim that as far as these dairy companies are concerned, there is a significant information gap which deepens the marketing distance between producers and respondents.

Keywords: brand, dairy products, dairy companies, marketing communication.

DOI:10.7862/rz.2013.hss.3

Tekst złożono w redakcji: grudzień 2012.

Przyjęto do druku: czerwiec 2013.

Monika PASTERNAK-MALICKA¹

PRZECIWDZIAŁANIE UNIKANIU I UCHYLANIU SIĘ OD OPODATKOWANIA W UNII EUROPEJSKIEJ

Unikanie i uchylanie się od obowiązku podatkowego jest naturalną konsekwencją ingerencji władz publicznych w stosunki majątkowe. Jest to zjawisko tak stare jak sama instytucja podatku. Od początku istnienia daniny uczestnicy rynku szukali sposobów pomniejszenia należności podatkowej, a władze publiczne sposobów na ograniczenia tego zjawiska. Unikanie i uchylanie się od obowiązku podatkowego to problemy globalne, z którymi żaden kraj członkowski nie jest w stanie sobie sam poradzić. Stąd Komisja Europejska zaplanowała działania mające na względzie wzmocnienie walki przeciwko unikaniu i uchylaniu się od podatków. W ramach planowanych działań założono poprawienie skuteczności instrumentów ograniczających oszustwa podatkowe oraz wprowadzenie nowych narzędzi. Podzielono je na krótkookresowe (założenia na 2013 rok), średniookresowe (rok 2014) oraz do zastosowania w długim horyzoncie czasowym.

W publikacji zaprezentowano istotę unikania i uchylania się od podatku, wyniki badań własnych dotyczących oceny skuteczności administracji skarbowej w Polsce oraz planowane działania Komisji Europejskiej zmierzające do wzmocnienia skuteczności w walce przeciwko przestępstwom skarbowym. W opracowaniu skoncentrowano się na rozwiązaniach doraźnych oraz średniookresowych zmierzających do ograniczenia skali obejścia prawa podatkowego. Celem publikacji jest zaprezentowanie problematyki unikania i uchylania się od podatku w kontekście planowanych działań Komisji Europejskiej mających na celu ograniczenie tego procederu.

Słowa kluczowe: unikanie podatku, uchylanie się od podatku, oszustwa podatkowe, Unia Europejska.

1. WPROWADZENIE

Oszustwa podatkowe i unikanie płacenia podatku są wielowymiarowym problemem, który wymaga skoordynowanego i wielopłaszczyznowego rozwiązania. Równocześnie agresywne strategie podatkowe są zadaniem wymagającym natychmiastowego działania. Unikanie i uchylanie się od obowiązku podatkowego to problemy globalne, z którymi żaden kraj członkowski nie jest w stanie sobie sam poradzić. Dlatego też Komisja Europejska zaplanowała działania mające wzmocnić walkę przeciwko unikaniu i uchylaniu się od płacenia podatków. W ramach planowanych działań założono poprawienie skuteczności instrumentów ograniczających oszustwa podatkowe oraz

¹ Dr Monika Pasternak-Malicka, Politechnika Rzeszowska, Wydział Zarządzania, Zakład Finansów i Bankowości, al. Powstańców Warszawy 10, 35-959 Rzeszów; tel. (017) 865 19 12, e-mail: malicka@prz.edu.pl

wprowadzenie nowych narzędzi. Podzielono je na krótkookresowe (założenia na 2013 r.), średniookresowe (2014 r.) oraz do zastosowania po 2014 r.

W publikacji zaprezentowano istotę unikania i uchylania się od podatku, wyniki badań własnych dotyczących oceny skuteczności administracji skarbowej w Polsce oraz planowane działania Komisji Europejskiej zmierzające do wzmocnienia skuteczności w walce przeciwko przestępstwom skarbowym. Celem publikacji jest zaprezentowanie problematyki unikania i uchylania się od podatku w kontekście planowanych działań Komisji Europejskiej mających na celu ograniczenie tego procederu.

2. UNIKANIE I UCHYLANIE SIĘ OD OBOWIĄZKU PODATKOWEGO

Unikanie podatków (*tax avoidance*) oraz uchylanie się od opodatkowania (*tax evasion*) to zachowanie podatnika, które może być efektem zarówno tego, że system podatkowy jest daleki od optymalnego, jak i konsekwencją indywidualnego podejścia samego podatnika do wywiązywania się z obowiązków podatkowych.

Unikanie podatków polega na sztucznym zredukowaniu odpowiedzialności podatkowej do takiego poziomu, w którym opodatkowanie jest najniższe. Zachodzi wówczas dopasowanie konkretnych okoliczności do sytuacji najkorzystniejszej dla podatnika².

Przez unikanie opodatkowania należy rozumieć takie działanie zobowiązanego, które doprowadziło do uniknięcia podatku, jakim ustawodawca danego kraju obciążył jego majątek lub dochody uzyskane w jednym lub więcej niż jednym państwie³.

Obchodzenie prawa podatkowego, rozumiane jako dążenie do obniżenia obciążeń podatkowych poprzez kształtowanie stosunków cywilnych, jest w Polsce powszechnym zjawiskiem⁴.

Z reguły przyjmuje się, że zjawisko unikania opodatkowania występuje jako działanie z gruntu legalne. Podejście to opiera się na założeniu, że każdy podatnik ma prawo „kształtować swoje sprawy” tak, aby wynikające z nich obciążenia podatkowe były jak najniższe⁵.

Unikanie opodatkowania w stosunkach międzynarodowych można zdefiniować jako uzyskaną, przy wykorzystaniu legalnych metod, redukcję zobowiązań podatkowych, która wynika z przepływu lub jego braku przez granice podatkowe osób lub kapitału⁶.

Najprostszą i najbardziej skuteczną formą unikania podatków jest powstrzymanie się od czynności, które wywołują obowiązek podatkowy. Rozwiązaniem umożliwiającym uzyskanie korzyści podatkowych jest także dopełnienie określonych aktów prawnych w celu stworzenia sytuacji faktycznej, która pozwoli na zmniejszenie obciążeń podatkowych, na przykład zawarcie małżeństwa dające prawo do wspólnego rozliczania się małżonków⁷.

² J. Głuchowski, *Polskie prawo podatkowe*, LexisNexis, Warszawa, 2006, s. 155.

³ P.M. Gaudemet, J. Molier, *Finanse publiczne*, PWE, Warszawa 2000, s. 535.

⁴ P. Karwat, *Objęcie prawa podatkowego*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2003, s. 46.

⁵ J. Grzywacz, *Pranie pieniędzy. Metody. Raje podatkowe. Zwalczenie*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2011, s. 58.

⁶ T. Lipowski, *Raje podatkowe a unikanie opodatkowania*, C.H. Beck, Warszawa 2004, s. 77.

⁷ E. Bogacka-Kisiel, *Finanse osobiste. Zachowania – produkty – strategie*, PWN, Warszawa 2012, s. 306.

W praktyce często trudno wskazać wyraźną granicę pomiędzy unikaniem a uchylaniem się od podatku. Oba te działania mają na celu zapewnienie korzyści podatnikowi. Ich wspólną cechą jest to, że w obu wypadkach chodzi o maksymalizację zysków i dochodów osoby zobowiązanej do zapłacenia podatku, co równocześnie oznacza także uszczuplenie dochodów budżetowych.

Uchylanie się od podatku polega na podejmowaniu działań zakazanych przez prawo podatkowe, a prowadzących do minimalizacji należności podatkowych lub całkowitej ich eliminacji. Każdy przypadek jest działaniem nielegalnym, sprzecznym z prawem⁸.

Uchylanie się od podatku definiuje się także jako nieujawnianie organowi podatkowemu stanu faktycznego lub prawnego, z którym związany jest obowiązek podatkowy lub na podaniu nieprawdziwego stanu faktycznego⁹. Określa się je także jako oszustwa podatkowe polegające na tworzeniu fałszywych dokumentów finansowo-księgowych, niezgłoszeniu przedmiotu opodatkowania itp.¹⁰.

W prawie Unii Europejskiej (UE) także istnieje rozróżnienie pomiędzy uchylaniem się a unikaniem opodatkowania. Zgodnie z Dyrektywą¹¹ 77/799/EWG istota uchylania się od podatku polega na umyślnym nieujawnianiu administracji skarbowej stanu faktycznego, z którym związany jest obowiązek podatkowy, lub umyślnym podawaniu nieprawdy. Natomiast unikanie opodatkowania występuje pod postacią obejścia prawa podatkowego.

Do metod uchylania się od podatku zalicza się między innymi niezgłoszenie obowiązku podatkowego, nieujawnianie wszystkich źródeł przychodu, fałszowanie rachunków i ksiąg podatkowych, zgłoszenie jako kosztu wydatków, które w rzeczywistości nie zostały poniesione, wykonywanie fikcyjnych transakcji¹². Innym sposobem stosowanym w praktyce może być dokonywanie przez podatników czynności pozornych, świadomie ukierunkowanych na ukrycie rzeczywistego charakteru czynności rodzącej obowiązek podatkowy¹³.

3. SKALA OSZUSTW PODATKOWYCH

Szacowanie skali rozmiaru unikania podatków i oszustw podatkowych jest problemem niezwykle złożonym. Proces ten składa się z trzech części. Po pierwsze trzeba ustalić rozmiar szarej strefy w Europie. Następnie w drugim etapie oszacować efektywną stawkę podatkową w poszczególnych krajach UE i porównać ją z szacunkiem szarej strefy.

⁸ A. Gomułowicz, J. Małecki, *Podatki i prawo podatkowe*, LexisNexis, Warszawa 2004, s. 251.

⁹ A. Bernal, *Zjawisko uchylania się od podatków dochodowych i metody jego ograniczania*, Difin, Warszawa 2008, s. 46.

¹⁰ K. Schneider, *Błędy i oszustwa w dokumentach finansowo-księgowych*, PWE, Warszawa 2007, s. 188.

¹¹ Dyrektywa nr 77/799/EWG z 19 grudnia 1977 r. w sprawie wzajemnej pomocy prawnej pomiędzy właściwymi władzami państwa członkowskich w obszarze podatków bezpośrednich i pośrednich.

¹² L. Oręziak, *Konkurencja podatkowa i harmonizacja podatków w ramach Unii Europejskiej, Implikacje dla Polski*, WSHiP, Warszawa 2007, s. 20.

¹³ S. Dolata, *Podstawy wiedzy o polskim systemie podatkowym*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 50.

Działania te pozwolą na obliczenie przybliżonej wartości utraconych dochodów podatkowych spowodowanych unikaniem podatków w obrębie UE¹⁴.

Murphy podjął się próby oszacowania strat podatkowych. Swoje badania oparł na danych dotyczących PKB pochodzących z UE¹⁵, które zestawił z danymi Banku Światowego¹⁶. Informacje pochodzące z tych dwóch źródeł były zbliżone, ale nie identyczne.

Według tych szacunków szara strefa w UE wynosi średnio 22,1%. Duże kraje charakteryzują się stosunkowo mniejszymi rozmiarami gospodarki nieformalnej, choć z danych wynika, że na każde 5,43 euro 1 euro jest nieewidencjonowane.

Ze względu na dwa źródła danych występują różnice w szacunkach. Według danych Heritage Foundation i Banku Światowego straty z tytułu gospodarki nieformalnej są wyższe – jest to 927 miliardów euro, a według danych pochodzących UE jest to 864 miliardy euro. Szacowana utrata dochodów podatkowych w Polsce spowodowana unikaniem podatków według Murphy'ego wynosi 30,6 miliardów euro¹⁷.

Łatwiej oszacować skalę oszustw podatkowych niż rozmiar unikania podatku. Składa się na to wiele przyczyn. Pierwszym i najbardziej oczywistym powodem jest to, że nie ma jednolitej definicji unikania podatku i dlatego jakiegokolwiek szacunki będą dyskusyjne z tego powodu. Po drugie znaczna część unikania płacenia podatków opiera się na transgranicznym przepływie podatku, dlatego ciężko jest wychwycić to zjawisko. Po trzecie oficjalne szacunki na przykład opublikowane przez Internal Revenue Service IRS w styczniu 2012 r. omijają zjawisko unikania podatków i nawet słowo *avoidance* nie jest użyte w tych raportach¹⁸. Jedynie szwedzkie organy podatkowe podjęły się próby szacunku tego zjawiska¹⁹.

Z danych przedstawionych przez szwedzką agencję podatkową wynika, że unikanie podatków stanowi niewielką część utraconych wpływów z tytułu niezapłaconych podatków. Było to 66 miliardów koron, z czego 33 miliardy pochodziło z zaniżania dochodów przez mikroprzedsiębiorstwa, w tym 21 miliardów wynikało przede wszystkim z błędów popełnianych w trakcie wypełniania deklaracji podatkowych. Duża część była konsekwencją nieprawidłowo naliczanych ulg i odliczeń.

Skalę oszustw podatkowych w UE szacuje się na kwotę 860 miliardów euro rocznie, a z tytułu unikania opodatkowania straty wynoszą około 150 miliardów. Do największych przegranych w walce z przestępstwami podatkowymi można zaliczyć Włochy, które z tego tytułu tracą rocznie około 180 miliardów (są to największe straty poniesione przez

¹⁴ R. Murphy, FCA, Tax Research UK, *A report for Group of the progressive Alliance of Socialists & Democrats in the European Parliament*, 3842_EN_richard_murphy_eu_tax_gap_en_120229, s. 9.

¹⁵ Eurostat online data codes nama_gdp_c and tec00001 for 2010.

¹⁶ World Bank, [http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_\(nominal\)](http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_(nominal)). Dane dotyczące szarej strefy pochodzą z rozprawy Banku Światowego Friedricha Schneidera, Andreasa Buehna i Claudio E. Montenegro wydane w 2010 r. Por. http://www.wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2010/10/14/00_0158349_20101014160704/Rendered/INDEX/WPS5356.txt table 3.3.6.

¹⁷ R. Murphy FCA, Tax Research UK, *op. cit.*, s. 11.

¹⁸ http://www.irs.gov/pub/newsroom/summary_of_methods_tax_gap_2006.pdf.

¹⁹ Przedstawiono dane dotyczące tego zjawiska w Raporcie z 2008 *The Tax Gap Map for Sweden*. http://www.skatteverket.se/download/18.225c96e811ae46c823f800014872/Report_2008_1B.pdf.

kraj członkowski) oraz Estonię, która z kolei ponosi uszczerbek rzędu 28% rocznego budżetu z tytułu nieściągniętych podatków²⁰.

Z raportu sporządzonego dla Trades Union Congress wynika, że w 2006 roku firmy uniknęły w Anglii zapłaceniu 12 mld funtów podatków, a osoby fizyczne 13 mld funtów. Całkowite wpływy z podatków na ten rok szacowane były na kwotę 330 mld funtów, z czego wynika, że z tytułu unikania podatków budżet stracił 7,6% wpływów²¹.

Trzeba jeszcze zaznaczyć, że wszystkie te dane to dane szacunkowe. Należy pamiętać, że nie wszystkie pieniądze z utraconych podatków są możliwe do odzyskania, nie jest to możliwe, gdyż ludzie zawsze będą unikać podatków, a przepisy prawne powinny się skupić na próbie ograniczenia, a nie całkowitego wyeliminowania tego zjawiska.

4. OCENA SKUTECZNOŚCI ADMINISTRACJI SKARBOWEJ W RAMACH BADAŃ WŁASNYCH

Podatki zawsze ograniczają dochody i konsumpcję, a przez to system podatkowy zachęca do oszustw. Uważa się, że problem nie leży w wysokości kar, lecz w skutecznym ich egzekwowaniu.

Ponad połowa Polaków przebadanych przez OBOP na początku lat dziewięćdziesiątych uważała, że szara strefa w gospodarce powinna być ścigana i karana przez władze skarbowe (53% populacji)²². Jednocześnie w 1993 r. niemal dwie trzecie badanej przez CBOS populacji sądziło, że urzędy skarbowe nie są przygotowane do przeciwdziałania zjawiskom podatkowej patologii²³.

Tabela 1. Struktura odpowiedzi podmiotów gospodarczych na pytanie: Czy urzędy skarbowe skutecznie przeciwdziałają oszustwom podatkowym?

Skuteczność urzędów skarbowych	Struktura procentowa					
	2007 r.	2009 r.	2010 r.	2011r.	2012 r	2013 r.
Tak	22,0%	23,2%	17,2%	19,9	23,7%	16,5%
Nie	47,5%	52,8%	58,0%	42,7	41,2%	48,4%
Nie wiem	30,5%	23,2%	22,0%	27,7	30,6%	34,6%
Razem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Brak odpowiedzi	0%	0,8%	2,8%	9,6	4,5%	0,8%

Źródło: obliczenia własne na podstawie badań podmiotów gospodarczych przeprowadzonych w latach 2007–2013.

Tabela 2. Opinia gospodarstw domowych na temat skuteczności urzędów skarbowych w przeciwdziałaniu oszustwom podatkowym

²⁰ Richard Murphy sporządził raport w 2008 roku dla Trades Union Congress zatytułowany *The Missing Billions*, w którym skoncentrował się na zjawisku unikania podatków. Por. <http://www.tuc.org.uk/touchstone/Missingbillions/1missingbillions.pdf>.

²¹ http://www.hmrc.gov.uk/stats/tax_receipts/tax-nic-receipts-info-analysis.pdf

²² *Opinie Polaków o podatkach*, Komunikat z badań, Ośrodek Badania Opinii Publicznej, Warszawa, listopad 1994, s. 3.

²³ *Podatki a uczciwość*, Komunikat z badań, Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa, sierpień 1993, s. 9.

Skuteczność urzędów skarbowych	Struktura procentowa					
	2007 r.	2009 r.	2010 r.	2011r.	2012 r	2013 r.
Tak	6,7%	9,2%	11,3%	14,7%	13,3%	13,7%
Nie	59,2%	59,2%	53,6%	49,9%	48,0%	51,4%
Nie wiem	32,5%	28,9%	31,9%	2,6%	38,0%	34,0%
Razem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Brak odpowiedzi	1,6%	2,7%	3,2%	0,9%	0,7%	0,9%

Zródło: Obliczenia własne na podstawie badań gospodarstw domowych przeprowadzonych w latach 2007–2013.

W ramach badań własnych²⁴ przeprowadzanych w latach 2007–2013 pytano przedsiębiorców i członków gospodarstwa domowe o skuteczność administracji podatkowej. Wyniki potwierdziły, że respondenci nadal są przekonani o niewielkich możliwościach aparatu skarbowego w walce z oszustwami podatkowymi. Średnio co drugi przedsiębiorca uważał, że administracja nie przeciwdziała skutecznie oszustwom fiskalnym (tab. 1), chociaż wśród podmiotów gospodarczych do 2013 roku zmniejszał się odsetek osób sceptycznie nastawionych do ich efektywności.

W równoległych badaniach prowadzonych wśród gospodarstw domowych zauważalnie zwiększył się udział osób przekonanych o skuteczności kontroli skarbowych. W 2007 r. było ich 6,7%, w 2009 r. – 9,2%, w 2010 r. – 11,3%, w 2011 r. – 14,7%, w 2012 r. – 13,3%, a w 2013 r. – 13,7% osób udzieliło twierdzącej odpowiedzi (tab. 2).

5. ROZWIĄZANIA DORAŻNE ZMIERZAJĄCE DO OGRANICZENIA SKALI OBEJŚCIA PRAWA PODATKOWEGO

Komisja Europejska w grudniu 2012 roku opublikowała raport końcowy dotyczący działań zmierzających ku wzmocnieniu walki przeciwko unikaniu i uchylaniu się od podatków²⁵. Plan ten przedstawia ściśle określone działania, które powinny być wprowadzane falowo²⁶. Wnosi on nową wartość do międzynarodowej dyskusji dotyczącej opodatkowania i stara się wspomagać grupę krajów G20 i G8 we wspólnych pracach dotyczących problematyki podatkowej²⁷.

²⁴ W badania własne przeprowadzone w latach 2007–2013 na niereprezentatywnej próbie 686 gospodarstw domowych oraz 219 podmiotów gospodarczych (maj 2007 r.), 750 gospodarstw domowych i 250 firm (maj 2009 r.), 1084 gospodarstw domowych i 250 firm (kwiecień i maj 2010 r.), 1201 gospodarstw domowych i 281 firmie (kwiecień, maj 2011 r.), 1230 gospodarstw domowych i 232 firmach (2012 r.) oraz 1128 gospodarstw domowych i 237 podmiotach gospodarczych (styczeń 2013 r.).

²⁵ *An Action Plan to strengthen the fight against tax fraud and tax evasion*, Communication from the commission to the European parliament and the council, European Commission, COM (2012) 722 final, Bruksela, 6 grudnia 2012.

²⁶ *Joint statement by the UK and Germany of 05.11.2012 calling for international action to strengthen tax standards*, http://www.hm-treasury.gov.uk/chx_statement_051112.htm.

²⁷ *We reiterate the need to prevent base erosion and profit shifting and will follow with attention the on-going work of the OECD in this area*, Los Cabos, G20 Leaders Declaration of 19 June 2012.

W ramach działań krótkoterminowych zasugerowano usunięcie nieścisłości prawnych powodujących luki w prawie podatkowym oraz wzmocnienie przepisów pozwalających na unikanie podatku²⁸.

Ważne jest także usprawnienie systemu informatycznego w UE oraz przepływu informacji pomiędzy krajami członkowskimi, z uwzględnieniem grupy krajów Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD). Aby ujednoczyć ten system informatyczny i uniknąć zbędnego powielania się podobnych aplikacji²⁹, kraje członkowskie powinny mieć jeden wspólny zestaw narzędzi informatycznych wykorzystywanych w przepływie informacji wewnątrz Unii, jak i w relacjach krajów członkowskich z krajami trzecimi.

Równocześnie Komisja Europejska, w ścisłej współpracy z OECD, pracuje nad ujednoczeniem systemu informatycznego zgodnie z dyrektywą unijną 2011/16/EU dotyczącą prawa podatkowego³⁰. Głównym celem jest wzięcie pod uwagę sugestii krajów pozaunijnych, aby w konsekwencji system przepływu informacji był spójny i umożliwiał współpracę transgraniczną.

Kolejnym wyzwaniem jest poprawienie zarządzania wpływami podatkowymi, w którego ramach wśród krajów członkowskich należy wzmocnić współpracę agencji organów ścigania, w szczególności agencji odpowiedzialnych za ściganie przestępstw gospodarczych związanych z praniem pieniędzy. Współpraca międzyagencyjna jest kluczowa dla poprawienia efektywności działań w walce z przestępczością gospodarczą, unikaniem podatku, oszustwami podatkowymi i innymi przestępstwami związanymi z opodatkowaniem.

Niedługo ma być przedstawiona trzecia dyrektywa dotycząca prania brudnych pieniędzy *Anti-Money Laundering Directive* (AML). Komisja UE zamierza, uwzględniając wniosek Financial Action Task Force (FATF), zrównać rangę oszustw podatkowych i nadać im status przestępstw orzeczonych. To umożliwi współpracę agencji (urzędów skarbowych, sądów, organów ścigania) w przypadkach poważnych nadużyć prawa podatkowego.

Planowane jest także zacieśnienie współpracy administracyjnej. Promowane będzie przeprowadzanie jednocześnie wielu kontroli (pod różnym kątem) w jednym czasie, a także obecność zewnętrznych audytorów.

Istotne jest, aby kraje członkowskie w jak najszerszym stopniu wykorzystywały możliwości, jakie daje im obecne prawo dotyczące kontroli podatkowych i audytów zewnętrznych. Wnioski wyciągnięte po wnikliwej analizie danych z EUROFISC mogą pomóc w lepszym wykorzystaniu tych narzędzi. Kraje członkowskie powinny upewnić się, że ich wewnętrzne prawo podatkowe nie ogranicza możliwości wykorzystania

²⁸ Council Directive 2011/96/EU of 30 November 2011 on the common system of taxation applicable in the case of parent companies and subsidiaries of different Member States, OJ L 345, 29.12.2011, s. 81.

²⁹ Dzięki temu Unia Europejska aktywnie działa na forum międzynarodowych organizacji, takich jak: the Organisation for Economic and Co-operation Development (OECD), the International Organisation for Tax Administration (IOTA), the Inter American Centre of Tax Administrations (CIAT), the International Tax Dialogue (ITD), the International Tax Compact (ITC), and the African Tax Administration Forum (ATAF).

³⁰ Council Directive 2011/16/EU of 15 February 2011 on administrative cooperation in the field of taxation and repealing Directive 77/799/EEC (OJ L 64, 11.03.2011, s. 1).

instrumentów stworzonych przez prawo unijne, ze szczególnym uwzględnieniem obecności kontrolerów z innych krajów.

Ważne jest, aby rozpocząć negocjacje z krajami spoza Unii w sprawie podatku VAT, ponieważ oszuści często wykorzystują brak efektywnej kooperacji pomiędzy organami skarbowymi (z Unii i krajów zewnętrznych) w celu przeprowadzania fikcyjnych transakcji. Kilka krajów członkowskich zwróciło uwagę na to, że potrzebne są narzędzia administracyjne, podobne do tych już istniejących wewnątrz UE. Dlatego też Komisja Europejska zastanawia się nad przeprowadzeniem negocjacji w tej kwestii, uznając, że taka współpraca jest absolutnie konieczna w obszarze VAT-u.

6. NARZĘDZIA ŚREDNIOOKRESOWE

Zakłada się stworzenie skomputeryzowanego systemu wymiany informacji. W 2014 roku planowane jest wdrożenie nowego systemu wymiany informacji dotyczącego dochodów, zatrudnienia, emerytur, rent, produktów i usług, czyli wszelkich możliwych wpływów z pracy, z tytułu posiadania nieruchomości uwzględnionych w dyrektywie UE 2011/16/EU³¹.

Kolejnym krokiem byłoby ujednoczenie numeru identyfikacji podatkowej – *EU Tax Identification Number* (TIN). Numery te uważa się za najlepszy sposób identyfikacji podatnika w automatycznym systemie wymiany informacji, choć poszczególne kraje mają swoje wewnętrzne zasady, które różnią się między sobą. To znacznie utrudnia identyfikację podatnika osobom trzecim (np. instytucjom finansowym, pracodawcom z innych krajów członkowskich).

Stworzenie jednolitego systemu EU TIN zlikwidowałoby trudności z identyfikacją podatników (zarówno osób fizycznych, jak i prawnych) zaangażowanych w transgraniczne operacje. Kwestią otartą pozostaje, czy powinien to być jeden numer obowiązujący w całej UE, czy też następny dodawany do obowiązującego w danym kraju³².

Komisja rozpoczęła proces racjonalizacji systemów instrumentów IT na obszarze UE, kładąc nacisk na zwiększenie efektywności i ograniczenie kosztów ich działania. Rozważa się stworzenie centralnego systemu IT, wspólnego dla wszystkich członków UE, co znacznie obniżyłoby koszty IT poszczególnych krajów i umożliwiłoby szybszy i bardziej efektywny przepływ informacji.

Opracowano także nowe wytyczne dotyczące śledzenia przepływu pieniędzy. Biorąc pod uwagę doświadczenia niektórych krajów członkowskich w tej dziedzinie, jak również już istniejące *Financial Intelligence Units* (FIU), Komisja planuje stworzenie wspólnej

³¹ Article 8 (1) of Council Directive 2011/16/UE. Proponuje się również praktyczne rozwiązania dotyczące opodatkowania dochodów płynących z innych źródeł niż tych, które wymieniono w dyrektywie dla krajów członkowskich, by mogły one czerpać jeszcze większe korzyści z mechanizmów stworzonych przez ten przepis.

³² Mimo że koncepcja jednolitego numeru wydaje się sprawą prostą, wdrożenie takiego systemu jest skomplikowane i wymaga podejścia „krok po kroku”. Zaprezentowanie konkretnych rozwiązań prawnych wymaga przeprowadzenia wnikliwej analizy i silnego poparcia krajów członkowskich. Pierwszym krokiem w kierunku ujednoczenia byłoby wprowadzenie na portalu EUROPA możliwości powiązania numeru identyfikacyjnych z bazami danych poszczególnych krajów członkowskich.

metodologii oraz wytycznych. Ma to ułatwić dostęp do informacji posiadanych przez administrację podatkową dotyczących przepływu pieniędzy, na przykład śledzenie transakcji dokonywanych za pomocą kart kredytowych czy przelewów bankowych kierowanych poza obszar UE, tym samym ułatwić namierzenie przepływu dużych sum pieniędzy. Ponadto konstruktywna wymiana informacji pomiędzy organami podatkowymi a celnymi poszerzyłaby wiedzę obu instytucji, umożliwiając im skuteczniejszą walkę przeciwko oszustwom podatkowym.

Efektywnym narzędziem jest EUROFISC. Jest to sieć, w której partycypują wszystkie kraje członkowskie i która umożliwia szybkie zlokalizowanie oraz podejmowanie odpowiednich kroków w walce z coraz to nowymi sposobami oszustw podatkowych. Angażuje ona wielowymiarowy mechanizm ostrzegawczy, usprawnia przepływ danych i koordynuje pracę urzędników reagujących na sygnały ostrzegawcze.

Euroofisk przyspiesza przepływ informacji dotyczących oszustw w zakresie podatku VAT. Jest to relatywnie nowy system, który mógłby być rozwinięty i służyć jako narzędzie ogólnopodatkowe (*direct taxation*). Planuje się rozszerzenie go na inne formy opodatkowania, aby rozpoznawał nowe rodzaje wyłudzeń i usprawnił planowanie podatkowe.

Na 2014 rok zaplanowano także dalsze kroki zmierzające do ujednoczenia podatków w UE, aż do stworzenia uproszczonego systemu podatkowego opierającego się na podejściu *One-stop-shop* we wszystkich krajach członkowskich, co wyeliminowałoby przeszkody podatkowe wynikające z mobilności transgranicznej mieszkańców UE.

Zaleca się opracowanie bodźców motywacyjnych, w tym dobrowolnych programów informacyjnych. Komisja zbada możliwość stworzenia wspólnej metodologii oraz wytycznych dotyczących edukowania podatników z uwzględnieniem generalizacji formularzy deklaracji podatkowych, stworzenie spersonalizowanych stron internetowych ułatwiających rozliczanie się z podatku. Za pośrednictwem tych stron administracja podatkowa krajów członkowskich będzie mogła uświadomić podatników, że przepływ informacji między poszczególnymi krajami unijnymi jest płynny i uniemożliwia ukrywanie dochodów w ramach Wspólnoty. Dzięki spersonalizowaniu tych stron poprawią się także stosunki między administracją podatkową a podatnikami.

Planowane jest również usprawnienie i poszerzenie już istniejącego portalu internetowego „Tax on EUROPA”, aby usprawnić dostęp do wiarygodnych informacji dotyczących opodatkowania transakcji międzynarodowej. Portal podatkowy mógłby być stworzony na podobieństwo już istniejącego e-Justice network na platformie EUROPA. Projekt ten powinien być realizowany etapami, a w pierwszej kolejności należy uwzględnić rozwiązania dotyczące VAT³³.

Komisja zbada możliwość ujednoczenia definicji dotyczących prawa karnoskarbowego w poszczególnych krajach UE³⁴. Zaproponowano zaostrenie przepisów

³³ Pierwszym krokiem byłoby stworzenie części systemu dotyczącej VAT, która zawierałaby informacje dotyczące sposobu fakturowania, stawek podatku w poszczególnych krajach członkowskich. Następnym etapem byłoby zintegrowanie z innymi podatkami, ze szczególnym uwzględnieniem podatków bezpośrednich.

³⁴ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the fight against fraud to the Union's financial interests by means of criminal law – COM (2012) 363/2 of 11.07.2012.

karno-skarbowych, aby wzmocnić możliwości instytucji walczących z oszustwami podatkowymi³⁵.

Ostatnim posunięciem zmierzającym ku wzmocnieniu walki przeciwko nadużyciom podatkowym będzie opracowanie unijnych standardów dotyczących audytów podatkowych (SAF-T). Na podstawie już istniejącego programu SAF-T planuje się udoskonalenie tego systemu, tak aby z jednej strony umożliwić rozliczanie się z podatków mieszkańcom Wspólnoty, a z drugiej ułatwić kontrolę organom podatkowym. Obecnie projekt pilotażowy jest wdrażany w postaci *mini-One-stop-shop* w sferze telekomunikacji, serwisów elektronicznych i stacji nadawczych telewizyjnych i radiowych.

7. DZIAŁANIA SKIEROWANE PRZECIWKO UNIKANIU I UCHYLANIU SIĘ OD PODATKÓW W UNII EUROPEJSKIEJ W DŁUGIM HORYZONCIE CZASOWYM

Działania planowane w dłuższym okresie i wykraczające poza 2014 rok zakładają dalsze usprawnienia systemu podatkowego oraz ograniczenia przestępstw podatkowych. Do inicjatyw, których wdrożenie zostało przesunięte w czasie, można zaliczyć między innymi audyty zewnętrzne przeprowadzane przez grupy wyspecjalizowanych, wyszkolonych kontrolerów. Na podstawie wykorzystywanych już instrumentów stworzonych przez obecne prawo karno-skarbowe zostanie stworzona metodologia oraz przyszłe wytyczne dla kontrolerów. W przyszłości komisja może zaproponować jednolite przepisy prawne umożliwiające przeprowadzanie kontroli skarbowych pod kątem różnych form opodatkowania.

Przesunięto w czasie także rozwój wzajemnego bezpośredniego dostępu do krajowych baz danych. Na podstawie istniejących już przepisów dotyczących podatku VAT, z uwzględnieniem VIES³⁶, Komisja zbada możliwość usprawnienia bezpośredniego dostępu do krajowych baz danych w obszarze podatków bezpośrednich³⁷.

Ostatnim przedsięwzięciem byłoby opracowanie jednego wspólnego instrumentu prawnego dotyczącego wszystkich podatków. Ponieważ istnieją pewne podobieństwa w ramach administracji podatkowej między różnymi obszarami podatkowymi przewiduje się wdrożenie jednego spójnego instrumentu administracyjnego dotyczącego opodatkowania, zamiast obecnie funkcjonujących czterech różnych. W pierwszej kolejności trzeba jednak uwzględnić podstawy prawne dla tak dalece idącej kooperacji między krajami członkowskimi w zakresie opodatkowania³⁸.

³⁵ COM (2011) 573 final of 20.09.2011.

³⁶ VIES – system wymiany informacji o VAT. Jest to elektroniczny środek transmisji informacji związanych z rejestracją na potrzeby VAT podmiotów zarejestrowanych na terenie UE. Ponadto za pośrednictwem VIES pomiędzy administracjami państw członkowskich wymieniane są informacje dotyczące dostaw wewnątrzspółnotowych (zwolnionych z prawem do odliczenia).

³⁷ Aczkolwiek najpierw istotne jest, by nabrać doświadczenia w korzystaniu z możliwości wzajemnego dostępu do informacji w obszarze podatku VAT.

³⁸ Council Directive 2010/24/EU of 16 March concerning mutual assistance for the recovery of claims relating to taxes, duties and other measures (OJ L 84 of 31.3.2010, s. 1); Council Regulation N°904/2010/EU of 7 October 2010 on administrative cooperation and combating fraud in the field of value added tax (OJ L 268 of 12.10.2010, s. 1); Council Directive 2011/16/EU of 15 February 2011 on administrative cooperation in the field of taxation and repealing Directive 77/799/EEC (OJ L 64 of 11.3.2011, s. 1); Council Regulation N° 389/2012/EU of 2 May 2012 on

8. PODSUMOWANIE

Komisja Europejska uważa, że zakres podejmowanych działań może stworzyć efektywną odpowiedź dla wielu różnorodnych przeciwności stwarzanych przez oszustwa podatkowe, a dzięki temu przyczynić się do zwiększenia przejrzystości i jednorodności systemu podatkowego oraz sprawić, że będzie on postrzegany jako bardziej sprawiedliwy. To przyczyni się do wzrostu wpływów podatkowych i usprawni działanie rynku wewnętrznego.

Zarówno unikanie, jak i uchylanie się od opodatkowania mają na celu maksymalizację zysków i dochodów podatników przy równoczesnym uszczupleniu wpływów podatkowych do budżetu. Należy uświadomić sobie, że działań tych nie da się całkowicie wyeliminować, ale można je w znacznym stopniu ograniczyć. W tym celu Komisja Europejska zaproponowała czynności mające na celu ograniczenie unikania i uchylania się od obowiązku podatkowego na terenie Wspólnoty.

W pierwszej kolejności zakłada się usunięcie nieścisłości prawnych, które umożliwiają legalne zaniżanie wysokości należności podatkowej oraz poprawienie przepływu informacji pomiędzy krajami należącymi do UE. Narzędzia długofalowe natomiast uwzględniają dalsze usprawnienie przepływu informacji pomiędzy administracją podatkową wewnątrz Unii oraz z krajami trzecimi, usprawnienie technik zarządzania ryzykiem oraz poprawienie relacji między administracją podatkową a podatnikami.

Planuje się ujednoczenie numeru identyfikacji podatkowej (TIN), stworzenie efektywniejszych i oszczędniejszych systemów IT oraz portalu podatkowego, udoskonalenie narzędzi umożliwiających lepsze monitorowanie przepływów pieniężnych wewnątrz Unii i poza jej obszarem, uproszczenie systemu podatkowego (*one-stop-shop*), zaostrzenie sankcji karno-skarbowych oraz opracowanie unijnych standardów dotyczących audytów podatkowych. Walkę z oszustwami podatkowymi powinno ułatwić wzmocnienie kooperacji pomiędzy krajami członkowskimi, przy czym konieczne jest, by wszyscy członkowie UE podjęli wspólne działania.

LITERATURA

- [1] *An Action Plan to strengthen the fight against tax fraud and tax evasion*, Communication from the commission to the European parliament and the council, European Commission, COM (2012) 722 final, Bruksela, 6 grudnia 2012.
- [2] Bernal A., *Zjawisko uchylania się od podatków dochodowych i metody jego ograniczania*, Difin, Warszawa 2008.
- [3] Bogacka-Kisiel E., *Finanse osobiste. Zachowania – produkty – strategie*, PWN, Warszawa 2012.
- [4] Council Directive 2011/16/EU of 15 February 2011 on administrative cooperation in the field of taxation and repealing Directive 77/799/EEC (OJ L 64, 11.3.2011).

- [5] Council Directive 2011/96/EU of 30 November 2011 on the common system of taxation applicable in the case of parent companies and subsidiaries of different Member States, OJ L 345, 29.12.2011.
- [6] Dolata S., *Podstawy wiedzy o polskim systemie podatkowym*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.
- [7] Dyrektywa nr 77/799/EWG z 19 grudnia 1977 r. w sprawie wzajemnej pomocy prawnej pomiędzy właściwymi władzami państwa członkowskich w obszarze podatków bezpośrednich i pośrednich.
- [8] Gaudemet P.M., Molier J., *Finanse publiczne*, PWE, Warszawa 2000.
- [9] Głuchowski J., *Polskie prawo podatkowe*, LexisNexis, Warszawa 2006.
- [10] Gomulowicz A., Małecki J., *Podatki i prawo podatkowe*, LexisNexis, Warszawa 2004.
- [11] Grzywacz J., *Pranie pieniędzy. Metody. Raje podatkowe. Zwalczanie*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2011.
- [12] http://www.hmrc.gov.uk/stats/tax_receipts/tax-nic-receipts-info-analysis.pdf
- [13] http://www.irs.gov/pub/newsroom/summary_of_methods_tax_gap_2006.pdf.
- [14] *Joint statement by the UK and Germany of 05.11.2012 calling for international action to strengthen tax standards*, http://www.hm-treasury.gov.uk/chx_statement_051112.htm.
- [15] Karwat P., *Obejście prawa podatkowego*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2003.
- [16] Lipowski T., *Raje podatkowe a unikanie opodatkowania*, C.H. Beck, Warszawa 2004.
- [17] Murphy R., FCA, Tax Research UK, *A report for Group of the progressive Alliance of Socialists & Democrats in the European Parliament*; 3842_EN_richard_murphy_eu_tax_gap_en_120229.
- [18] Murphy R., *The Missing Billions*, <http://www.tuc.org.uk/touchstone/Missingbillions/1missingbillions.pdf>.
- [19] *Opinie Polaków o podatkach*, Komunikat z badań, Ośrodek Badania Opinii Publicznej, Warszawa, listopad 1994.
- [20] Oręziak Ł., *Konkurencja podatkowa i harmonizacja podatków w ramach Unii Europejskiej, Implikacje dla Polski*, WSHiP, Warszawa 2007.
- [21] *Podatki a uczciwość*, Komunikat z badań, Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa, sierpień 1993.
- [22] Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the fight against fraud to the Union's financial interests by means of criminal law – COM (2012) 363/2 of 11.07.2012.
- [23] Schneider K., *Błędy i oszustwa w dokumentach finansowo-księgowych*, PWE, Warszawa 2007.
- [24] *The Tax Gap Map for Sweeden*. http://www.skatteverket.se/download/18.225c96e811ae46c823f800014872/Report_2008_1B.pdf.
- [25] *We reiterate the need to prevent base erosion and profit shifting and will follow with attention the on-going work of the OECD in this area*, Los Cabos, G20 Leaders Declaration of 19 June 2012.

COUNTERACTING TAX EVASION AND TAX AVOIDANCE IN THE EUROPEAN UNION

Tax evasion and avoidance is a natural consequence of governments intrusion in to the property relations. This is a phenomenon as old as taxes themselves. Since the beginning of tribute, market participants sought ways to deduct the tax debt and the public authorities ways to reduce this phenomenon. Avoidance and evasion of tax liabilities are global problems with which no member state can cope on his own. Therefore, the European Commission plans measures to strengthening the fight against avoidance and tax evasion, by improving the efficiency of tax fraud mitigation instruments and introduction of new tools. They are divided into short-term (estimates for 2013), medium-term (2014) and for use in the long term.

This article presents the essence of tax avoidance and evasion, the results of a study conducted present the effectiveness of the tax administration in Poland and the European Commission's action plan to strengthen the effectiveness of the fight against tax crimes. The study focused on short-term and medium-term solutions to reduce the scale of tax evasion of the law. The aim of the publication is to present the issues of tax evasion and avoidance in the context of planned activities of the European Commission aimed at curbing this practices.

Keywords: tax avoidance, tax evasion, tax fraud, European Union.

DOI:10.7862/rz.2013.hss.4

Tekst złożono w redakcji: marzec 2013.

Przyjęto do druku: czerwiec 2013.

Krzysztof PRENDECKI¹
Krzysztof REJMAN²

KONSUMPCJONIZM W SPOŁECZEŃSTWIE POSTINDUSTRIALNYM – WYMIAR SPOŁECZNY I EKONOMICZNY ZJAWISKA

W niniejszym artykule przedstawiona została sytuacja charakterystyczna dla współczesności, w której to jednostka nastawiona jest przede wszystkim na poszukiwanie przyjemności, dobrobytu oraz zaspokajanie własnych potrzeb generowanych przez kulturę konsumpcji. Fitness lub umiejętności taneczne, jakość zabiegów kosmetycznych, modna odzież stają się wyznacznikiem pozycji społecznej. Kulturowo-estetyczna konsumpcja, zarezerwowana wcześniej przede wszystkim dla zamożnych warstw, rozprzestrzenia się na pozostałe warstwy społeczne. Zmiany w systemie wartości skutkują tworzeniem nowych wzorów konsumpcji, nowych sposobów zachowań konsumpcyjnych, w których coraz ważniejsze miejsce zajmuje dążenie do zaspokojenia potrzeb społecznych, zwłaszcza samorealizacji.

Zjawisko konsumpcjonizmu wpływa na przemiany w sferze pracy i czasu wolnego. Technizacja produkcji sprawiła, że coraz mniej ludzi identyfikuje się ze swoją pracą i ich zawód nie jest już jedynym środkiem zapewniającym zaspokojenie potrzeb. Konsekwencją tej sytuacji jest instrumentalna postawa wobec pracy, która stanowi już tylko środek do realizacji konsumpcyjnych interesów i czasu wolnego. Ważnym czynnikiem determinującym powstanie nowego konsumenta jest proces globalizacji konsumpcji, którą należy rozumieć jako proces, w którego ramach upowszechnia się oferta globalnych produktów dostępnych na rynkach światowych, co prowadzi do upodabniania się wzorów spożycia w różnych częściach świata.

Wszystko to prowadzi do powstania społeczeństwa konsumpcyjnego, które jako zjawisko charakterystyczne dla czasów współczesnych wymaga refleksji teoretycznej i badań empirycznych.

Słowa kluczowe: konsumpcjonizm, kultura, postindustrializm, współczesność, społeczeństwo, ekonomia.

1. WPROWADZENIE

Pojęcie konsumpcjonizmu wywodzi się od konsumpcji, czyli zaspokajania potrzeb jednostek, grup społecznych i społeczeństwa. Zaspokajaniu potrzeb odpowiada proces złożony z działań i zachowań człowieka. Działania te i zachowania zmierzają do określenia potrzeb, dokonania wyboru dóbr i usług, czasu i miejsca konsumpcjonizmu oraz pobudzenia nowych potrzeb.

¹ Dr Krzysztof Prendecki (autor korespondencyjny), Zakład Nauk Humanistycznych, Wydział Zarządzania, Politechnika Rzeszowska, ul. Poznańska 1, 35-084 Rzeszów, tel. 017 865 12 04, e-mail autora korespondencyjnego: prend@prz.edu.pl

² Dr Krzysztof Rejman, Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno – Ekonomiczna w Jarosławiu, tel. (016) 624 46 23.

Postawa ta charakteryzuje się nadmiernym przywiązaniem wagi do dóbr materialnych, i przekonaniem, że mogą one ulepszyć nasze życie. Współcześnie konsumpcjonizm staje się charakterystyczny dla wszystkich warstw społecznych, mimo że jeszcze kilkadziesiąt lat temu dotyczył jedynie najbogatszych.

Współczesne społeczeństwo jest przesilone, przemęczone, skupione na tym, by konsumować. Współczesny człowiek popada w pułapkę konsumpcji, traci swoją osobowość. Kupuje przedmioty, aby za jakiś czas je wyrzucić i kupić nowe. Przedmioty szybko się nudzą konsumentowi, który pragnie mieć kolejne nowe, lepsze rzeczy. Z tego powodu właśnie nowoczesne produkty są nietrwałe, aby umożliwić ich szybką wymianę. Erich Fromm odwołując się do Schweitzera pisze, że treść człowieczeństwa karłowacieje, a dzieci wychowywane przez tak nędznych w swym człowieczeństwie rodziców pozbawione są najistotniejszego czynnika rozwoju, później sam dramatycznie przepracowany, dorosły oddaje się coraz bardziej potrzebie powierzchownej rozrywki³. Człowiek zorientowany na to, by mieć, traci swoje człowieczeństwo, staje się niewolnikiem świata rzeczy. To one nami rządzą, kuszą nas, organizują nam życie.

2. KONUMPCJONIZM I KONSUMENCI

Współcześnie pojawiają się zróżnicowane wzory konsumpcji. Wpływ na ten proces ma wiele czynników – mogą mieć charakter ekonomiczny, społeczny i kulturowy. Do głównych czynników ekonomicznych należy zaliczyć: rozszerzanie się oferty dóbr i usług konsumpcyjnych na rynku, wzrost produkcji substytutów i imitacji dóbr konsumpcyjnych, pojawienie się nowych technik sprzedaży, wzrost siły nabywczej konsumentów, zmiany w zakresie zaspokajania potrzeb podstawowych oraz powszechną dostępność kredytów, zwłaszcza kredytów konsumpcyjnych.

Wzrost siły nabywczej w wypadku większości konsumentów nie wynika tylko ze wzrostu dochodu rozporządzalnego, ale również z poszukiwań środków zapewniających realizację celów konsumpcji. Do celów tych należy zaliczyć: po pierwsze podejmowanie pracy zarobkowej przez kobiety. Wzrost dochodów w rodzinie podwójnie zarabiających małżonków wpływa na wysokość wydatków konsumpcyjnych i na ich strukturę, na przykład zakup drugiego samochodu w rodzinie. Po drugie zmniejszanie liczby osób w gospodarstwie domowym (mniejsza liczba dzieci, oddzielne gospodarstwa dziadków) wpływa na rodziny. Po trzecie duże znaczenie ma także zaciąganie konsumpcyjnych kredytów, tzn. współfinansowanie zakupów dóbr konsumpcyjnych przez kredyty, zaciągane w instytucjach kredytowych. Po czwarte wzrost zakupów jest spowodowany również użyciem kart płatniczych. Posiadanie konta osobistego w banku, powiązane z możliwością uzyskania stałego kredytu, przyczyniło się do powstania sytuacji, w której jednostka najpierw nabywa i zużywa produkt, a dopiero później na jego spłatę pracuje (najpierw przyjemność, później wyrzeczenie)⁴.

Innym ważnym czynnikiem ekonomicznym wpływającym na rozwój społeczeństwa konsumpcyjnego było rozszerzanie się ofert dóbr i usług, które nie tylko oznacza, że na rynku dóbr konsumpcyjnych pojawia się więcej artykułów handlowych i usług w przystępnych cenach, ale także polega na dywersyfikacji sfery konsumpcji i jej ciągłym

³ E. Fromm, *Mieć czy być*, Warszawa 2007, s. 242.

⁴ F. Bylok, *Model nowego konsumenta w społeczeństwie informacyjnym*, [w:] *Spółczesne społeczeństwo informacyjne. Aspekty Funkcjonalne i dysfunkcjonalne*, red. L.H. Haber, M. Niezgodna, Kraków 2006, s. 431.

poszerzaniu. Proces poszerzania obszarów konsumpcji jest wynikiem wpływu występowania czterech tendencji:

– różnicowania oferty produktów i usług ze względu na grupy celowe, na przykład produkcja i sprzedaż samochodów tej samej marki dostosowanych do potrzeb różnych grup odbiorców (samochody „klasyczne”, combi, kabriolety itd.);

– masowe rozprzestrzenianie się tanich substytutów markowych produktów o porównywalnej wartości użytkowej, na przykład sprzedaż nadwyżki produkcji markowych produktów pod inną taną marką, lub podobieństwa wartości symbolicznej, na przykład imitacja ekskluzywnych marek;

– rozszerzanie się rynków konsumenckich na obszary, które wcześniej nie należały do konsumpcji, na przykład sfera sakralna, sztuka, sfera seksualna, czas wolny itp.;

– ekspansja mody i wyposażanie dóbr konsumpcyjnych w sferę kultury symbolicznej i emocji – wywołuje zjawisko zwiększania się różnorodności produktów przy takiej samej wartości użytkowej i prowadzi do szybszej wymiany produktów starych na nowe⁵.

Z rolą konsumenta wiąże się sfera kultury konsumpcji. Jean Baudrillard opisuje ją jako kulturę związaną ze znakami. W kulturze tej dobra konsumpcyjne zyskują na znaczeniu jedynie dzięki symbolom, które są w nich zawarte. Dobra materialne stają się dobrami konsumpcyjnymi dopiero wtedy, gdy są „zapośredniczone” w systemie symboli⁶.

Natomiast Featherstone, analizując kulturę konsumpcji, wskazuje na dobra o charakterze symbolicznym, które gromadzą w sobie marzenia, pragnienia i funkcje wskazujące na emocjonalne zaspokojenie potrzeb konsumenta⁷.

Wzory konsumpcji powiązane z kulturą stały się odniesieniem dla wzorów wartościowania produktów. Konsumpcyjny punkt widzenia zaczyna odgrywać główną rolę w wartościowaniu produktów. Dokonuje się przesuwanie prestiżu od jakości materialnej dóbr do jakości symboliczno-kulturowej (efekt snoba, rzadkości modelu samochodu). Popyt na kulturowo „wzbogacone” estetyczne dobra wzrasta. Kulturowo-estetyczna konsumpcja, zarezerwowana wcześniej przede wszystkim dla zamożnych warstw, rozprzestrzenia się na pozostałe warstwy. Peter Kosłowski uważa, że ta nowa postawa wobec konsumpcji jest określana przez poszukiwanie społecznej identyfikacji. Konsumowanie to proces budowy nowych stosunków między człowiekiem a obiektem. Współczesne społeczeństwo cechuje konsumpcja plastycznych wrażeń, oznacza to stałe odnawianie się języka znaków⁸.

W społeczeństwie postprzemysłowym zachodzą zmiany w systemie wartości. Wartości z dominującym etosem pracy – charakterystycznym dla XIX i początku XX wieku – współcześnie zanikają na rzecz wartości, w których centralne miejsce zajmuje etos konsumpcji⁹. Czynnikiem wyróżniającymi ten etos są: hedonizm i orientacja na teraźniejszość. Szczególnie istotne w życiu człowieka stały się wartości postmaterialne.

⁵ N.F. Schneider, *Konsum und Gesellschaft*, [w:] D. Rosenkranz, *Konsum: soziologische, ökonomische und psychologische Perspektiven*, Opladen 2000, s. 12–13.

⁶ Więcej: J. Baudrillard, *Spółczesność konsumpcyjna. Jego mity i struktury*, Warszawa 2006.

⁷ M. Featherstone, *Koncepcje kultury konsumpcyjnej*, [w:] M. Lambkin, G. Foxal, *Zachowania konsumenta. Koncepcje i badania europejskie*, Warszawa 2001, s. 305–321.

⁸ P. Kosłowski, *Die postmoderne Kultur gesellschaftlich-kulturelle Konsequenz der Technische Entwicklung*, München 1988, s. 107.

⁹ G. Wiswede, *Soziologie: ein Lehrbuch für den wirtschafts- und sozialwissenschaftlichen Bereich*, Landsberg/Lech 1991, s. 52–57.

Do wartości postmaterialnych zalicza się między innymi: wartości samokreacji, emancypacji, autonomii, partycypacji, a także wartości związane z przyjemnością, spontanicznością i śmiałością.

Inglehart w swoich badaniach porównawczych nad wartościami we współczesnym społeczeństwie wskazał na tendencję samorealizacji poprzez „zabawę i odczuwanie rozkoszy” jako podstawową wartość społeczną dla jednostek¹⁰.

Zmiany w systemie wartości skutkują tworzeniem nowych wzorów konsumpcji, nowych sposobów zachowań konsumpcyjnych, w których coraz ważniejsze miejsce zajmuje dążenie do zaspokojenia potrzeb społecznych, zwłaszcza samorealizacji. Na przełomie XX i XXI wieku wraz z rozpowszechnianiem się etosu konsumpcji następuje zmiana postaw wobec indywidualizmu. Jest on w sferze konsumpcji konsekwencją powstania ogólnego indywidualistycznego ruchu w rozwoju społeczeństwa, co bardzo trafnie zdiagnozował Beck w swoim dziele *Spoleczeństwo ryzyka*¹¹.

Konkretną implikacją indywidualizmu w konsumpcji jest sytuacja, w której człowiek chce praktykować jedyne w swoim rodzaju zachowania konsumpcyjne. Motywy podejmowania tego typu postawy indywidualizmu są powiązane z przemianami społecznymi, mianowicie coraz powszechniej prestiż i społeczna dystynkja nie wiążą się z tożsamością grupową, a z tożsamością indywidualną i ekspresją własnej skromności. Na inny aspekt indywidualizmu w konsumpcji zwraca uwagę Kroeber-Riel, który uważa, że jest on wynikiem wzrostu potrzeby manifestowania poprzez konsumpcję emocjonalnych uczuć jako wyniku racjonalizacji miejsca pracy i wyobcowania człowieka z natury¹².

Kolejnym czynnikiem determinującym powstanie nowego konsumenta jest zmiana celów konsumpcji w społeczeństwie postprzemysłowym. Współcześnie występuje generalna zmiana celów konsumpcji – następuje przejście od modelu tradycyjnego konsumenta zaspokajającego podstawowe potrzeby, gdzie praca i zarabianie pieniędzy odgrywały główną rolę, do modelu konsumenta przyjemności, który przez rozkosz wydawania pieniędzy i konsumpcji jest społecznie wyróżniony i dla którego zakupy są zabawą¹³. Ta zmiana istotnie wpływa na przemiany w sferze pracy i czasu wolnego. Na początku XXI wieku obserwuje się utratę znaczenia zawodu jako życiowej treści człowieka. W wyniku masowej produkcji większość zawodów straciła związek z produktem końcowym. Technizacja produkcji sprawiła, że coraz mniej ludzi identyfikuje się ze swoją pracą i ich zawód nie jest już jedynym środkiem zapewniającym zaspokojenie potrzeb. Następstwem tej sytuacji jest instrumentalna postawa wobec pracy – praca stanowi tylko środek do realizacji konsumpcyjnych interesów i czasu wolnego¹⁴.

Zmiany obserwuje się również w obszarze czasu wolnego, którego rozwój jest ważnym strukturalnym aspektem rozwoju społeczeństwa. Nie chodzi o zmianę ilości czasu wolnego, ale o zmianę jego jakości i o jego znaczenie dla człowieka. W poprzedniej epoce czas wolny był obszarem stanowiącym przygotowanie do realizacji naturalnych

¹⁰ R. Inglehart, *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles Among Western Publics*, Princeton 1977, s. 31.

¹¹ U. Beck, *Spoleczeństwo ryzyka*, Warszawa 2002, s. 109-150.

¹² W. Kroeber-Riei, *Konsummentemerhalten*, 5 wyd., Munchen 1992, s. 119–120.

¹³ Zob. Stihler A., *Die Entstehung des modernen Konsum*, Berlin 1998.

¹⁴ P. Maas, A. Schuller, *Arbeit und Konsum. Wertwandel in zwei zentralen Berteichen des Ubens*, [w:] R. Szallies, G. Wiswede, *Wertwandel und Konsum*, Landsberg/Lech 1990, s. 88–107.

czynności – pracy, snu – tylko dla szczególnie ważnych warstw społecznych¹⁵. Wiswede pokazuje następstwa takiego nastawienia, które wynikają z etosu pracy i stanowią podstawę „niezdolności do używania, rozkoszowania się”¹⁶.

Przeobrażenia celów konsumpcji wpłynęły na zmiany znaczenia dóbr – zmiana historyczna znaczenia konsumpcji wywołała zmianę w obszarze dóbr i potrzeb. Polegała ona między innymi na większym wpływie mody na dobra konsumpcyjne i naładowaniu tych dóbr społecznymi i psychologicznymi symbolami, które znajdują odzwierciedlenie w stylach życia. Powiązanie znaczenia symbolicznego z dobrami pozwala integrować produkty ze specyficznymi sposobami użycia i postrzegać je w nowym znaczeniu. Ta nowa fikcja dóbr konsumpcyjnych jest wynikiem zmiany wartości i ich znaczenia społecznego. Nasycone znaczeniem symbolicznym dobra konsumpcyjne poprzez transfer w kulturowo ukonstytuowany świat stały się wyznacznikiem sytuacji życiowej konsumenta. Materialne dobra wyposażono w ciągle zmieniające się kulturowe znaczenie¹⁷.

Konsekwencją tych zmian są przeobrażenia sfery potrzeb. Zmiany w świecie dóbr w obszarze znaczenia i jakości są ważną implikacją rozwoju nowych i zmiany starych potrzeb. Już Karol Marks uważał, że produkty stają się potrzebami w konsumpcji¹⁸. Z jednej strony antropologia kulturowa, a z drugiej psychologia uczenia wskazują, że potrzeby pod wpływem kulturowych uwarunkowań są plastyczne. W wyjaśnieniu mechanizmu zmian potrzeb w sferze konsumpcji pomocna wydaje się odpowiedź na pytanie: Jakie są możliwości wpływania na potrzeby konsumentów i gdzie leżą granice tego wpływu? Pojęcie „wpływu na potrzeby” będziemy rozumieć jako działania pojedynczych osób lub instytucji, które wśród konsumentów wzbudzają zapotrzebowanie na określony produkt (pobudzanie potrzeb) albo w wypadku już istniejącej potrzeby rozszerzają jej ilościowe zapotrzebowanie (stymulacja potrzeb), czy też naprowadzają na określone warianty produktów (naprowadzanie potrzeb)¹⁹.

Wpływanie na konsumpcyjne potrzeby ludzi jest możliwe, ponieważ są one plastyczne (można je formować). Człowiek rodzi się z potrzebami podstawowymi (takimi jak odżywianie, bezpieczeństwo, miłość, przynależność itd.). Pozostałe potrzeby powstają w toku interakcji jednostki z jej otoczeniem społecznym. Potrzeby te ujawniają się w procesie działalności człowieka, co oznacza, że trudno mówić o stałości potrzeb jednostki. Jednym z ważnych czynników stabilizujących potrzeby są przyzwyczajenia i normy społeczne. Środowisko społeczne uczy nas mieć potrzeby. Jemy i pijemy nie tylko z powodu głodu i pragnienia, ale również z wielu innych przyczyn, które są ustanowione w naszym społecznym środowisku. Poznanie wzajemnych powiązań między rolami społecznymi a normami i przyzwyczajeniami pozwala stosować producentowi strategię pobudzania, stymulowania i kierowania potrzebami konsumpcyjnymi. Proste społeczne normowanie ludzkich potrzeb i działań dostarcza wielu sposobności, by pojedyncze dobro konsumpcyjne powiązać z pożądanymi rolami, statusem społecznym i ulubionymi osobami. Według teorii rynku ten wpływ na potrzeby konsumpcyjne jest powiększaniem

¹⁵ Obszernie omawia to zagadnienie T. Veblen, *Teoria klasy próżniaczej*, Warszawa 1971.

¹⁶ G. Wiswede, *op. cit.*

¹⁷ F. Bylok, *op. cit.*, s. 435.

¹⁸ K. Marks, *Zarys ekonomii politycznej*, Warszawa 1986, s. 45.

¹⁹ G. Scherhorn, *Die Grenzen der Manipulation*, [w:] *Konsum*, red. K.E. Becker, Frankfurt am Main – Bern – New York – Paris, s. 377.

obszaru władzy producenta nad nabywcą²⁰. Plastyczność potrzeb wpływa na dywersyfikację towarów i na zróżnicowaną możliwość zwiększenia nadawania znaczenia symbolicznego dobrom konsumpcyjnym. Zwiększa się zatem możliwość wyboru stylu konsumpcji.

Innym czynnikiem determinującym powstanie nowego konsumenta jest proces globalizacji konsumpcji. Globalizacja konsumpcji to proces, w którego ramach upowszechnia się oferta globalnych produktów dostępnych na rynkach światowych, co prowadzi do upodabniania się wzorów spożycia w różnych częściach świata²¹. Z perspektywy globalnej konsumpcja przyjmuje z jednej strony postać ekstensywnej siły zmieniającej dotychczasowy świat społeczny, a z drugiej strony umożliwia powstanie alternatywnych możliwości konsumpcji. Przejawem ekstensywnej siły jest oddziaływanie wzorów konsumpcji i systemów wartości społeczeństw wysoko rozwiniętych, konsumpcyjnych na społeczeństwa rozwijające się. Globalne przedsiębiorstwa swoimi produktami wpływają na ujednolicanie się wzorów i stylów zachowań w różnych częściach naszego globu. Kształtują one nowy typ konsumenta, który zaspokaja swoje potrzeby produktami tych firm. Środkami wspomagającymi ten proces są nowe formy komunikacji: telefon, faks, komputer osobisty, Internet itp., które współtworzą światowy interaktywny system komunikacji. Dzięki nim możliwe jest kształtowanie konsumenta pod wpływem kultury globalnej i produktów korporacji międzynarodowych. Pojawia się także możliwość kształtowania własnego stylu konsumpcji, niezależnego od dotychczas obowiązującego, silnie osadzonego w kulturze narodowej. Przed dwudziestoma laty Chińczycy mieli trzy wielkie marzenia: mieć rower, maszynę do szycia i zegarek na rękę. Te cele materialne później wzbogaciły takie przedmioty, jak lodówka, automat do prania i telewizor. Ostatnio do tej listy Chińczycy dołączyli jeszcze kamerę i odtwarzacz wideo²².

Czynnikami przyspieszającymi tworzenie się nowego modelu konsumenta są środki komunikacji, czyli Internet, telewizja interaktywna, telefonia komórkowa, które wspierają tradycyjną konsumpcję. Dzięki szybkiemu rozwojowi technologii informatycznej tworzą się elektroniczne centra handlowe. Zalicza się do nich telewizyjne sieci domowych zakupów i reklamowe audycje informacyjne, które bardzo szybko się rozwijają i zdobywają coraz więcej klientów. Na przykład w Stanach Zjednoczonych szacuje się, że w 1995 r. miały one prawie dwa miliardy dolarów obrotu²³. W skład elektronicznych centrów zalicza się również formy handlu on-line poprzez Internet. Dzięki tym środkom komunikacji wzrasta oferta informacyjna. Łatwy dostęp do informacji zaktywizował współczesnego konsumenta. Zadaniem informacji jest między innymi kształtowanie uczucia pozytywnego stosunku do przedmiotu informacji. Informacja stała się czynnikiem wzmacniającym u konsumenta orientację na nowość. Ten dostęp wywołuje jednak określone skutki: po pierwsze konsument, stykając się z dużą ilością informacji pochodzących z wielu źródeł, ma większą wiedzę na temat oferty rynkowej poszukiwanego produktu, a zatem może efektywniej podejmować decyzje nabywcze. Po drugie duża ilość informacji wymusza wykształcenie umiejętności ich sortowania na

²⁰ *Ibidem*.

²¹ K. Mazurek-Lopacińska, *Zachowania nabywców i ich konsekwencje marketingowe*, Warszawa 2003, s. 33.

²² M. Solomon, G. Bamossy, S. Askegaard, *Konsumverhalten. Der europäische Markt*, München 2001, s. 522.

²³ G. Ritzer, *Magiczny świat konsumpcji*, Warszawa 2001, s. 32

ważne i mniej ważne; w razie braku takiej kompetencji u konsumenta tworzy się postawa pasywności. Zatem pełnienie funkcji konsumenta w społeczeństwie informacyjnym wymaga skutecznej selekcji informacji o poszczególnych dobrach konsumpcyjnych, ich użytkowaniu i o ich zaletach.

Opaschowski wyróżnił następujących konsumentów:

1. Konsumentki permanentnie dostosowujący się do nowej sytuacji to osoby, które cechuje dążenie do ciągłego dostosowywania się do nowych warunków. Ten typ konsumenta charakteryzuje fascynacja konsumpcją i orientacja „tu i teraz” – „nieważne, ile to kosztuje, muszę to mieć”. Wydawanie pieniędzy jest dla niego ważniejsze niż ich zarabianie. Ma skłonności do bycia spontanicznym nabywcą – często nabywa rzeczy, nie zwracając uwagi na ich funkcje użyteczne.

2. Konsument demonstracyjny nabywa często dobra konsumpcyjne o charakterze luksusowym, aby je pokazywać innym w podobny sposób, jak robi to modelka prezentująca kreacje na pokazie mody. Materialna i społeczna niezależność wynika z posiadanych pieniędzy i znaczenia społecznego. Jego zachowania konsumpcyjne cechuje demonstracja na zewnątrz, poprzez którą wyraża się narcyzm, ekstrawertyczność. Konsumpcja staje się środkiem wyrażenia własnego sukcesu życiowego.

3. Konsument przyjemności to osobą, której zachowanie konsumpcyjne cechuje dyktat nowości, czyli dążenie do posiadania najnowszych modeli pożądaných artykułów handlowych. Konsument przyjemności jest zorientowany na konsumpcję czasu wolnego, gdy oddaje się prestiżowo zorientowanym sportowym hobby i podróżom. Uprawia różne sporty, chce mieć idealną figurę (możemy w tym wypadku mówić o przymusie posiadania szczupłej figury). Innymi atrybutami tego typu konsumenta są: nowoczesna technika – najlepszy sprzęt i oprzyrządowanie elektroniczne, które zarazem muszą być najdroższe. Dobra te są pomocne w tworzeniu tożsamości jednostkowej konsumenta przyjemności.

4. Konsumenta wymagającego cechuje nastawienie na konsumpcję dóbr luksusowych. Osoby te wiążą konsumpcję z kulturą i stylem życia, co znajduje odzwierciedlenie w aktywnym uczestnictwie w życiu kulturalnym – odwiedzanie wernisaży, uczestnictwo w festiwalach muzycznych, przedstawieniach baletowych czy teatralnych premierach. Konsument należący do tej grupy ma wysokie wymagania co do jakości dóbr konsumpcyjnych.

5. Konsument kultury ma wiele kulturalnych zainteresowań, stara się rozwijać idee i jest otwarty na nowe sugestie i propozycje. Przywiązuje szczególną wagę do kształtowania duchowej, kulturalnej i społecznej strony swojego życia. Konsument kultury uczęszcza na kursy organizowane przez wyższe uczelnie, decyduje się na podróż do innego miasta, państwa w celu podniesienia swoich kwalifikacji. Zazwyczaj potrzebuje dużo czasu dla siebie, zwykle oddaje się lekturze rozwijającej intelektualnie. Dla konsumenta kultury konsumpcja stwarza możliwości prowadzenia „pięknego życia” i jest jednym z ważnych wyznaczników kulturowego stylu życia.

6. Konsument podstawowych dóbr konsumpcyjnych wykorzystuje konsumpcję czasu wolnego jako część bieżącej konsumpcji. Jego czas dzienny jest wypełniony domową pracą i zaopatrywaniem rodziny w podstawowe dobra. Codzienna konsumpcja rozgrywa się między gospodarstwem domowym a domową pracą, supermarketem a specjalnymi promocjami w sklepach. Konsumpcja czasu wolnego jest możliwa tylko w dni wolne od pracy albo w czasie urlopu, o ile pozwala na to rodzinny budżet.

7. Konsument oszczędnościowy to osoba, która ze względu na niewysoki domowy budżet przed każdym zakupem musi ocenić, czy może sobie pozwolić na zakup danego

dobra. Z jednej strony jego osobisty budżet na konsumpcję jest ściśle wyliczony, a z drugiej występuje gotowość do innych wydatków niż zakupy podstawowych dóbr (szczególnie w wypadku studentów). Z powodu styku szczupłego domowego budżetu i bogactwa świata konsumpcji dochodzi do powstania nowej pragmatyki: świadomość ceny staje się samoświadomością konsumenta, czyli konsumenci wykorzystują czas wolny na oglądanie, informowanie i krytyczne porównywanie poszukiwanych dóbr konsumpcyjnych²⁴.

W literaturze przedmiotu można spotkać jeszcze inny podział: na konsumentów przyjemności i na konsumentów indywidualistycznych. Konsument przyjemności, rekreacyjny nabywca (*recreational shopper*), w czasie wolnym chętnie dokonuje zakupów na wyprzedazy i w centrach handlowych, traktując te czynności jako sensowne zajęcie w czasie wolnym, dające poczucie szczęścia i przyjemności²⁵. Szczegółowy profil *recreational shopper* opracowali Danny Bellenger i Pradeep Korgaonkar. Według tych badaczy impulsem zakupu danego produktu, oprócz wspomnianych, doznawanych podczas zakupów zabawy, przyjemności i zadowolenia, są osobiste i społeczne motywy. Nabywca przyjemnościowy otoczony ludźmi w dużych domach towarowych często demonstruje swoją indywidualność określonymi zakupami. Błyszcząca świat i drogie stroje kształtują fascynację u konsumenta przyjemności. Rzucająca się w oczy duża wartość, wysoka jakość towarów, duży wybór i przyjemna obsługa sklepowa stoiska handlowego to dodatkowa motywacja robienia zakupów. Zakupy i spacerowanie po sklepach stają się elementem spędzania czasu wolnego²⁶. Konsument przyjemności oczekuje na niespodzianki podczas zakupów. W związku z tym dokonuje więcej nieplanowych zakupów i poświęca więcej czasu na zakupy niż konsument zaspokajający tylko niezbędne do życia potrzeby²⁷.

Konsument indywidualistyczny dąży natomiast do stworzenia indywidualnego, pojedynczego stylu konsumpcji, w którym byłby zaznaczony osobisty charakter i który jest ograniczony tylko przez wielkość dochodu. W sytuacji ograniczeń budżetu domowego konsument dokonuje selekcji zachowań konsumenckich. Wybiera konsumpcję takich dóbr, które zapewniają prestiż i społeczne uznanie, samorealizację i ekspresję. Z jednej strony dominuje dążenie do konsumpcji dóbr będących wyznacznikami indywidualnego stylu życia. A z drugiej występuje obszar grupowego stylu życia. Konsumpcja staje się więc obszarem, w którym jednostka kreuje swoją tożsamość w określonych warunkach ramowych, wyznaczonych przez przynależność grupową. Konsumowanie staje się dla jednostki zasadniczym sposobem tworzenia swojej tożsamości²⁸. Poprzez społeczne nadawanie symboli dobrom konsumpcyjnym, a następnie przez ich nabywanie jednostka konstruuje własne „ja”.

²⁴ H.W. Opaschowski, *Konsum 2000 – Szenarien Uber die Zukunft von Konsum und Freizeit*, [w:] *Konsum 2000. Yeranderung im Verbraucheralltag*, red. G. Rosenberger, Frankfurt a. M. 1992, s. 211–213.

²⁵ A. Stihler, *op. cit.*, s. 111.

²⁶ D. N. Bellenger, P. K. Korgaonkar, *Profiling Recreational Shopper*, „Journal of Retailing”, 56 /1980, s. 36.

²⁷ F. Bylok, *op. cit.*, s. 438.

²⁸ M. Lambkin, G. Foxall, F. van Raaij, B. Heilbrunn, *Zachowanie konsumenta. Koncepcje i badania europejskie*, Warszawa 2001, s. 301.

3. ZAKOŃCZENIE

Nowy konsument jest przede wszystkim konsumentem przyjemności nastawionym na jej poszukiwanie w życiu. Wyrosły w klimacie dobrobytu, między indywidualizmem a hedonizmem, konsument rozwija swoją tożsamość jednostkową poprzez: uprawianie sportów, dbanie o ciało, ducha i młody wygląd. Fitness lub umiejętności taneczne, modna odzież lub kosmetyczna pielęgnacja ciała stają się gwarantem osiągnięcia idealnego wizerunku i są kryteriami określania społecznego uznania i pozycji²⁹. Elementem kształtującym jednostkową tożsamość jest kupowanie produktów ze względu na ich piękno i potencjał zapewniania przyjemności. Mottem konsumenta przyszłości są stwierdzenia: „Kiedy człowiek kupuje drogie rzeczy, odczuwa niewypowiedziane uczucie szczęścia”. Rezultatem takiego sposobu postrzegania konsumpcji jest nastawienie na nieograniczone korzystanie z życia i przeżywanie go w sposób hedonistyczny³⁰.

Nowego konsumenta charakteryzuje nastawienie: „najpierw przyjemność, później wyrzeczenie”. Taka postawa jest możliwa dzięki umasowieniu czeków i kart kredytowych; slogan reklamujący karty kredytowe oddaje sens tego zagadnienia: „Używaj życia teraz – płacić będziesz później”. Konsumentów rozwiniętych społeczeństw przemysłowych powszechnie wykorzystują karty kredytowe, dzięki którym mogą dokonywać zakupów, nie myśląc o zadłużeniu, które stopniowo rośnie. W Australii pojawił się termin *credit junkier*, oznaczający grupę konsumentów, w której wielkość zakupów jest większa od ich siły nabywczej.

LITERATURA

- [1] Baudrillard J., *Społeczeństwo konsumpcyjne. Jego mity i struktury*, Warszawa 2006.
- [2] Bellenger D. N., Korgaonkar P. K., *Profiling Recreational Shopper*, „Journal of Retailing”, 56 /1980.
- [3] Beck U., *Społeczeństwo ryzyka*, Warszawa 2002.
- [4] Byłok F., *Model nowego konsumenta w społeczeństwie informacyjnym*, [w:] *Społeczeństwo informacyjne. Aspekty funkcjonalne i dysfunkcjonalne*, red. L.H. Haber, M. Niezgoda, Kraków 2006.
- [5] Featherstone M., *Koncepcje kultury konsumpcyjnej*, [w:] M. Lambkin, G. Foxall, *Zachowania konsumenta. Koncepcje i badania europejskie*, Warszawa 2001.
- [6] Fromm E., *Mieć czy być*, Warszawa 2007.
- [7] Inglehart R., *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles Among Western Publics*, Princeton 1977.
- [8] Kosłowski P., *Die postmoderne Kultur gesellschaftlich-kulturelle Konsequenz der Technische Entwicklung*, Munchen 1988.
- [9] Kroeber-Riehl W., *Konsummentenerhalten*, 5. Aufl., Munchen 1992.
- [10] Lambkin M., Foxall G., van Raaij F., Heilbrunn B., *Zachowanie konsumenta. Koncepcje i badania europejskie*, Warszawa 2001.

²⁹ H.W. Opaschowski, *op. cit.*, s. 215.

³⁰ F. Byłok, *op. cit.*, s. 439.

- [11] Maas P., Schuller A., *Arbeit und Konsum. Wertwandel in zwei zentralen Berteichen des Ubens*, [w:] R. Szallies, G. Wiswede, *Wertwandel und Konsum*, Landsberg/Lech 1990.
- [12] Marks K., *Zarys ekonomii politycznej*, Warszawa 1986.
- [13] Scherhom G., *Die Grenzen der Manipulation*, [w:] *Konsum*, red. K.E. Becker, Frankfurt am Main – Bern – New York – Paris.
- [14] Mazurek-Łopacińska K., *Zachowania nabywców i ich konsekwencje marketingowe*, Warszawa 2003.
- [15] Opaschowski H.W., *Konsum 2000 – Szenarien Uber die Zukunft von Konsum und Freizeit*, [w:] *Konsum 2000. Yeranderung im Verbraucheralltag*, red. G. Rosenberger, Frankfurt a. M. 1992.
- [16] Ritzer G., *Magiczny świat konsumpcji*, Warszawa 2001, s.32
- [17] Schneider N.F., *Konsum und Gesellschaft*, [w:] D. Rosenkranz, *Konsum: soziologische, okonomische und psychologische Perspektiven*, Opladen 2000.
- [18] Solomon M., Bamossy G., Askegaard S., *Konsumverhalten. Der europaische Markt*, Munchen 2001.
- [19] Stihler A., *Die Entstehung des modernen Konsum*, Berlin 1998.
- [20] Szallies R., Wiswede G., *Wertwandel und Konsum*, Landsberg/Lech 1990.
- [21] Veblen T., *Teoria klasy próżniaczej*, Warszawa 1971.
- [22] Wiswede G., *Soziologie: ein Lehrbuchfür den wirtschafts- und sozialmssenschaftlichen Bereich*, Landsberg/Lech 1991.

CONSUMERISM IN THE POST-INDUSTRIAL SOCIETY - A SOCIAL AND ECONOMIC PHENOMENON

The article presents a situation characteristic of the contemporary culture where an individual as a consumer is primarily consumption-oriented searching for pleasures in their life. Having been brought up in an atmosphere of well-being, between individualism and hedonism, the consumer develops their identity through: sports, caring for body, spirit and youthful appearance. Fitness and dancing skills, fashionable outfit or cosmetic body care become a guarantor of the perfect image and are the criteria for determining social recognition and position.

Technology-oriented production meant that fewer and fewer people identify themselves with their work and their profession is no longer the only means of ensuring the satisfaction of needs. The consequence of this situation is an instrumental attitude to work, which is the only means to fulfill consumer interests and free time. An important factor in determining the emergence of a new consumer is the globalization of consumption, which should be understood as a process, in which the global offer of products available in the world markets becomes widespread, leading to a convergence in consumption patterns in different parts of the world.

Consumerism as a phenomenon has become a determining factor of modern behavior, hence there is a need for theoretical reflection and empirical research on this phenomenon.

Keywords: consumerism, culture, modernity, postindustrializm, society, economy.

DOI:10.7862/rz.2013.hss.5

Tekst złożono w redakcji: marzec 2013.

Przyjęto do druku: czerwiec 2013.

Michał RYBAK¹

WYBRANE INSTYTUCJE UNII EUROPEJSKIEJ W PUBLICYSTYCE „NAJWYŻSZEGO CZASU!”

Artykuł ten jest próbą przedstawienia poglądów autorów publikujących na łamach tygodnika „Najwyższy Czas!” na temat wybranych instytucji Unii Europejskiej, takich jak Komisja Europejska, Parlament Europejski, Europejski Bank Centralny czy Europejski Trybunał Sprawiedliwości. Większość materiału badawczego pochodzi z czasopisma „NCz!”. Wykorzystane zostały również nie opublikowane w wydaniu papierowym materiały pochodzące ze strony internetowej tygodnika, felietony Stanisława Michalkiewicza zamieszczone na jego stronie internetowej oraz dokumenty uchwalone przez instytucje UE, czyli „*Traktat Lizboński*” i „*Protokół w sprawie Statutu Europejskiego Systemu Banków Centralnych i Europejskiego Banku Centralnego*.” Autorzy kręgu tygodnika byli zgodni w ocenie instytucji UE, jednak różnili się w ocenie szkodliwości działań poszczególnych organów UE. Wszystkie z wymienionych, poza ETS, oceniane były jednoznacznie negatywnie. Wskazywane były przykłady nieprzejrzystości i niedemokratyczności procedur, takich jak wybór komisarzy unijnych, uzależnienia, w przypadku EBC, od poszczególnych państw członkowskich czy wreszcie marnotrawienia publicznych pieniędzy na bezsensowne czy wręcz szkodliwe cele. Równoległe podnoszone były obawy dotyczące wzrostu znaczenia KE, gdyż mogłoby to prowadzić do zredukowania roli władz wykonawczych poszczególnych państw członkowskich. ETS oceniany był niejednoznacznie, z jednej strony publicyści wskazywali na jego zbyt mocną pozycję w stosunku do sądownictwa państw członkowskich oraz długi czas oczekiwania na wyrok, z drugiej jednak strony podkreślali fakt, iż ETS działał w ramach stworzonych przez inne instytucje i w pełni wywiązywał się ze zleconych mu zadań.

Słowa kluczowe: „Najwyższy Czas!”, Unia Europejska, Komisja Europejska, Parlament Europejski, Europejski Trybunał Sprawiedliwości.

1. WSTĘP

Struktury europejskie mają niewątpliwą wpływ na codzienne funkcjonowanie wszystkich podmiotów polityki w Polsce. Władze państwowe, partie polityczne, media oraz organizacje pozarządowe nie są w stanie funkcjonować całkowicie niezależnie od Unii Europejskiej (UE), czy też niejako obok niej. Zarówno eurosceptycy, jak i euroentuzjaści żywo interesują się tą problematyką, a także bezustannie komentują kolejne poczynania instytucji unijnych czy też poszczególnych urzędników. W związku z tą tendencją można pokusić się o dokonanie analizy treści publikowanych w tygodniku „Najwyższy Czas!” oraz zamieszczanych w innych mediach przez autorów związanych z czasopiśmie pod tym właśnie kątem.

¹ Mgr Michał Rybak, Wydział Politologii, Uniwersytet Marii Curie – Skłodowskiej w Lublinie, Plac Litewski 3, 20 - 080 Lublin, tel. (081) 537 60 20, e-mail: michal.rybak@wp.eu

Tygodnik „Najwyższy Czas!” jest od samego początku istnienia najbardziej poczytnym czasopismem prezentującym konserwatywno-liberalną myśl polityczną. Jest również medium wpływowym i opiniotwórczym. Na jego łamach wypowiadają się przedstawiciele wszystkich niemal nurtów polskiej – i nie tylko – prawicy. Do autorów publikujących na jego łamach należą lub należeli głównie politycy, naukowcy i publicyści o nazwiskach nieznanym przeciętnemu czytelnikowi, jednakże na liście byłych i współczesnych współpracowników nie brakuje również znanych osób, takich jak Janusz Korwin-Mikke, Zyta Gilowska, Roman Giertych, Stanisław Michalkiewicz czy Rafał Aleksander Ziemkiewicz.

Unia Europejska jako organizm ponadnarodowy oraz podmiot stosunków międzynarodowych wzbudzała w publicystach tygodnika „Najwyższy Czas!” bardzo wiele emocji. Tym samym prowokował ich do bardzo częstego zabierania głosu w tej kwestii. Większość artykułów koncentrowała się wokół zagadnień związanych z wpływem Wspólnoty Europejskiej na wewnętrzne sprawy Polski, nie brakowało jednak również przykładów na zainteresowanie działaniami unijnych urzędników kierowanymi na zewnątrz. Chodziło przede wszystkim o wspólnotową politykę w stosunku do takich państw, jak Rosja, Chiny czy Stany Zjednoczone Ameryki, ze względu na związane z tymi państwami żywotne interesy państwa polskiego. Publicyści „Najwyższego Czasu!” dokonywali wielokrotnie: 1) oceny bieżących działań Komisji Europejskiej (KE) czy Parlamentu Europejskiego, 2) ich wpływu na rozwój współpracy i integracji europejskiej, 3) prognozy sytuacji w najbliższej przyszłości.

Ocenie poddano tylko podmioty zbiorowe, które są uznawane za takie przez oficjalne organy państwa polskiego. I tak, oprócz już wspomnianych, należały do nich: Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej, Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, Europejski Trybunał Obrachunkowy i Europejski Bank Centralny². Oczywiście nie wszystkie wymienione instytucje traktowane były w publicystyce tygodnika „Najwyższy Czas!” równie poważnie³ i dlatego materiał badawczy dotyczący Komisji Europejskiej czy Europejskiego Banku Centralnego był o wiele bogatszy i pozwalał na stworzenie precyzyjniejszego obrazu niż na przykład ten odnoszący się do Europejskiego Trybunału Obrachunkowego.

2. OCENA DZIAŁALNOŚCI WYBRANYCH INSTYTUCJI UNII EUROPEJSKIEJ

W ocenie zdecydowanej większości publicystów instytucje unijne niezwykle niekorzystnie wpływały na polską gospodarkę, hamując jej rozwój poprzez nadmierną ingerencję w mechanizmy wolnego rynku. Negatywnie oceniali rozbudowaną biurokrację oraz stosowanie systemu subwencji i dotacji w celu wspierania ideologicznie „słusznych” gałęzi gospodarki czy też poszczególnych przedsiębiorstw. Publicyści wskazywali, że tego typu praktyki prowadziły do zachwiania konkurencyjności na rynku oraz powstania przedsiębiorstw nastawionych jedynie na pozyskiwanie pieniędzy z różnorodnych

²*Instytucje Unii Europejskiej*, strona internetowa Ministerstwa Spraw zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej, <http://polskawue.gov.pl>, (12 XII 2012).

³Publicystyka dotycząca na przykład Parlamentu Europejskiego skupiała się głównie na jego wyśmiewaniu w rubryce „Postęp w świecie”. Zob. „Najwyższy Czas!” 2010/38, s. 19; 2011/16, s. 19; 2012/6, s. 20; 2011/6, s. 19.

funduszy unijnych. Wielokrotnie pokazywali przykłady patologicznych zachowań zarówno polityków⁴, jak i urzędników oraz przedsiębiorców, otwarcie demonstrując niechęć do tego aspektu działalności UE.

Równocześnie nie ulega wątpliwości, że na łamach tygodnika dało się zauważyć tendencję rozróżniania szkodliwości poszczególnych instytucji. Dwoma najczęściej krytykowanymi instytucjami były Komisja Europejska i Parlament Europejski. W stosunku do pozostałych instytucji unijnych krytyka była nieco słabsza, jednak i w ich przypadku niełatwo znaleźć pozytywne komentarze. Zazwyczaj wynikało to z przyjętego *a priori* założenia, że „wszystko, co unijne, to złe”, nie zawsze poprzedzonego rzetelną analizą i udokumentowanego przykładami.

Komisja Europejska była krytykowana przede wszystkim z powodu kwestii związanych z jej funkcją legislacyjną. Liczba aktów prawnych⁵ tworzonych przez KE (a następnie przegłosowanych przez Radę Europejską i Parlament Europejski⁶) negatywnie wpływała na efektywność działania zarówno administracji państw członkowskich (konieczność dostosowania do nich wewnętrznych przepisów lub ich implementacja), jak i ich gospodarek⁷. Dodatkowo publicyści obwiniali KE o ingerencję w wewnętrzne sprawy państw członkowskich, takie jak budżet⁸ czy polityka bezpieczeństwa. Nieustannie napływające z Brukseli dyrektywy powodowały konieczność ciągłego dostosowywania się przedsiębiorstw do zmieniającego się prawa⁹, co pociągało za sobą koszty zatrudnienia dodatkowych pracowników, szczególnie prawników i księgowych.

Dało się także zauważyć, że równoległe podnoszono kolejne kontrowersyjne aspekty działalności KE: 1) sposób wyboru i powoływania jej członków; 2) liczba jej członków; 3) łamanie monteskiuszowskiej zasady trójpodziału władzy. Odnosząc się do pierwszej z kontrowersji, nie można zapomnieć, że faktycznie najważniejsze i mające najwięcej uprawnień osoby w UE wybierano całkowicie niezależnie od woli obywateli państw członkowskich¹⁰. W ocenie publicystów „Najwyższego Czasu!” było to jawnym pogwałceniem zasad demokracji¹¹. Druga kontrowersja dotyczyła postanowień Traktatu Lizbońskiego, zmniejszającego liczbę komisarzy do 18, mimo że UE skupia 27 państw członkowskich. W tej sytuacji następowało zjawisko zbyt niskiej reprezentacji, co w związku z niektórymi zapisami¹² wspomnianego traktatu godziło w interes państw o słabej pozycji w Unii, czyli między innymi w Polskę.

⁴Rubryka: „Postęp w świecie”, „Najwyższy Czas!” 2011/15, s. 19.

⁵T. Sommer, *Siła Polski w Unii – wywiad ze Stanisławem Michalkiewiczem*, „Najwyższy Czas!” 2011/26–27, s. 8.

⁶M. Łangalis, *Upadek UE według Hayeka*, „Najwyższy Czas!” 2011/51–52, s. 42; O. Domino, *Znachor od homofobii*, „Najwyższy Czas!” 2011/25, s. 21.

⁷R. Pazio, *Pakiet klimatyczny spowolni gospodarkę*, „Najwyższy Czas!” 2011/17–18, s. 14.

⁸Rubryka: „Postęp w świecie”, „Najwyższy Czas!” 2010/40, s. 19.

⁹Rubryka: „Postęp w świecie”, „Najwyższy Czas!” 2010/38, s. 19.

¹⁰M. Łangalis, *op. cit.*, s. 42.

¹¹*Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską*, art. 1, ust. 12.1.

¹²*Ibidem*, art. 1, ust. 18.1. Stosowny fragment brzmi: „Z wyjątkiem wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa oraz innych przypadków przewidzianych w Traktatach, **zapewnia reprezentację Unii na zewnątrz**” [podkreślenie – M. R.].

Ostatni ze wskazanych problemów również wiązał się z treścią Traktatu Lizbońskiego¹³. Publicyści „Najwyższego Czasu!” obawiali się zbyt mocnych prerogatyw KE, wskazując, że wspomniany już organ nie dość, iż sprawował władzę wykonawczą, ustawodawczą i sądowniczą, to dodatkowo nie pochodził z wyborów¹⁴. Wszystkie te czynniki mogły doprowadzić do zachwiania równowagi i w efekcie do obalenia demokracji.

Na łamach „Najwyższego Czasu!” można również dostrzec niechęć do finansowania przez państwa członkowskie działalności KE. Koszty funkcjonowania komisji rosły co rok o blisko 5%, co zupełnie zasadnie uznano za niefrasobliwość oraz arogancję unijnych komisarzy. Warto zauważyć, że duża część wydatków komisji nie była przeznaczona na cele merytoryczne, ale na utrzymanie biurokracji unijnej. Marnotrawienie pieniędzy podatników na luksusowe hotele, wystawne przyjęcia czy drogie występy artystyczne uświetniające oficjalne spotkania było niewłaściwe, szczególnie w czasach kryzysu¹⁵. Publicyści „Najwyższego Czasu!” nie wykazali się rozumieniem dla działalności o charakterze humanitarnym prowadzonej przez komisję¹⁶. Pojawiły się głosy, że ogromne sumy przeznaczane przez Unię na ten cel w żaden sposób nie wspomagały gospodarek Trzeciego Świata, za to prowadziły do korupcji i bogacenia się lokalnych przywódców¹⁷. Wskazywano, że o wiele lepszym rozwiązaniem byłoby zmniejszenie podatków, pozostawienie większej ilości pieniędzy przedsiębiorcom, którzy – jak sądzono – zainwestowałyby je rozsądnie¹⁸. Publicystom chodziło o słuszną zasadę „wędką zamiast ryby”, której zastosowanie dostrzegano w Azji. Stworzenie mechanizmów umożliwiających aktywność społeczną zamiast wyřęczania przedsiębiorców przez urzędników miało być jedyną właściwą drogą postępowania. Jako przykład takiej o wiele skuteczniejszej polityki wskazywano aktywność państw azjatyckich, które wspierały politykę inwestycyjną przedsiębiorstw prywatnych.

Nie można jednak zapominać o sytuacji, kiedy publicyści „Najwyższego Czasu!” znajdowali zbieżne z polityką KE cele, wtedy nie wahali się wspierać tej ostatniej. Tak było między innymi w przypadku sporu komisji z Gazpromem¹⁹ czy też w sprawie stosowania nacisków na rządy państw UE w sprawie równoważenia budżetu. Oczywiście publicyści różnili się w ocenie pobudek, z których KE stosowała tego typu działania²⁰.

Parlament Europejski (PE) był drugim najbardziej krytykowanym ośrodkiem unijnych władz. Publicyści zarzucali mu fasadowość oraz brak jakiegokolwiek faktycznego wpływu na funkcjonowanie UE²¹. Wskazywali również, tak jak w wypadku KE, na

¹³*Ibidem*, art. 1 ust. 18.1. Stosowny fragment brzmi: „Nadzoruje stosowanie prawa Unii pod kontrolą Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Wykonuje budżet i zarządza programami. Pełni funkcje koordynacyjne, wykonawcze i zarządzające, zgodnie z warunkami przewidzianymi w Traktatach”. *Ibidem*, art. 1 ust. 18.2. Stosowny fragment brzmi: „O ile Traktaty nie stanowią inaczej, akty prawodawcze Unii mogą zostać przyjęte wyłącznie na wniosek Komisji. Pozostałe akty są przyjmowane na wniosek Komisji, jeżeli Traktaty tak stanowią”.

¹⁴M. Łangalis, *op. cit.*, s. 42.

¹⁵O. Domino, *Hulaszczy żywot komisarzy*, „Najwyższy Czas!” 2011/25, s. 28.

¹⁶Rubryka: „Postęp w świecie”, „Najwyższy Czas!” 2010/24, s. 19.

¹⁷T. Cukiernik, *Zabawa Unii w pomoc*, „Najwyższy Czas!” 2010/29–30, s. 50.

¹⁸*Ibidem*, s. 49.

¹⁹A. Mak, *Gazprom na celowniku*, „Najwyższy Czas!” 2011/42, s. 33.

²⁰T. Mysiek, *Odwołanie eurokrachu*, „Najwyższy Czas!” 2011/41, s. 21.

²¹T. Sommer, *op. cit.*, s. 9.

ogromne koszty utrzymania tej instytucji, w dodatku postrzeganej jako bezużyteczna. Comiesięczne przeprowadzki ze Strasburga do Brukseli²², utrzymywanie dwóch dużych siedzib oraz konieczność zatrudniania całej rzeszy asystentów, sekretarzy oraz innych pracowników biur europarlamentarzystów (w Brukseli, Strasburgu oraz w państwach członkowskich)²³ wywoływało u publicystów wzburzenie. Dodatkowo część z nich uznała europarlament za dobrze płatną synekurę²⁴ dla zasłużonych, ale nieprzydatnych już na krajowej arenie polityków. Pojawiły się również interesujące opinie wskazujące, że istnienie PE jest wyłącznie kamuflażem dla prawdziwych zamierzeń europejskich decydentów²⁵. W ich przekonaniu oznaczałoby to całkowite wyrugowanie demokratycznych²⁶ procedur w procesie podejmowania ważnych decyzji politycznych i gospodarczych. Europarlament spełniałby funkcję identyczną jak w dobie komunizmu parlamenty państw należących do Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej.

Pod ostrzałem publicystów znajdował się również Europejski Bank Centralny (EBC). Główny zarzut ponownie wiązał się z mało przejrzystymi i dodatkowo niedemokratycznymi zasadami funkcjonowania EBC. Publicyści wskazywali, że zasadę niezależności EBC złamano w statucie²⁷. Pojawiły się głosy, że służył interesom Niemiec i Francji. Zdaniem Mariana Miszalskiego dotychczasowi prezesi EBC byli wybierani na to stanowisko ze względu na przychylność wobec polityki RFN. Ogromne kontrowersje wzbudził również zapis, że państwa członkowskie mają obowiązek powstrzymać się od wszelkiej krytyki banku²⁸. Dodatkową niechęć wywołały propozycje desygnowania przez EBC specjalnych przedstawicieli²⁹, których zadaniem byłby nadzór nad realizacją reform w ogarniętych kryzysem państwach unii walutowej.

Co interesujące, pojawiło się również stanowisko, że uzależnienie EBC od Niemiec było, przynajmniej na krótką metę, pozytywne. Tomasz Mysłek w serii artykułów na ten temat opisał mechanizmy, dzięki którym Grecja miała zostać wyprowadzona z kryzysu. Początkowo obawiał się on³⁰ masowego dodruku euro przez EBC i inflacji, jednak już wkrótce, pod wpływem informacji napływających z Brukseli po szczycie szefów państw członkowskich UE 9 grudnia 2011 r., sygnalizował, że nie dojdzie do tego dzięki „twardemu i rozsądnemu stanowisku Berlina”³¹.

Stosunek do Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości (ETS) w Strasburgu był niejednoznaczny. Wynikało to przede wszystkim z charakteru ETS, który jako ostatnia instancja sądowa zajmował się w głównej mierze kontrolą respektowania przez państwa członkowskie prawa wspólnotowego. Z jednej strony krytkowano uprawnienia ETS.

²²*Ibidem*.

²³S. Michalkiewicz, *Klasa próżniacza podjudza*, <http://www.michalkiewicz.pl> (14 XII 2012)

²⁴O. Domino, *op. cit.*, s. 21; S. Michalkiewicz, *Konkurs o 54 synekury*, <http://www.michalkiewicz.pl> (14 XII 2012)

²⁵T. Sommer, *op. cit.*, s. 9.

²⁶„Najwyższy Czas!”, *Niekorzystne dla Polski głosowanie w komisji PE*, <http://www.nczas.com> (16 XII 2012). Autor wskazał na fakt, że PE wykonywał tylko instrukcje KE.

²⁷M. Miszalski, *Śladami Meyera Rothschilda...*, „Najwyższy Czas!” 2012/1–2, s. 18. *Protokół w sprawie Statutu Europejskiego Systemu Banków Centralnych i Europejskiego Banku Centralnego*, art. 2.

²⁸M. Miszalski, *op. cit.*, s. 18.

²⁹Rubryka: „Postęp w świecie”, „Najwyższy Czas!” 2012/12, s. 20.

³⁰T. Mysłek, *Grecja już rozebrana*, „Najwyższy Czas!” 2011/46, s. 25.

³¹T. Mysłek, *Pierwszy rozłam UE*, „Najwyższy Czas!” 2011/51–52, s. 27.

Publicyści wskazywali między innymi na zbyt silną pozycję w stosunku do sądów krajowych³². Zauważali jednak, że starał się on nie nadużywać swych prerogatyw. Głównym zarzutem dotyczącym samego ETS była jego opieszałość i długi czas oczekiwania na wyrok³³. Cieniem na działalności ETS w opiniach publicystów położyła się sprawa Alicji Tysiąc. Oceny w stosunku do wyroku były jednoznacznie negatywne³⁴.

Z drugiej zaś strony niektóre przejawy działalności Trybunału oceniano pozytywnie. Wskazywano wiele przykładów, kiedy sędziowie ETS stawali po stronie obywateli pokrzywdzonych przez krajowe sądy³⁵. Tym samym spełniali oni obowiązki wyznaczone im przez unijne prawodawstwo.

3. WNIOSKI

Analiza treści zawartych na łamach tygodnika „Najwyższy Czas!” pozwoliła na wskazanie kilku interesujących trendów. Większość instytucji unijnych znajdowała się całkowicie poza polem zainteresowań jego dziennikarzy i współpracowników. Wynika to z ich pragmatycznego podejścia do działalności w sferze publicznej. Poświęcali oni miejsce na łamach czasopisma wyłącznie tym ośrodkom, które uznawali, że mają realne kompetencje. Unia Europejska była przez nich traktowana jako twór czysto polityczny, w którym logika i rachunek zysków i strat musiał ustąpić pola ideologii³⁶.

Przedstawiciele środowisk konserwatywno-liberalnych nie byli entuzjastycznie nastawieni do instytucji i organizacji opowiadających się za zwiększaniem aktywności państwa w dziedzinie gospodarki czy ingerencji w życie codzienne. W ocenie publicystów czasopisma działania poszczególnych instytucji unijnych prowadziły zaś do takich właśnie ingerencji. Prawdziwie intrygujące pozostawało stanowisko w sytuacji, kiedy działania KE, EBC lub ETS były zgodne z linią programową „Najwyższego Czasu!”. Ideologiczna niechęć do Unii nie stanowiła przeszkody dla wspierania na łamach czasopisma jej działań. Z jednej strony należy podkreślić elastyczność, tak nietypową dla wielu zaangażowanych mediów, w doborze politycznych kontrahentów w dążeniu do realizacji politycznego celu, jakim było na tym polu zniesienie politycznego wymiaru integracji europejskiej i przywrócenie jej pierwotnych form, takich jak otwarte granice czy wolny rynek towarów i usług³⁷. Z drugiej strony podnoszone były głosy, że reforma struktur mogły tylko przedłużyć agonię Unii Europejskiej oraz wydłużyć czas do powrotu gospodarczej *prosperity*.

³²D. Kos, *Czy prezydent sprzeda Polaka?*, <http://www.nczas.com>, (14 XII 2012)

³³B. Górski, *Polska coraz częściej na unijnej wokandzie*, <http://www.nczas.com> (14 XII 2012), D. Kos, *Polaku, lecz się za granicą*, <http://www.nczas.com> (13 XII 2012)

³⁴D. Kos, *Chęć zabójstwa promowana w sądach*, <http://www.nczas.com> (13 XII 2012) S. Michalkiewicz, *Trybunał zhańbił Europę*, <http://www.michalkiewicz.pl> (14 XII 2012)

³⁵D. Kos, *Polaku, lecz się za granicą*, <http://www.nczas.com> 14 XII 2012)

³⁶T. Mysłek, *Będzie euro – Ordnung!*, „NCz!”, nr 14/2011, s. 27.

³⁷T. Sommer, *op. cit.*, s. 10.

LITERATURA

- [1] Cukiernik T., *Zabawa Unii w pomoc*, „Najwyższy Czas!”, nr 29-30/2010.
- [2] Domino O., *Hulaszczy żywot komisarzy*, „Najwyższy Czas!”, nr 25/2011.
- [3] Domino O., *Znachor od homofobii*, „Najwyższy Czas!”, nr 25/2011.
- [4] Łangalis M., *Upadek UE według Hayeka*, „Najwyższy Czas!”, nr 51-52/2011. Mak A., *Gazprom na celowniku*, „Najwyższy Czas!”, nr 42/2011.
- [5] Mieszalski M., *Śladami Meyera Rothschilda...*, „Najwyższy Czas!”, nr 1-2/2012.
- [6] Mysłek T., *Będzie euro – Ordnung!*, „Najwyższy Czas!”, nr 14/2011.
- [7] Mysłek T., *Odwlekanie eurokrachu*, „Najwyższy Czas!”, nr 41/2011.
- [8] Pazio P., *Pakiet klimatyczny spowolni gospodarkę*, „Najwyższy Czas!”, nr 17-18/2011.
- [9] Sommer T., *Siła Polski w Unii – wywiad ze Stanisławem Michalkiewiczem*, „Najwyższy Czas!”, nr 26-27/2011.
- [10] „Najwyższy Czas!”, <http://www.nczas.com>, *Niekorzystne dla Polski głosowanie w komisji PE* (13 XII 2012)
- [11] „Najwyższy Czas!”, <http://www.nczas.com>, B. Górski, *Polska coraz częściej na unijnej wokandzie* (14 XII 2012)
- [12] „Najwyższy Czas!”, <http://www.nczas.com>, D. Kos, *Polaku, lecz się za granicą* (13 XII 2012)
- [13] „Najwyższy Czas!”, <http://www.nczas.com>, D. Kos, *Chęć zabójstwa promowana w sądach* (13 XII 2012)
- [14] *Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską*, Lizbona 2007.
- [15] *Protokół w sprawie Statutu Europejskiego Systemu Banków Centralnych i Europejskiego Banku Centralnego*, strona internetowa Europejskiego Banku Centralnego (12 XII 2012)
- [16] Strona internetowa Ministerstwa Spraw zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej, <http://polskawue.gov.pl>, *Instytucje Unii Europejskiej* (12 XII 2012)
- [17] Strona internetowa Stanisława Michalkiewicza, <http://http://www.michalkiewicz.pl>, S. Michalkiewicz, *Klasa próżniacza podjudza*, (12 XII 2012)

SELECTED INSTITUTIONS OF THE EUROPEAN UNION IN JOURNALISM OF „NAJWYŻSZY CZAS!”

This paper is an attempt to present views of the authors published in the weekly "Najwyższy Czas!" on selected EU institutions such as the European Commission, the European Parliament, the European Central Bank or the European Court of Justice. Most of the research material originated from magazine "NCz." Used were also not published in the paper edition material from the website weekly, columns Stanisław Michalkiewicz posted on his website and the documents enacted by the EU institutions, the "Lisbon Treaty" and the "Protocol on the Statute of the European System of Central Banks and of the European Central Bank." The authors belonging to social circle of "NCz!" agreed in the evaluation of the EU institutions, but they differed in the adverse effects of the activities of individual bodies. All of these, except the ECJ, shaded by were clearly negative. Indicated are examples of opacity and undemocratic procedures, such as the selection of EU

commissioners, addictions, in the case of the ECB, from individual Member States and finally wasting public money on useless or even harmful purposes. At the same time raised were concerns about the growing importance of the European Commission, which could lead to reducing the role of the executive authorities of the Member States. ECJ was evaluated ambiguous, with one hand, journalists pointed to the very strong position in relation to the judiciary of the Member States and a long time to wait for judgment, on the other hand, they emphasized that the ECJ acted within the framework created by other institutions and had complied fully with the tasks attributed to him.

Keywords: „Najwyższy Czas!”, European Union, European Commission, European Parliament, European Court of Justice.

DOI:10.7862/rz.2013.hss.6

Tekst złożono w redakcji: marzec 2013.

Przyjęto do druku: czerwiec 2013.

Krystyna SKOCZYLAS¹

MOŻLIWOŚCI WSPOMAGANIA DECYZJI W PROCESIE ZARZĄDZANIA ZAOPATRZENIEM

Artykuł porusza problematykę zarządzania obszarem zaopatrzenia, które umożliwi utrzymywanie optymalnych zapasów. Zapasy zapewniają ciągłość produkcji oraz sprzedaży, ale również angażują i zamrażają kapitał finansowy, generują koszty związane z ich utrzymaniem, czy starzeniem się, stąd szczególnie istotne jest dla każdego przedsiębiorstwa, określenie optymalnej wielkości i czasu ich zakupu. W artykule zaproponowano synchronizację sprzedaży (bądź zużycia) z zaopatrzeniem w oparciu o dobrze opracowaną prognozę. Jako metodę prognostyczną zaproponowano wykorzystanie sztucznych sieci neuronowych. W artykule wskazano dziedziny i obszary problemowe, w których z powodzeniem wykorzystuje się sztuczne sieci neuronowe. Zalicza się do nich między innymi predykcję. Jak wskazuje literatura przedmiotu sztuczne sieci neuronowe mogą być z powodzeniem wykorzystywane jako narzędzie obliczeniowe w przypadku trudnych zadań, do których zalicza się niewątpliwie prognozę popytu. Ponadto w artykule przedstawiono ogólne informacje na temat sposobu opracowania, a w szczególności procesu uczenia sztucznych sieci neuronowych. W sposób bardziej dokładny omówiono sieci MLP, które posiadają duże możliwości prognostyczne. Następnie opracowano prognozę popytu z wykorzystaniem właśnie sztucznych sieci neuronowych typu MLP dla przykładowej pozycji zapasu w wybranym przedsiębiorstwie. Budowę prognozy oparto na szeregu czasowym reprezentującym historyczne zapotrzebowanie na wybraną pozycję zapasu. Wartości statystyk oceniających trafność prognozy uznano za zadawalające, w związku z czym wysunięto wniosek o dużej przydatności sztucznych sieci neuronowych w opracowywaniu prognoz popytu w praktyce.

Słowa kluczowe: zaopatrzenie, prognoza, sztuczne sieci neuronowe, MLP.

1. WPROWADZENIE

W każdym przedsiębiorstwie bardzo istotne jest prowadzenie prawidłowej polityki zaopatrzenia, która umożliwi utrzymywanie optymalnych zapasów. W każdym przedsiębiorstwie magazynowe zapasy odgrywają istotną rolę. W przedsiębiorstwach produkcyjnych zapewniają ciągłość produkcji, natomiast handlowych – sprzedaży. Równocześnie jednak angażują znaczące zasoby środków finansowych. Ważne jest więc, by wielkość zapasów magazynowych nie przekraczała pewnej granicy, aby w ten sposób nie zamrażać nadmiernej kwoty środków pieniężnych lub nie przekraczać możliwości ich zmagazynowania, co może z kolei prowadzić do konieczności powiększenia powierzchni magazynowej na przykład poprzez wynajem. Z kolei jednak za mały zapas nie zapewni ciągłości produkcji czy sprzedaży. Jedna i druga sytuacja jest niekorzystna dla przedsiębiorstwa, gdyż generuje niepotrzebne koszty, których można uniknąć poprzez

¹ Dr Krystyna Skoczylas, Zakład Finansów i Bankowości, Politechnika Rzeszowska, al. Powstańców Warszawy 10, 35-959 Rzeszów, tel. (017) 865 19 12, e-mail: kszfb@prz.edu.pl

właściwe zarządzanie. Optimum stanu zapasów można osiągnąć poprzez określenie optymalnej wielkości zamawianej dostawy oraz terminu złożenia zamówienia. Dlatego działania w kierunku odpowiedniej polityki i zarządzania w obszarze zaopatrzenia są szczególnie ważne, również ze względu na obecnie trudną sytuację na rynku.

Proces zaopatrzenia w każdym przedsiębiorstwie obejmuje określone, konieczne do wykonania zadania, które opierają się na podjętych przez kierownictwo decyzjach zarządczych². Decyzje z kolei, aby były trafne, wymagają informacji. Rola informacji w procesach decyzyjnych często jest rozumiana nie tylko jako potrzeba poznania, ale także rozumienia otoczenia. Informacja nie może być wykorzystywana tylko do mierzenia i kontrolowania zachodzących zjawisk, ale również do poznania przyszłości oraz trendów zmian. Informacja powinna przyczyniać się do wprowadzania w przedsiębiorstwie nowych sposobów działania, czyli do zamiany informacji w wiedzę³.

W związku z tym niniejsze opracowanie wskazuje na potrzebę wzmocnienia zarządzania w obszarze zaopatrzenia zarówno w przedsiębiorstwach produkcyjnych, jak i handlowych. Wymaga to sprecyzowania dla podsystemu zaopatrzenia rozwiązań w zakresie planowania, kontroli, koordynacji w celu pozyskania potrzebnych informacji. Dzięki podejmowaniu czynności planistycznych, organizacyjnych i kontrolnych możliwa będzie optymalizacja i usprawnienie zaopatrzenia i równoczesne zachowanie minimalnych kosztów oraz wysokiego poziomu obsługi klienta⁴. Przedsiębiorstwo, podejmując działania planistyczne, w pierwszej kolejności opracowuje plan sprzedaży, a jego pierwszym krokiem jest przygotowanie jej prognozy. Właściwie opracowana prognoza sprzedaży jest bardzo istotna w zarządzaniu zarówno operacyjnym, jak i strategicznym przedsiębiorstwa. Daje możliwość przede wszystkim określenia poziomu przychodów, a także unikania niepotrzebnych kosztów w obszarze magazynowania.

2. SZTUCZNE SIECI NEURONOWE JAKO NARZĘDZIE WSPOMAGAJĄCE ZARZĄDZANIE

Najpewniejszym źródłem informacji dotyczącym ilości, rodzaju oraz terminu zakupu poszczególnych materiałów czy towarów jest prognoza dotycząca wielkości ich zużycia lub sprzedaży⁵. Dobrze opracowana prognoza popytu na najbliższy okres daje możliwość wyznaczenia optymalnego poziomu zapasów oraz dokonywania zakupów we właściwym momencie i ilości⁶. Opracowanie trafnej prognozy popytu jest bardzo trudnym zadaniem, dlatego też istotne jest wybranie właściwej metody prognostycznej. Skutecznym narzędziem obliczeniowym w przypadku trudnych zadań, jakim jest z pewnością

² W. Szczepankiewicz, *Organizacja źródeł zaopatrzenia i rola handlu detalicznego w kanałach rynku*, [w:] *Handel detaliczny. Funkcjonowanie i kierunki rozwoju*, red. J. Szumilak, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2004, s. 160.

³ M. Dudek, Z. Mazur, W. Waszkiewicz, *Zarządzanie informacją w procesach wytwarzania*, [w:] *Informacja w zarządzaniu procesem zmian*, red. naukowa R. Borowiecki, M. Kwieciński, Materiały konferencyjne, Zakamycze 2003, s. 71 i n.

⁴ P. Blaik, *Logistyka. Koncepcja zintegrowanego zarządzania*, PWE, Warszawa 2001, s. 18.

⁵ R. Cox, P. Brittain, *Zarządzanie sprzedażą detaliczną*, PWE, Warszawa 2000, s. 172.

⁶ J. Witkowski, *Zarządzanie łańcuchem dostaw: koncepcje, procedury, doświadczenia*, PWE, Warszawa 2003, s. 48.

prognoza popytu, są sztuczne sieci neuronowe⁷. Są one z powodzeniem wykorzystywane w wielu dziedzinach życia. Zastosowanie sieci neuronowych jest bardzo różnorodne ze względu na ich nieliniowy charakter⁸. Sieci radzą sobie świetnie z następującymi problemami:

- a. predykcją – są wykorzystywane do przewidywania wielkości przyszłych na podstawie danych wejściowych, na przykład ekonomicznego rozwoju przedsiębiorstw, zdolności kredytowej, kursów walut i zmian na rynku,
- b. klasyfikacją i rozpoznawaniem podmiotów gospodarczych ze względu na kondycję ekonomiczną, przykładem może tu być sieć pozwalająca na podstawie danych bilansowych stwierdzić, czy dane przedsiębiorstwo należy do zwykujących gospodarczo, przeżywa stagnację, czy też grozi mu regres,
- c. kojarzeniem danych, zwłaszcza w sytuacji nadmiaru informacji,
- d. analizą danych, co ma na celu znalezienie związków pomiędzy danymi, głównie związków przyczynowo-skutkowych. Sieci dzięki realizacji tego zadania dają nowe możliwości w zakresie prowadzenia analiz ekonomicznych,
 - filtracją sygnałów, a głównie usuwania zakłóceń z danych gospodarczych o charakterze losowym,
 - optymalizacji – sieci neuronowe (zwłaszcza sieć Hopfielda) dobrze nadają się do optymalizacji decyzji gospodarczych.

Sztuczne sieci neuronowe charakteryzują się strukturą warstwową⁹. Wyjścia jednych neuronów łączą się z wejściami innych i w ten sposób następuje równoległe przetwarzanie różnych informacji. Dzięki temu sieć sama wybiera z wszystkich dostępnych jej połączeń, te, które są potrzebne, natomiast pozostałe odrzuca za pomocą zerowania. Pierwsza warstwa nazywana jest warstwą wejściową, ostatnia wyjściową, a wszystkie pomiędzy nimi to warstwy ukryte. O zdolności sieci do rozwiązywania postawionych jej zadań decyduje przede wszystkim proces uczenia, ale również optymalna struktura. Sieci bowiem całą swą wiedzę zdobywają w trakcie uczenia. Cykl działania sieci obejmuje dwa etapy: uczenia oraz normalnego działania, zwanego egzaminem. Metody uczenia sieci neuronowych są następujące:

- uczenie z nauczycielem – polega na pokazaniu sieci, jaka jest poprawna odpowiedź na konkretny sygnał wejściowy. Sieć otrzymuje zawsze dwie wartości: przykładowy sygnał wejściowy i oczekiwane rozwiązanie, które ma się pojawić na wyjściu. Takie przykładowe dane wykorzystane w procesie uczenia noszą nazwę ciągu uczącego,
- uczenie bez nauczyciela, czyli samouczenie, polega na podawaniu tylko danych wejściowych bez pożądaných odpowiedzi na wyjściu. Sieć sama buduje algorytm działania, obserwując jedynie sygnały wejściowe. Na podstawie tych obserwacji wykrywa rodzaj zależności występujący pomiędzy sygnałami. Należy zaznaczyć, że proces samouczenia zachodzi tylko wtedy, gdy w wejściowym ciągu danych uczących istnieje pewna prawidłowość. Zatem jeśli dane wejściowe są w pełni losowe, czyli nie wnoszą żadnych informacji, proces samouczenia nie przyniesie pozytywnych wyników.

⁷ R. Tadeusiewicz, *Elementarne wprowadzenie do techniki sieci neuronowych z przykładowymi programami*, Akademicka Oficyna Wydawnicza PLJ, Warszawa 1998, s. 5

⁸ *Wprowadzenie do sieci neuronowych*, opracowanie dla Statsoft: R. Tadeusiewicz, P. Lula, Statsoft, Kraków 2001, s. 3.

⁹ D. Witkowska, *Sztuczne sieci neuronowe i metody statystyczne. Wybrane zagadnienia finansowe*, C.H. BECK, Warszawa 2002, s. 8 i n.

Zasadniczą rolę w procesie uczenia odgrywają wagi przypisane do każdego wejścia¹⁰. Muszą być one tak dobrane, aby wszystkie neurony wykonywały dokładnie te czynności, które są od nich wymagane. Proces uczenia rozpoczyna się z przypadkowo dobranymi wartościami wag, które stopniowo są korygowane. Neurony mogą same bądź z pomocą nauczyciela określić, które wagi należy zmienić. Proces zmiany wag w każdy z neuronów jest niezależny i spontaniczny, co powoduje, że przebiega on równoległe we wszystkich neuronach sieci. Dzięki tej zalecie proces uczenia przebiega bardzo szybko.

Za szerokim stosowaniem sieci neuronowych przemawiają następujące ich cechy¹¹:

- zdolność równoległego przetwarzania informacji, dzięki czemu rozwiązania są dostarczane znacznie szybciej niż w wypadku innych systemów komputerowych,
- proces uczenia i samouczenia, który nie wymaga programowania¹². Sieć neuronowa sama potrafi uczyć się bez ingerencji projektanta sieci, co powoduje, że tworząc sieć, nie trzeba znać algorytmu, pozwalającego rozwiązać dane zadanie. Ten argument ma również bardzo duże znaczenie w sytuacji, gdy algorytm działania wymaga częstej i szybkiej modyfikacji,
- zdolność uogólniania zdobytej wiedzy w procesie uczenia. Polega to na tym, że sieć po wytrenowaniu na pewnym zbiorze danych może rozwiązywać zadania nieco inne od tych, na których się uczyła. Oznacza to, że sama opracowuje rozwiązanie zadania, z którym do tej pory się nie spotkała¹³. Ma więc właściwości adaptacyjne umożliwiające opisanie zależności zmieniających się w czasie¹⁴. Tu wyraźnie widać przewagę sieci neuronowych nad zwykłym zaprogramowanym komputerem. W momencie pojawiania się nowych danych sieć można poddać procesowi douczenia lub też może się sama douczać, obserwując uzyskiwane przez siebie wyniki i korygując ewentualne błędy,
- odporność na uszkodzenia, która przejawia się w poprawnym działaniu sieci w przypadku uszkodzenia części elementów, zerwania połączenia oraz utraty informacji¹⁵.

Duże możliwości prognostyczne mają sieci MLP (*multi-layer perceptrons*)¹⁶. W wypadku tych sieci większa liczba warstw przyczynia się do efektywniejszego działania sieci. Wraz ze wzrostem liczby warstw wzrastają możliwości przetwarzania informacji wejściowych oraz możliwości realizacji złożonych algorytmów, które wyrażają zależności pomiędzy sygnałami wejściowymi i wyjściowymi. W sieci wielowarstwowej można

¹⁰ *Ibidem*, s. 17 i n.

¹¹ R. Tadeusiewicz, *Problemy biocybernetyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994, s. 139.

¹² D. Witkowska, *op. cit.*, s. 1–2.

¹³ W. Krystańczuk, *Sieci neuronowe jako metoda prognozowania indeksów giełdowych*, Materiały konferencyjne Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1997, s. 156–166.

¹⁴ R. Tadeusiewicz, P. Lula, *Neuronowe metody analizy szeregów czasowych i możliwości ich zastosowań w zagadnieniach biomedycznych*, [w:] *Biocybernetyka i inżynieria biomedyczna 2000*, red. M. Nałęcz, tom 6: *Sieci neuronowe*, red. tomu W. Duch, J. Korbicz, L. Rutkowski, R. Tadeusiewicz, PAN Akademska Oficyna Wydawnicza EXIT, Warszawa 2000, s. 527.

¹⁵ P. Żukowski, H. Marjak, R. Grabowiecka, *Metodyczne podstawy stosowania sztucznych sieci neuronowych w prognozowaniu*, Materiały konferencyjne US, Szczecin 2000, s. 389.

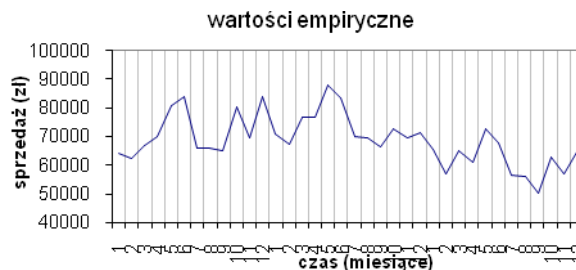
¹⁶ R. Tadeusiewicz, *Elementarne wprowadzenie do techniki sieci neuronowych z przykładowymi programami*, Akademska Oficyna Wydawnicza PLJ, Warszawa 1998, s. 11.

wyróżnić warstwę wejściową, odbierającą sygnały z zewnątrz, warstwę lub warstwy przetwarzające sygnały, czyli warstwy ukryte, niewidoczne bezpośrednio dla użytkownika oraz warstwę wyjściową, wytwarzającą odpowiedź. Neurony łączone są ze sobą poprzez połączenia pomiędzy sąsiadującymi warstwami. Przy budowie sieci wielowarstwowej konieczne jest podjęcie decyzji dotyczącej liczby warstw ukrytych oraz liczby elementów w tych warstwach. Przy zbyt małej liczbie warstw czy elementów sieć staje się zbyt uboga, aby rozwiązać postawione jej zadanie. Zbyt duża liczba warstw ukrytych powoduje pogorszenie sprawności procesu uczenia. Najlepsze rezultaty osiąga się, stosując jedną lub dwie warstwy ukryte. Za duża liczba elementów w warstwie ukrytej powoduje uczenie się na pamięć, czyli bez uogólniania zdobytej wiedzy. Sieć w takim wypadku uczy się bardzo szybko, ale w razie podania jej informacji nieco różniących się generuje złe wyniki. Mniejsza warstwa ukryta mająca mniejszą pamięć uczy się dłużej, ale w momencie uzyskania pozytywnych wyników można oczekiwać, że poradzi sobie również z nieco odmiennymi informacjami. Uczenie sieci wielowarstwowych polega na próbie wyznaczenia minimum funkcji błęd¹⁷. Techniki wyznaczania minimum oparte są zazwyczaj na:

- gradientie – metoda wstecznej propagacji błęd,
- hesjanie – Levenberga-Marquardta, Newtona,
- przybliżeniu odwrotności hesjanu – metoda quasi-newtonowska.

W niniejszym opracowaniu właśnie sieć typu MLP wykorzystano do przygotowania prognozy popytu na wybraną pozycję zapasu w przykładowym przedsiębiorstwie. Prognozę przygotowano na podstawie danych historycznych dotyczących poziomu popytu (rys. 1).

Rys. 1. Rzeczywisty poziom popytu na badaną pozycję zapasu

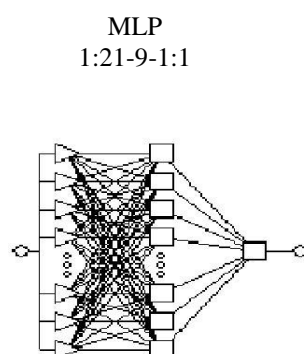
Źródło: opracowanie własne.

Prognozy oparte na analizie szeregów czasowych pozwalają uzyskać bardzo precyzyjne i trafne, a przez to wiarygodne szacunki dotyczące zachowania się badanego zjawiska w przyszłości. Zastosowanie proponowanej metody prognostycznej jest zasadne najbardziej w wypadku prognozowania krótkoterminowego. Tego typu prognozy wspierają działania w skali operacyjnej, a więc również w obszarze zaopatrzenia i magazynowania towarów.

¹⁷ P. Chrzan, G. Timofiejczuk, *Uwagi o możliwościach zastosowania sieci neuronowych do prognozowania na rynkach finansowych*, [w:] *Inteligentne systemy wspomagania decyzji w zarządzaniu. Transformacje systemów*, red. H. Sroka, S. Stanko, Materiały konferencyjne, Katowice 1997, s. 63.

Strukturę opracowanej sieci przedstawiono na rysunku 2.

Rys. 2. Struktura sieci MLP

Źródło: opracowanie własne.

Przedstawiona na rysunku 2 sieć ma jedną warstwę ukrytą, a liczba neuronów w tej warstwie wynosi 9. Budując prognozę, należy dokonywać oceny jej dokładności, aby nie dostarczać niepotrzebnych i błędnych informacji w procesie decyzyjnym. Błąd prognozy jest podstawą do budowy w przedsiębiorstwie rezerw (zapasów bezpieczeństwa), które zabezpieczają przed skutkami wahań losowych. Błędy prognozy mogą wynikać z zastosowania niewłaściwego modelu prognostycznego, nie zaś objęcia badaniem wszystkich danych, niewłaściwego ustalenia zależności między nimi lub wpływu czynników nieprzewidywalnych, losowych. Wartości statystyk dla całego zbioru oraz poszczególnych zbiorów przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Wartości statystyk dla sieci MLP

Statystyki	Zbiór uczący	Zbiór walidacyjny	Zbiór testowy
Średni błąd	-3,446908	5,351642	-0,9745
Korelacja	0,9087791	0,8992186	0,8985386
Wartości błędów dla całego zbioru			
RMS	Błąd średni	Średni błąd bezwzględny	MRE
286,280	0,580	222,378	0,108

Źródło: opracowanie własne.

Przedstawione w tabeli 1 wartości statystyk można uznać za zadowalające. Współczynnik korelacji dla wszystkich trzech zbiorów osiągnie bardzo wysoki poziom – około 0,9. Również otrzymana wartość błędu RMS na poziomie 286,280 wskazuje na dużą użyteczność w praktyce tej metody prognostycznej. Dalszym etapem działań w praktyce powinno być monitorowanie i porównywanie wielkości otrzymanych w procesie prognozy z przebiegiem rzeczywistym badanego zjawiska. Monitorowanie procesu prognostycznego następuje poprzez szacowanie z okresu na okres błędów prognozy i tym samym określa się jakość otrzymanych wyników. Dzięki monitorowaniu przebiegu

prognozy możliwe jest uchwycenie błędów sygnalizujących o pojawieniu się w prognozowanym zjawisku zmian strukturalnych oraz o konieczności zmiany stosowanego modelu.

Na podstawie przeprowadzonych badań można więc wnioskować, że sztuczne sieci neuronowe są bardzo przydatnym narzędziem w opracowywaniu prognozy popytu. Tym samym tak opracowana prognoza, czyli obciążona niewielkim błędem, może być z powodzeniem wykorzystana w procesie decyzyjnym w obszarze zaopatrzenia. Stwarza bowiem możliwość utrzymywania niewielkich zapasów bezpieczeństwa, a to z kolei wiąże się z obniżeniem kosztów logistyki. Warto jednak zaznaczyć, że nadal konieczne jest sprawowanie kontroli, aby wyeliminować nagłe i niespodziewane zmiany popytu, a zwłaszcza wynikających z pojawienia się sytuacji nietypowych. Należy więc podkreślić, że prawidłowa realizacja zadań procesu zaopatrzenia będzie możliwa dzięki ściślejszej współpracy działu zaopatrzenia z działem magazynu, a także z działem transportu¹⁸. Skoordynowanie działań w tych obszarach zapewni osiągnięcie celu zarządzania zaopatrzeniem, jakim jest zabezpieczenie czasowo-przestrzennej dostępności materiałów czy towarów zgodnie z opracowanym planem przedsiębiorstwa. Zintegrowane zarządzanie w tych obszarach powinno przyczynić się do: zwiększenia poziomu obsługi klienta, obniżenia poziomu zapasów oraz kosztów (związanych z magazynowaniem, brakiem danej pozycji zapasu), synchronizacji procesu zaopatrzenia i sprzedaży, redukcji przypadkowych zamówień, zwiększenia płynności finansowej, podwyższenia jakości i szybkości działania.

3. ZAKOŃCZENIE

Podsumowując, należy stwierdzić, że sprawne wykonywanie funkcji zarządczych warunkuje powodzenie na współczesnym rynku. Ciągła kontrola, planowanie i szybka reakcja na zaistniałe zmiany kierownictwa dają możliwość pełnego zaspokojenia potrzeb i preferencji potencjalnych klientów, które ulegają ciągłym i szybkim zmianom. W przedsiębiorstwach powinno się zapewnić występowanie i właściwą realizację funkcji zarządzania we wszystkich obszarach działalności przedsiębiorstwa, zarówno w sferze zaopatrzenia, utrzymywania zapasów, sprzedaży, jak i finansowania. Koordynacja i integracja przepływu informacji, towaru i gotówki są bowiem podstawą właściwego zarządzania procesem zaopatrzenia.

LITERATURA

- [1] Blaik P., *Logistyka. Koncepcja zintegrowanego zarządzania*, PWE, Warszawa 2001.
- [2] Cox R., Brittain P., *Zarządzanie sprzedażą detaliczną*, PWE, Warszawa 2000.
- [3] Chrzan P., Timofiejczuk G., *Uwagi o możliwościach zastosowania sieci neuronowych do prognozowania na rynkach finansowych*, [w:] *Inteligentne systemy wspomagania decyzji w zarządzaniu. Transformacje systemów*, red. H. Sroka, S. Stanko, Materiały konferencyjne, Katowice 1997.

¹⁸ B. Śliwczyński, *Controlling w zarządzaniu logistyką*, Wyższa Szkoła Logistyki, Poznań 2007, s. 95.

- [4] Dudek M., Mazur Z., Waszkiewicz W., *Zarządzanie informacją w procesach wytwarzania*, [w:] *Informacja w zarządzaniu procesem zmian*, red. naukowa R. Borowiecki, M. Kwieciński, Materiały konferencyjne, Zakamycze 2003.
- [5] Krystyańczuk W., *Sieci neuronowe jako metoda prognozowania indeksów giełdowych*, Materiały konferencyjne Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1997.
- [6] Szczepankiewicz W., *Organizacja źródeł zaopatrzenia i rola handlu detalicznego w kanałach rynku*, [w:] *Handel detaliczny. Funkcjonowanie i kierunki rozwoju*, red. J. Szumilak, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2004.
- [7] Śliwczyński B., *Controlling w zarządzaniu logistyką*, Wyższa Szkoła Logistyki, Poznań 2007.
- [8] Tadeusiewicz R., *Elementarne wprowadzenie do techniki sieci neuronowych z przykładowymi programami*, Akademicka Oficyna Wydawnicza PLJ, Warszawa 1998.
- [9] Tadeusiewicz R., Lula P., *Neuronowe metody analizy szeregów czasowych i możliwości ich zastosowań w zagadnieniach biomedycznych*, [w:] *Biocybernetyka i inżynieria biomedyczna 2000*, red. M. Nałęcz, t. 6: *Sieci neuronowe*, red. tomu W. Duch, J. Korbicz, L. Rutkowski, R. Tadeusiewicz, PAN Akademicka Oficyna Wydawnicza EXIT, Warszawa 2000.
- [10] Tadeusiewicz R., *Problemy biocybernetyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994.
- [11] Witkowska D., *Sztuczne sieci neuronowe i metody statystyczne. Wybrane zagadnienia finansowe*, C.H. BECK, Warszawa 2002.
- [12] Witkowski J., *Zarządzanie łańcuchem dostaw: koncepcje, procedury, doświadczenia*, PWE, Warszawa 2003.
- [13] *Wprowadzenie do sieci neuronowych*, opracowanie dla Statsoft: R. Tadeusiewicz, P. Lula, Statsoft, Kraków 2001.
- [14] Żukowski P., Marjak H., Grabowiecka R., *Metodyczne podstawy stosowania sztucznych sieci neuronowych w prognozowaniu*, Materiały konferencyjne US, Szczecin 2000.

THE POSSIBILITY OF DECISION SUPPORT IN THE PROCESS OF MANAGEMENT SUPPLY

The article touches upon the issues of managing a supply area, which allow for upkeep of optimal supplies. A supply ensures production continuity and constant sales, but also engages and freezes financial capital, creates maintenance costs, or costs related to the aging of the supply, thus it is especially important for every business to determine the ideal size and time of the purchase. The synchronization of sales (or of usage/wear) with supply based on a well prepared forecast is proposed. Artificial neural networks are proposed as forecasting methods. The fields and problem areas, in which the successful use of artificial neural networks is indicated in the area. These include, among others, predictions. As the literature suggests, artificial neural networks can be used as calculation tools in the case of difficult tasks, the forecast of the demand is undoubtedly factored in. Moreover, general information on the subject is elaborated on within the article, specifically the process of educating artificial neural networks. Multilayered MLP networks, which possess enormous forecasting abilities, are discussed more exactly. Next, the demand forecast, with the use of MLP artificial neural networks for an example supply item in a selected business, is elaborated upon on. The foundation of the forecast is based on the temporary *time* series representing the historical

demand for the selected supply. The value of the statics assessing the accuracy of the forecast were considered satisfying, thus the conclusion states the significant need for artificial neural networks in the preparation of demand forecasts.

Keywords: supply, prognosis, artificial neural network, MLP.

DOI:10.7862/rz.2013.hss.7

Tekst złożono w redakcji: styczeń 2013.

Przyjęto do druku: czerwiec 2013.

Justyna STECKO¹

PRYWACYJNA KONCEPCJA ZŁA W INTERPRETACJI LESZKA KOŁAKOWSKIEGO

Namysł na nad zagadnieniem zła jest nie tylko problemem każdej refleksyjnej istoty żyjącej, ale przede wszystkim zagadką filozoficzną. Problematyka zła stanowi jeden kluczowych problemów filozoficznych zarówno na płaszczyźnie epistemologicznej, jak i ontologicznej. Pierwsza z nich wskazuje na próbę poznania zła jako fenomenu związanego z personalnym doświadczeniem, które dane jest istocie żyjącej, w szczególności zaś człowiekowi. Druga z pojawiających się dróg poznania to płaszczyzna bytu, czyli aspekt ontologiczny zła. Nie jest to ścieżka łatwiejsza, jednak jawiąca się jako niezwykle interesująca poznawczo. Wydaje się, że możliwe są przynajmniej trzy różne ujęcia. Jedno z nich wskazuje na dualizm bytów dobra i zła, charakterystyczny już dla manichejczyków, drugi z aspektów wskazuje na pierwotną bytowość zła, ostatnie ujęcie zaś – dla tego artykułu najważniejsze – to idea zła jako niebytu, zła, które zostało pozbawione swoich ontologicznych podstaw. Koncepcja ta nosi nazwę prywatycznej teorii zła i wydaje się, że jest jedną z rzadkich, kontrowersyjnych, a jednocześnie inspirujących do różnych dyskusji i przemyśleń. Próby odpowiedzi na pytanie dotyczące źródła zła oraz próby odpowiedzi wskazujące na jego konsekwencje w większości okazały się niewyczerpujące albo wprost sprzeczne. Dlatego chciałabym się skupić jedynie na wybranym aspekcie dotyczącym filozofii zła, nie rozważając wszystkich możliwości. Celem artykułu są jedynie krótkie rozważania dotyczące prywatycznej koncepcji zła, dodatkowo posiłkującej się w tym konkretnym ujęciu myślą polskiego filozofa Leszka Kołakowskiego, który wskazuje na niebezpieczeństwa i konsekwencje wynikające z negacji ontologicznego charakteru zła.

Słowa kluczowe: filozofia zła, prywatyczna teoria zła, święty Augustyn, Leszek Kołakowski.

1. WSTĘP

Wszelkie rozważania dotyczące natury zła można rozpocząć zarówno na gruncie epistemologicznym, jak i ontologicznym. Pierwsza z nich wskazuje na próbę poznania zła jako fenomenu związanego z personalnym doświadczeniem, które dane jest istocie żyjącej, w szczególności zaś człowiekowi, choć tego rodzaju ujęcie może spotkać się również z krytyką. Bardzo wiele z koncepcji, której punktem wyjścia jest poznanie, popada – z wielu różnych powodów – w skrajny subiektywizm. Druga z pojawiających się dróg poznania to płaszczyzna bytu, czyli aspekt ontologiczny zła. Nie jest to ścieżka łatwiejsza, jednak jawiąca się jako niezwykle interesująca poznawczo. Wydaje się, że możliwe są przynajmniej trzy różne ujęcia. Jedno z nich wskazuje na dualizm bytów dobra i zła, charakterystyczny już dla manichejczyków. W koncepcji tej równonocny jest status dobra i zła, obie siły wraz z biegiem wszechświata ścierają się i jedynie w

¹ Dr Justyna Stecko, Zakład Nauk Humanistycznych, Wydział Zarządzania, Politechnika Rzeszowska, ul. Poznańska 1, 35-084 Rzeszów, tel. 017 8651204, e-mail: jstecko@prz.edu.pl

zależności od tego, która z sił w danym momencie zwycięża, świat jawi się nad jako twór z przewagą dobra bądź też zła. Dualizm charakterystyczny dla myśli manichejskiej jest bardzo popularny również w ocenie ludzkiej natury, którą charakteryzują dwa pierwiastki: dobra i zła. Konsekwencją tego dualizmu jest ciągła walka między dobrem i złem w każdym człowieku. Koncepcja ta nawet z perspektywy XXI wieku jest interesująca, co więcej, wydaje się, że stanowi niezwykle często inspirację dla twórców nie tylko produkcji filmowych, ale także licznych gier komputerowych.

Druga z koncepcji wskazuje na pierwotną bytowość zła, w których dobro okazuje się jedynie wtórną kategorią. Zło jest ontologicznie pierwotne i jeśli pojawia się kiedykolwiek w świecie, to jedynie za sprawą istot rozumnych, które są jedynymi twórcami dobra, mimo wszechotaczającego zła. Ostatnia z koncepcji to idea zła jako niebytu, zła, które zostało pozbawione swoich ontologicznych podstaw. W ujęciu tym błędem logicznym jest określenie „zło istnieje”, ponieważ samo w sobie nie ma charakteru bytu. Zło co najwyżej staje się za przyczyną – podobnie jak w poprzednim ujęciu – człowieka. Koncepcja ta nosi nazwę prywatnej teorii zła i wydaje się, że jest jedną z rzadkich, kontrowersyjnych teorii, a jednocześnie inspirujących do różnych dyskusji i przemyśleń. Można w tym miejscu wskazać także na podejście ontologiczno-epistemologiczne – z jednej strony miesza ono te dwa ujęcia, z drugiej zaś strony podejmuje próbę dopełnienia jednostronnego spojrzenia którejkolwiek z teorii. Jednak ze względu na ograniczenia związane z objętością artykułu jedynie kwestia prywatnego ujęcia zła stanie się fundamentem rozważań.

2. PRYWACYJNA TEORIA ZŁA

Koncepcja wskazująca na zło jako jedynie brak dobra swoje początki ma już w starożytności w myśli filozofów greckich. Jednym z prekursorów wskazujących na takie rozwiązanie był Plotyn, który definiując materię jako najniższy szczebel bytu, zasugerował, że jest to niemal równoważne z nieistnieniem. Jeśli więc dobro wiąże się z istnieniem, a zarazem z wartością, wprost nazywaną przez Plotyna dobrem, to materia jawi się jako niedostatek, brak czy też wprost definiowany niebyt. Dopiero jednak w myśli świętego Augustyna teoria ta nabrała określonego charakteru, stając się jednocześnie podstawą teodycei.

Święty Augustyn dobrem wprost nazywa wszelki byt jako stworzony przez Boga. Zło nie może mieć natury bytowej, ponieważ wszystko, co jest stworzone, pochodzi od Boga. Ono zaś nie istnieje za sprawą Stwórcy, ale On dopuszcza je tylko po to, aby powstało jeszcze większe dobro. Kontrasty zaś mogą jedynie wzbogacić świat². Święty Augustyn dowodził, że w rzeczywistości to, co postrzegamy jako zło, jest tylko mniejszym dobrem, bez którego świat nie byłby tak piękny, jak jest. Jawi nam się on jako dzieło sztuki, w którym kontrasty i dysonanse nie przeszkadzają, wręcz przeciwnie – uwidaczniają piękno całości. Jęki wywołane cierpieniem nie tylko nie niszczą idealnej symfonii świata, ale nawet ją udoskonalają. Warto tu przytoczyć legendę dotyczącą tyrana Falarysa, którą w *Polityka i diabeł*³ cytuje Kołakowski. Wedle tradycji Falarys miał byka z brązu, w którego wnętrzu pieczono żywcem jego przeciwników. Posąg był tak skonstruowany, że dzięki

² L. Kołakowski, *O co pytają nas wielcy filozofowie?*, Kraków 2004, s. 77–84.

³ Por. L. Kołakowski, *Polityka i diabeł*, [w:] idem, *Moje słuszne poglądy na wszystko*, Kraków 1999, s. 245.

akustycznemu urządzeniu jęki ofiar wydobywały się na zewnątrz jako przyjemna melodia. Być może nasz świat jest takim bykiem, a efekt, teraz dla nas nie do pojęcia, kiedyś objawi się jako przepiękna symfonia. Jednak nie brzmi to przekonująco dla zdrowego rozsądku. Dla Herlinga-Grudzińskiego to nonsensowna teoria⁴. Zwykły człowiek oburza się, gdy widzi kataklizmy, w których ginie setki tysięcy osób – jak w niedawno w Azji – i raczej skłonny jest zapytać, jak czynił to niewierzący Wolter – po trzęsieniu ziemi w Lizbonie – czy świat byłby gorszy bez tej katastrofy? Można się dopytywać, czy było to konieczne, czy dzięki temu jest więcej dobra, czy to może jakiś rodzaj kary? Zdaniem Kołakowskiego są to źle sformułowane pytania. Nikt z ludzi nie potrafi spojrzeć na świat tak jak Bóg. Widzimy zaledwie niewielką część. To, co w tym momencie wydaje się nam jako niewyobrażalna tragedia, w całości obrazu może być niezbędnym elementem dobra. Właściwa postawa osoby wierzącej to zaufać Bogu, przyjąć Jego plany z pokorą bez skarg i płaczu⁵.

Podobnego zdania był święty Tomasz. Cały świat jest dziełem Boga, dlatego też jest dobrem, nie należy odmawiać mu wartości. Co więcej, jest swego rodzaju podstawą niezbędną człowiekowi do pomnażania dobra. Problem zła, nie był tak istotnym dla Tomasza jak dla świętego Augustyna, choć w jego pismach widać wyraźną kontynuację. Również dla niego zło nie może mieć charakteru bytowego. Istnienie, które zainspirowane jest wolą Boga, nie może być złem. To więc, co jawi się nam jako złe, może być jedynie brakiem tego, co być powinno i zostało dopuszczone przez Wszechmocnego, aby być przyczyną jeszcze większego dobra. Złem dla człowieka nie jest to, że „nie ma skrzydeł, lecz złem jest, gdy nie ma ręki”⁶, ponieważ powinien ją człowiek mieć. Jednak jak mówi Biblia, brak ręki, która kradnie, języka, który jest przyczyną kłamstwa, nie tylko nie jest złem, ale niewyobrażalnym dobrem, ponieważ chroni nas przed wiecznym potępieniem. Temat zła dla świętego Tomasza nie był jednak najważniejszą inspiracją. Nie ma on również poczucia wszechogarniającego i demonicznego zła. Wierzy natomiast – nieco pomijając ten problem – że każdy byt ma swoje miejsce, nieprzypadkowe wśród innych bytów. Co oznacza, że swój cel, który – skoro zaplanował go Bóg – jest dobrem.

3. KONSEKWENCJE ZŁA JAKO NIEBYTU

Zarówno jedna odpowiedź, jak i druga niosą ze sobą wiele wątpliwości. Jeśli założyć, tak jak chciał święty Augustyn, że zło nie jest rzeczywistością, a raczej antyrzeczywistością, jakąś luką, brakiem, nieistnieniem, „dziurą w zwartej masie bytu”⁷, to pojawia się pytanie, czy to nie jakaś negatywna energia przyczyniła się do tej dziury i skąd mogłaby ona pochodzić. Kolejną wątpliwość stanowi fakt, że jeżeli szatan okaże się

⁴ G. Herling-Grudziński, *Widzenie nad Zatoką Neapolitańską – rozmowa z Gustawem Herlingiem-Grudzińskim*, „Arcana” 1999/30.

⁵ „Chrześcijanin musi uwierzyć, że związek pomiędzy grzechem i cierpieniem jest dobrą rzeczą, ale także, że stopień przyjemności i stopień cierpienia dostępny ludzkiemu doświadczeniu został mądrze i z miłością zaprojektowany”. J. Wenham, *Tajemnica zła. Czy możemy wierzyć w dobroć Boga?*, tłum. J. M. Głogoczowski, Kraków 1997, s. 47. Zob. także J.A. Freeman, *Bóg gra nie fair*, tłum. P. Chojecki, Lublin 1992.

⁶ Cyt. za: L. Kołakowski, *O co pytają nas wielcy filozofowie, Tomasz z Akwinu*, „Tygodnik Powszechny” 2004/51.

⁷ L. Kołakowski, *O pożytkach diabła*, [w:] idem, *Pochwała niekonsekwencji. Pisma rozproszone sprzed 1968*, red. Z. Mentzel, t. III, Londyn 2002, s. 8.

jednak bytem, to według tej teorii także on jest dobry⁸ i konsekwencje tego rodzaju wniosku mogą być co najmniej kontrowersyjne. Warto dodać, że w potocznym postrzeganiu chrześcijaństwa, nie tylko kiedyś, ale także dziś (pod warunkiem że w ogóle decyduje się użyć pojęcia diabła) postrzegało moce diabelskie niezwykle realnie.

Dla tych, którzy rozwiązanie tej odwiecznej kwestii widzą w prywatnej koncepcji zła, powinni – jak mówi Kołakowski – stawić czoło jeszcze innemu niebezpieczeństwu: „Muszą ukazać sens w tym samoznającym się ruchu zła, a sens ten najoczywiściej musi być odniesiony do Boga samego, jako że w Bogu tylko może być znaleziona racja stworzenia świata razem z jego nędzą. To z kolei łatwo prowadzi do sugestii – typowej dla niektórych teodycei neoplatonickich – że Bóg użyczył światu istnienia po to, by sam mógł rosnąć w jego ciele”⁹. W tym rozwiązaniu Bóg potrzebuje świata, aby mógł siebie wzbogacać. Człowiek zaś w tej koncepcji może pozostać wolny w działaniu; chęć postępowania dobrze może namnażać byt (a więc i dobro), postępując zaś źle – można go niszczyć. Jednak teoria ta przeobraziła teodyceę w teogonię, czyli w historię dojrzewania Boga, co więcej Boga, który aż do zakończenia tej „pielgrzymki ducha” nie będzie samowystarczającą doskonałością¹⁰.

Negacja ontologicznego sensu zła wydaje się kontrowersyjna z jeszcze jednego powodu. Jeżeli wszystko, co może człowiek uczynić, niezależnie od tego, czy w konsekwencji okazuje się to złem czy też dobrem, i tak przyczynia się do „dojrzewania” Boga, to ostatecznie cała historia minioną zostanie usprawiedliwiona. Co więcej, nie tylko ta, która minęła, ale także to, co czynimy teraz. Nadzieja na całkowite wykorzenie zła w przyszłości wystawia już dzisiaj teraźniejszości niepokojący, bo uniewinniający wyrok¹¹.

Zdaniem świętego Augustyna, ilekroć człowiek realizuje swoją wolę, może stworzyć tylko zło. „Nie ma pokuty bez winy, nie ma winy bez woli, gdzie wina – tam wola [...]”¹². Własną wolę – która w konsekwencji upadku pierwszych ludzi jest zepsuta – zawsze używamy przeciw Bogu. „Nigdy nie jesteśmy wolni w sensie możliwości wybierania między dobrem a złem”¹³. Jeżeli za naszą przyczyną pojawia się dobro, to oznacza to, że zaingerował Bóg, obdarzając nas łaską. Z koncepcji tej wynika, że dobro w rzeczywistości nie jest ludzkie, po Upadku nie możemy go już uczynić. Koncepcja ta ukazuje nam także przerażający los ludzi. Pierwsi rodzice, korzystając ze swojej wolności, sprawili, że wszyscy – zdaniem Augustyna – mogą trafić do piekła, bez wyjątku. Ratunkiem dla nas jest tylko Bóg, który może ulitować się nad częścią i obdarzyć ich łaską. Kto będzie tym wybranym, to wybór wolnej, niczym niezdeterminowanej woli Boga. Tak więc wszystko, co człowiek czyni z własnego wyboru, zawsze jest złe. Jest to więc korelacja pojęcia twórczości z pojęciem zła. „Kaźda żądza – *libido sciendi, libido sentiendi, libido dominandi*, pragnienie wiedzy, pragnienie miłości, pragnienie władzy – wszystko spotkało się w jednej inspiracji, wszystko, co było naszym pragnieniem, naszą

⁸ Por. *ibidem*.

⁹ L. Kołakowski, *Czy diabeł może być zbawiony*, [w:] idem, *Czy diabeł może być zbawiony i 27 innych kazań*, Kraków 2012, s. 151.

¹⁰ *Ibidem*, s. 152.

¹¹ *Ibidem*, s. 154.

¹² Święty Augustyn, *Contra Felicem*, cyt. za: ks. I. Mroczkowski, *Zło i grzech. Studium filozoficzno-teologiczne*, Lublin 2000, s. 134.

¹³ L. Kołakowski, *Horror metaphysicus*, tłum. M. Panufnik, Warszawa 1990, s. 103.

wolą, naszą nadzieją. Albowiem podobny jest człowiek diabłu, ilekroć czyni swoją wolę [...]”¹⁴. Tak więc źródłem naszego okrucieństwa, zazdrości, podłości, a także sztuki, nauki, miłości stał się diabeł. Konsekwencją takiego ujęcia stało się utożsamienie człowieka z diabłem. Jednak korelacja ta jest tylko pozorna, zarówno w tekstach świętego Augustyna, jak i pozostałych myślicieli chrześcijańskich niezauważalne jest takie utożsamienie pojęć.

Pozostając przy rozwiązaniu świętego Augustyna i myśli chrześcijańskiej, należy stwierdzić, że zastanawiające są jeszcze inne konsekwencje tego rodzaju rozumowania. Jeżeli bunt diabła polegał na tym, że chciał on kierować się własną wolą, to grzech jest tożsamy już z chęcią – niezależnie od tego, czy zostanie ona urzeczywistniona, czy też nie. Stąd można wnioskować – według Kołakowskiego – że własna wola tak samo diabła, jak i człowieka jest złem niezależnie od kierunku, w którym się zwróci; złem jest to, że jest ona własna. Takie wnioskowanie prowadzi do niewypowiedzianej przez Augustyna, ale zdaniem Kołakowskiego jasno wynikającej tezy, że drogą do zbawienia jest jedynie absolutna bierność¹⁵. Wydaje się jednak, że gdyby nie opierać się wyłącznie na wybranych fragmentach z pism świętego Augustyna, a na całej jego myśli okazałoby się, że nie zachęca on do bierności, ale do działania, które będzie wynikać z łaski Boga (a jako że nie wiadomo, kto ją ma, a kto nie, wszyscy powinni się zachowywać, jakby byli nią obdarzeni, aby jej przypadkiem nie stracić). Jednak jest to problem na zupełnie inną rozprawę.

Jednym z najbardziej przerażających elementów w myśli świętego Augustyna jest teza, która mówi, że nieochrzczone niemowlęta bądź małe dzieci zostaną potępione na wieki. „Przed przyjęciem sakramentu małe biedne istotki są całkowicie w mocy szatana i zasługują na to, by wraz z nimi podążać do królestwa ciemności. Jest to kwestia sprawiedliwości, jako że miejsce, do którego z natury przynależymy, to otchłań piekielna”¹⁶. Pomysł ten nie tylko wydaje się niesprawiedliwością, bo jakże przez czyjeś zaniebdanie czy zapomnienie ma czekać dzieci wieczne cierpienie, ale także jawią się tutaj pewne nieścisłości. Nic nie wiemy przecież o chrzcie świętego Dyzmy – łotra, który umierał na krzyżu obok Chrystusa. Można więc założyć, że nie był ochrzczone, a otrzymał obietnicę pewnego i szybkiego zbawienia. Augustyn sugeruje, że nie mogło obyć się to bez sakramentu, który odbył bądź w więzieniu, bądź w cudowny sposób na Krzyżu. Być może jednak miłosierdzie Boga jest tak ogromne, że nie potępi nikogo. Kościół nie mówi ani o jednej osobie z nazwiska, która została potępiona. Nawet los Judasza nie jest przesądzony.

Koncepcja pustego piekła jest niezwykle modna w ostatnich latach. Kołakowski sugeruje ponadto, że przekonanie o potępieniu dzieci, które nie zostały ochrzczone, podaje w wątpliwość suwerenność Boga. Jak żądza ludzka może być istotniejsza niż miłosierdzie i wszechmoc Stwórcy? Czy Bóg wobec tego jest bezradny¹⁷?

¹⁴ L. Kołakowski, *O pożytkach diabła*, [w:] idem, *Pochwała niekonsekwencji...*, s. 12.

¹⁵ Por. L. Kołakowski, *Czy diabeł może być zbawiony*, [w:] idem, *Czy diabeł może być zbawiony i 27 innych kazań*, Kraków 2012, s. 180–181.

¹⁶ Idem, *Bóg nam nic nie jest dłużny. Krótka uwaga o religii Pascala i o duchu jansenizmu*, Kraków 1994, s. 109.

¹⁷ Por. *ibidem*, s. 110.

4. PODSUMOWANIE

Problem rozważań dotyczących filozofii zła nie jest jedynie rozrywką spekulatywnych umysłów, ale wynika z naszego codziennego doświadczenia życia. Większość z nas nie godzi się na to, aby nasze cierpienie, smutek, całe życie i śmierć nie miały żadnego sensu. Aby istnienia powstawały bez żadnego celu, trwały bez żadnych prawidłowości i znikwały w zupełnej pustce; aby – jak brzmi najkrótsza historia świata Anatola France’a – ludzie „rodzili się, cierpieli i umierali”¹⁸. Jednak odnalezienie odpowiedzi dotyczącej źródeł zła oraz wszelkich konsekwencji związanych z tym zjawiskiem przekracza możliwości krótkich rozważań. Wydaje się, że kolejnym ważnym elementem na drodze do odkrycia następnej karty związanej z zagadką filozofii zła jest próba ujęcia ontologicznego charakteru zła¹⁹.

LITERATURA

- [1] Freeman J.A., *Bóg gra nie fair*, tłum. P. Chojecki, Lublin 1992.
- [2] Herling-Grudziński G., *Widzenie nad Zatoką Neapolitańską – rozmowa z Gustawem Herlingiem-Grudzińskim*, „Arcana” 1999/30.
- [3] Kołakowski L., *Bóg nam nic nie jest dłużny. Krótka uwaga o religii Pascala i o duchu jansenizmu*, Kraków 1994.
- [4] Kołakowski L., *Czy diabeł może być zbawiony*, [w:] idem, *Czy diabeł może być zbawiony i 27 innych kazań*, Kraków 2012.
- [5] Kołakowski L., *Horror metaphysicus*, tłum. M. Panufnik, Warszawa 1990.
- [6] Kołakowski L., *Moje słuszne poglądy na wszystko*, Kraków 2011.
- [7] Kołakowski L., *O co pytają nas wielcy filozofowie, Tomasz z Akwinu*, „Tygodnik Powszechny” 2004/51.
- [8] Kołakowski L., *O co pytają nas wielcy filozofowie?*, Kraków 2004.
- [9] Kołakowski L., *O pożytkach diabła*, [w:] idem, *Pochwała niekonsekwencji, Pisma rozproszone sprzed 1968*, red. Z. Mentzel, t. III, Londyn 2002,.
- [10] Kołakowski L., *Polityka i diabeł*, [w:] idem, *Moje słuszne poglądy na wszystko*, Kraków 1999.
- [11] Stecko J., *Próba współczesnej interpretacji koncepcji diabła jako metafory zła na przykładzie myśli Leszka Kołakowskiego*, [w:] *Współczesne oblicza zła*, Kraków 2013 (w druku).
- [12] Stecko J., *Онтологический аспект зла в понимании Лешека Колаковскогo*, „GRANI” nr 1, Dnipropetrovsk 2013.
- [13] Święty Augustyn, *Contra Felicem*, cyt. za: ks. I. Mroczkowski, *Zło i grzech. Studium filozoficzno-teologiczne*, Lublin 2000.
- [14] Wenham J., *Tajemnica zła. Czy możemy wierzyć w dobroć Boga?*, tłum. J. M. Głogoczowski, Kraków 1997.

¹⁸ Cyt.za: L. Kołakowski, *Moje słuszne poglądy na wszystko*, s. 33.

¹⁹ Próba ujęcia ontologicznego charakteru zła w: J. Stecko, *Онтологический аспект зла в понимании Лешека Колаковскогo*, „GRANI” nr 1, Dnipropetrovsk 2013, s. 88–91; oraz J. Stecko, *Próba współczesnej interpretacji koncepcji diabła jako metafory zła na przykładzie myśli Leszka Kołakowskiego*, [w:] *Współczesne oblicza zła*, Kraków 2013 (w druku).

**THE PRIVATION THEORY OF EVIL IN THE INTERPRETATION OF LESZEK
KOŁAKOWSKI**

Deliberation on the question of evil is not only a problem of every living creature but also a philosophical conundrum. The problem of evil is one of the key philosophical problems both on epistemological and ontological ground. The first one indicates an attempt to understand evil as a phenomenon associated with personal experience. The other way of knowing is the area of existence, the ontological aspect of evil. This is not an easier way, but it seems to be extremely interesting cognitively. It seems possible that there are at least three different approaches. One of them points to the duality of good and evil already characteristic for the Manicheans, the other aspect indicates the primary being of evil, and the last approach, and for this article the most important is the idea of the non-existence of evil, the evil that has been stripped of its ontological foundation. This concept is called the privation theory of evil, and it seems that it is one of the rare and controversial, and at the same time inspiring for various discussions and thoughts. The attempts to answer the question about the origin of evil and an attempt to answer indicating the consequences were for the most cases unlimited or directly contradictory. Therefore, I would like to focus only on the selected aspects related to the philosophy of evil, without considering all of the possibilities. The aim of the article is a brief discussion of the concept of the privation theory of evil, additionally guided in this particular approach by the thoughts of Polish philosopher Leszek Kołakowski, who points to the dangers and consequences of the denial of the ontological nature of evil.

Keywords: philosophy of evil, the privation theory of evil, St. Augustine, Leszek Kołakowski.

DOI:10.7862/rz.2013.hss.8

Tekst złożono w redakcji: luty 2013.

Przyjęto do druku: czerwiec 2013.

Jacek STROJNY¹

KULTURA PROJEKTOWA – PARAMETRY OCENY I WPLYW NA PRZEBIEG PROJEKTÓW

W artykule przedstawiono zagadnienie oceny dojrzałości projektowej. Jej przeprowadzenie jest ważną czynnością analityczną, którą można wykonywać w dwóch głównych przypadkach. Po pierwsze, służy do przeprowadzenia analizy przedwdrożeniowej w ramach projektów wdrożenia metody zarządzania projektami, pozwalając ocenić wyjściowy poziom orientacji projektowej. Po drugie, ocena dojrzałości projektowej powinna być elementem audytów Systemu Zarządzania Projektami w organizacjach w których już tę metodę wdrożono. Dzięki temu uzyskuje się cykliczną informację na temat poziomu orientacji projektowej oraz skuteczności procesów rozwojowych tym zakresie.

Mimo sporej użyteczności tego typu badania jest ono w Polsce wciąż traktowane raczej w kontekście badań naukowych niż procedury wchodzącej w skład procesu zarządzania organizacją. Tymczasem dzięki tego typu badaniom organizacja uzyskuje możliwość wyznaczania kierunków zmian strategicznych w zakresie związanym z orientacją projektową. Wyjaśniając to zagadnienie, autor skupia się w niniejszym artykule na przedstawieniu możliwości wykorzystania oceny dojrzałości projektowej w obszarze kultury projektowej organizacji. W zastosowanym, autorskim narzędziu służącym do przeprowadzania badania jest to pierwszy z pięciu wymiarów orientacji projektowej. Pozostałe odnoszą się natomiast do: zarządzania zespołem projektowym, zarządzania strategicznego, przebiegu modelu fazowego oraz kompleksowego podejścia do zarządzania projektami.

W artykule omówiono procedurę przeprowadzenia badania z wykorzystaniem narzędzia, odnosząc się zarówno do procesu zbierania informacji, jak i analizy i prezentacji wyników. Zwrócono uwagę na konieczność zachowania obiektywizmu w ocenie, co wymaga raczej powołania zespołu oceniającego. Dzięki odpowiednio przygotowanej procedurze ocena sytuacji znacznie bardziej odpowiada rzeczywistości organizacyjnej.

Słowa kluczowe: zarządzanie projektami, wdrożenia, badania, audyt systemowy

1. WPROWADZENIE

Orientacja projektowa organizacji to jedno z systemowych podejść do procesu zarządzania we współczesnych organizacjach. Opiera się ona na metodzie zarządzania projektami, która jest lub może być zaimplementowana w wielu współczesnych podmiotach gospodarczych, organizacjach pozarządowych oraz instytucjach publicznych. Skuteczność orientacji projektowej oraz jej dostosowanie do wymagań stawianych przez burzliwe otoczenie każe poszukiwać możliwości i mechanizmów oceny dojrzałości projektowej. Jej przeprowadzenie jest niezbędnym elementem wdrożenia Systemu Zarządzania Projektami i powinno stanowić ważną część analizy przedwdrożeniowej. Ponadto ocenę dojrzałości projektowej warto także wpisać w proces doskonalenia organizacji pod kątem realizacji projektów i stosować w cyklicznych audytach systemu (np. raz w roku).

¹ Dr Jacek Strojny, Katedra Ekonomii, Wydział Zarządzania, Politechnika Rzeszowska, al. Powstańców Warszawy 10, 35-959 Rzeszów, tel. (0-17) 8651529, e-mail: jstrojny@prz.edu.pl

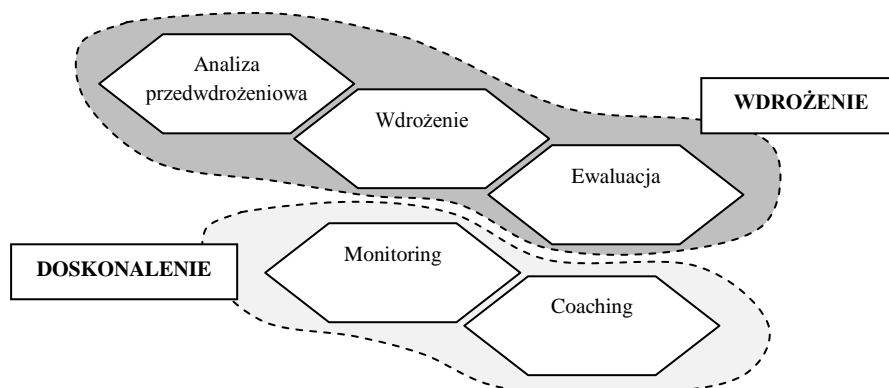
Głównym celem badania dojrzałości projektowej jest odpowiedź na pytanie o to, jak bardzo dojrzałe są praktyki związane z zarządzaniem projektami i programami. Odpowiedź ta powinna być możliwie obiektywna, co wymaga oczywiście zastosowania odpowiednio przygotowanego narzędzia badawczego (kwestionariusza), a także procedury zapewniającej obiektywne jego wypełnienie. Możliwe jest tutaj wykorzystanie zewnętrznych ekspertów, którzy potrafią ocenić wewnętrzne cechy organizacji w oderwaniu od wewnętrznych uwarunkowań, które mogą zakłócać ocenę. Oczywiście w przypadku wykorzystania mechanizmu samooceny warto zapewnić obiektywizm, angażując większą liczbę osób. Dzięki temu uzyskane wyniki mogą być bardziej obiektywne, niż gdyby ocena była przygotowywana przez jedną osobę.

Metoda zarządzania projektami znajduje się w zaawansowanej fazie cyklu rozwoju, dzięki czemu udało się już wypracować znane na świecie modele oceny dojrzałości projektowej. Można tutaj wymienić chociażby *Project Management Maturity Model* (PMMM), *PRINCE2® Maturity Model* (P2MM). W niniejszym artykule przedstawiono podejście wypracowane przez J. Strojnego i K. Witkowskiego pod nazwą *pro-Five Maturity Model*, będące elementem metodyki pro-Five, przystosowanej do wdrożenia Systemu Zarządzania Projektami. Stworzony kwestionariusz zaprezentowano w niniejszej publikacji w części dotyczącej przyjętego do analizy obszaru, czyli kultury projektowej. Zaproponowano zarówno parametry oceny, jak i przebieg badania dojrzałości projektowej. Uzasadniając wybór obszaru, analizie poddano także wpływ kultury projektowej na przebieg projektów.

2. IDENTYFIKACJA I OCENA WYMIARÓW ORIENTACJI PROJEKTOWEJ W PODEJŚCIU PRO-FIVE

Podejście pro-Five jest dedykowaną metodyką wdrożenia Systemu Zarządzania Projektami. Może być ona wykorzystywana w dowolnej organizacji, która zamierza wprowadzić orientację projektową lub w szerszym zakresie – orientację zadaniową. W ramach tej metodyki wyodrębniono pięć podstawowych obszarów działania (rys. 1.), do których należą: analiza przedwdrożeniowa, wdrożenie, ewaluacja, monitoring i coaching. Pierwsze trzy składają się na projekt wdrożeniowy. Natomiast dwa kolejne obszary wiążą się z procesem rozwoju i doskonalenia orientacji projektowej.

Rys. 1. Schemat działań w metodyce pro-Five

Źródło: opracowanie własne.

W prezentowanym podejściu ocenę dojrzałości projektowej prowadzi się zarówno podczas wdrożenia, jak i doskonalenia Systemu Zarządzania Projektami. W ramach analizy przedwdrozeniowej badanie pozwala ustalić te obszary, które wymagają szczególnego oddziaływania podczas wdrożenia. Skutki podjętych działań wdrożeniowych ocenia się w ramach ewaluacji. Oczywiście zakończenie wdrożenia Systemu Zarządzania Projektami nie oznacza zakończenia działań związanych z kształtowaniem warunków realizacji projektu. Proces doskonalenia wymaga wprowadzenia cyklicznych audytów w ramach procedury monitoringu. Jedną z czynności, którą należy tutaj podjąć, jest pomiar wyodrębnionych obszarów dojrzałości projektowej. Dzięki temu jest możliwe wskazywanie zmian dokonujących się na bieżąco w organizacji i podejmowanie działań korygujących.

Niezależnie od tego, kiedy wykonywana jest ocena dojrzałości projektowej, polega ona zawsze na zbieraniu informacji, czy stosowane w organizacji rozwiązania świadczą o wysokim poziomie doskonałości projektowej. W badaniu wykorzystuje się kwestionariusz, który pozwala mierzyć przyjęte w danej koncepcji badania obszary orientacji projektowej. Warto zadbać o to, aby badania wykonywane w różnych momentach pozwalały na porównanie wyników i śledzenie postępów podejmowanych działań wdrożeniowych czy doskonalących.

W koncepcji pro-Five badanie wykorzystuje kwestionariusz pozwalający na ocenę pięciu podstawowych wymiarów orientacji projektowej:

1. Wymiar 1. Standardy kultury projektowej,
2. Wymiar 2. Zarządzanie zespołem projektowym,
3. Wymiar 3. Zarządzanie strategiczne,
4. Wymiar 4. Przebieg modelu fazowego,
5. Wymiar 5. Kompleksowe podejście do zarządzania projektami.

Każdy z nich podzielono na wskaźniki szczegółowe, których pomiar odbywa się poprzez odpowiedź na postawione pytania. Osoby dokonujące pomiaru mają możliwość wybrania do każdego pytania jednej z pięciu odpowiedzi przygotowanych na podstawie skali Likerta. W badaniu wykorzystuje się następujące oznaczenia odpowiedzi: 1 – zdecydowanie nie; 2 – raczej nie; 3 – ani tak, ani nie, 4 – raczej tak; 5 – zdecydowanie tak. Jeśli sytuacja opisana w pytaniu zdecydowanie nie dotyczy badanej organizacji, respondenci zaznaczają odpowiedź 1 – zdecydowanie nie, natomiast jeśli dotyczy w pełni, zaznaczają odpowiedź 5 – zdecydowanie tak.

Badanie dojrzałości projektowej wymaga powołania zespołu oceniającego, którego praca przebiega w następujących etapach:

1. Zapoznanie osób oceniających z celem oceny i przebiegiem procedury oceny.
2. Dokonanie indywidualnej oceny organizacji przez każdego z członków zespołu oceniającego bez konsultowania się z pozostałymi uczestnikami.
3. Zebranie wszystkich indywidualnych ocen oraz wyliczenie na ich podstawie średniej wartości ocen na poziomie pytań oraz wartości odchyłeń pomiędzy skrajnymi ocenami.
4. Analiza odchyłeń przekraczających ustaloną wartość (np. 2 pkt.).
5. Uzgodnienie ostatecznych ocen indywidualnych oraz ponowne wyliczenie średnich wartości ocen.

Przeprowadzone w ten sposób badanie pozwala ocenić ogólny poziom dojrzałości projektowej w organizacji. Kierownictwo uzyskuje dzięki temu ogólny pogląd na temat dostosowania organizacji do sprawnego zarządzania przedsięwzięciami tymczasowymi (projektami i programami). Może na tej podstawie bardziej świadomie przyjąć uzasadnienie biznesowe dla wdrożenia innowacji organizacyjnej. Warto podkreślić, że tego typu

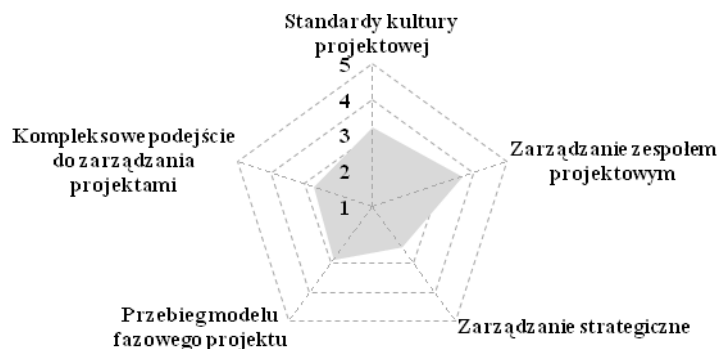
przedsięwzięcia mają często charakter radykalnej zmiany. Jej sprawne przeprowadzenie może być możliwe tylko po wcześniejszym określeniu głównych kierunków działania (priorytetów). Temu właśnie służą wartości ocen wyliczone na poziomie poszczególnych wymiarów podstawowych orientacji projektowej oraz wchodzących w ich skład wskaźników.

Odpowiedzi na postawione pytania są podstawą do wyliczenia wskaźników zagregowanych (ocen zbiorczych na trzech poziomach szczegółowości):

1. Ocenę na poziomie wskaźnika szczegółowego, wyliczaną jako średnią arytmetyczną z odpowiedzi na pięć pytań w ramach tego wskaźnika.
2. Ocenę na poziomie wymiaru podstawowego orientacji projektowej, wyliczaną jako średnią arytmetyczną z wartości ocen wskaźników szczegółowych w ramach wymiaru.
3. Ocenę poziomu dojrzałości projektowej, wyliczaną jako średnią z wartości wymiarów podstawowych orientacji projektowej.

Przykładowe wyniki przeprowadzonego badania na poziomie wymiarów podstawowych orientacji projektowej przedstawia rys. 2.

Rys. 2. Prezentacja wyników oceny dojrzałości projektowej – wymiary podstawowe orientacji projektowej według podejścia pro-Five

Źródło: opracowanie własne.

Podobną użyteczność badania można oczywiście zaobserwować także na płaszczyźnie ewaluacyjnej, a więc w wypadku oceny wdrożenia czy cyklicznego audytu. W każdym z tych wypadków kierownictwo uzyskuje zarówno ogólną, jak i szczegółową informację na temat efektów podejmowanych działań. W wypadku przyjęcia odpowiedniego sposobu formułowania celów badanie stanowi więc zarówno podstawę do ich formułowania, jak i główny mechanizm weryfikacji.

Przygotowując plan wdrożenia lub doskonalenia Systemu Zarządzania Projektami, warto więc także oprzeć konstrukcję struktury podziału prac (hierarchiczna lista zadań do wykonania) na przyjętej w danej organizacji koncepcji struktury orientacji zadaniowej. Poszczególne zadania na poziomie pakietów pracy lub zadań zbiorczych niższego rzędu mogą wówczas odpowiadać wskaźnikom wymiaru, główne zadania zbiorcze (etapy) zaś – wymiarom podstawowym orientacji projektowej. Taki układ planu pracy pozwala także uzyskać czytelny obraz przyjętych celów wdrożenia lub doskonalenia.

Przykładowy schemat planowania umożliwiającego monitoring celów związanych z osiągnięciem określonego poziomu dojrzałości projektowej przedstawia się więc następująco:

- identyfikacja stanu: aktualny poziom dojrzałości projektowej w wymiarze „Standardy kultury projektowej” wynosi 3,21 pkt.,
- cel działania: zwiększenie poziomu dojrzałości projektowej w wymiarze „Standardy kultury projektowej” do poziomu 4,00 pkt. na zakończenie wdrożenia,
- miernik celu: ocena wskaźnika „Standardy kultury projektowej”,
- wartość docelowa miernika: 4,00 pkt.,
- zadanie zbiorcze (etap): wdrożenie standardów kultury projektowej.

Proponowany tutaj mechanizm postępowania stanowi także bardzo efektywne narzędzie służące do określania odpowiedzialności poszczególnych osób lub podmiotów. Osoba odpowiedzialna za wdrożenie lub doskonalenie orientacji projektowej organizacji może dzięki temu stosować czytelny proces delegowania, wspomagając go systemem motywowania opartym na czytelnych kontraktach o cele². Precyzyjne określenia dążeń organizacji związanych z poziomem doskonałości projektowej oraz skuteczne narzędzie pomiaru dają gwarancję dużej koncentracji osób na wykonywaniu powierzonych działań.

3. WPLYW KULTURY PROJEKTOWEJ NA PRZEBIEG PROCESU ZARZĄDZANIA

W niniejszym artykule ze względu na ograniczony rozmiar przedstawiono możliwości wykorzystania oceny tylko jednego z pięciu wymiarów orientacji projektowej, wyodrębnionych w podejściu pro-Five, a więc „Standardów kultury projektowej”. Przedstawiono narzędzie badawcze Kwestionariusz oceny dojrzałości projektowej w części dotyczącej omawianego wymiaru (pytania dotyczące poszczególnych wskaźników). Następnie scharakteryzowano wskaźniki kultury projektowej, uzyskując dzięki temu możliwość omówienia ich wpływu na przebieg projektów.

Budując jakiegokolwiek narzędzie do badania pewnego zjawiska, należy przyjąć określony punkt widzenia, formułując bądź wykorzystując już istniejące w literaturze przedmiotu pojęcia. Pojęcie kultury jest bardzo często i w wielu różnorodnych kontekstach wykorzystywane w naukach społecznych. Podkreśla się, że kultura to „względnie zintegrowana całość obejmująca zachowania ludzi przebiegające według wspólnych dla zbiorowości społecznej wzorów wykształconych i przyswajanych w toku interakcji oraz zawierająca wytwory takich zachowań”³. Przyjmując takie pojęcie kultury, warto rozważyć jej trzy podstawowe aspekty⁴:

- materialny: rezultaty wytwarzania,
- kinetyczny: jawne zachowania,
- psychologiczny: wiedzę, postawy i wartości.

² Kontrakty o cele, to element systemu motywowania pracowników polegający na uzgadnianiu w ramach przedsiębiorstwa celów, które w danym okresie mają być osiągnięte przez poszczególne komórki organizacyjne przedsiębiorstwa oraz pracowników.

³ A. Kłoskowska, *Kultura masowa. Krytyka i obrona*, PWN, Warszawa 1980, cyt. za: M. Pacholski, A. Słaboń, *Słownik pojęć socjologicznych*, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków 1997, s. 89.

⁴ R. Linton, *Kulturowe podstawy osobowości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 54–55.

W rozważaniach dotyczących organizacji stosuje się pojęcie kultury organizacyjnej. Pojęcie to wprowadzone w połowie ubiegłego wieku przez Elliotta Jaquesa⁵ należy współcześnie do grupy najważniejszych w naukach o zarządzaniu. Jest ona rozumiana jako „system typowych dla danego przedsiębiorstwa [organizacji – przyp. aut.] wartości, norm, przekonań, obyczajów, ceremonii, etyki i języka, który rozwija się w długim okresie, a jego wynikiem jest uformowanie się wzorców postępowania dla całej grupy społecznej oraz określonej hierarchii wartości”⁶. Szczególną formą kultury organizacyjnej jest tak zwana kultura projektowa. Jej kształtowaniem zainteresowane są współczesne podmioty, które dążąc do zwiększenia efektywności i skuteczności działania, decydują się na wprowadzenie orientacji projektowej.

Badanie kultury projektowej oznacza odnoszenie się do typowych aspektów kultury organizacyjnej, które jednak analizuje się z perspektywy skuteczności procesu zarządzania projektami. Warto podkreślić, że niezależnie od tego, czy bada się kulturę w ogóle, kulturę organizacyjną, czy kulturę projektową, znacznie łatwiej ocenić wymiar aspekt zewnętrzny (materialny czy kinetyczny) niż psychologiczny, zwłaszcza w zakresie postaw i wartości. W koncepcji pro-Five badanie dojrzałości projektowej nie pozwala na czytelne wyodrębnienie tych wymiarów podstawowych czy też ich wskaźników, które opisują kulturę projektową. Można zaryzykować, że zjawisko to jest badane za pomocą pytań zawartych w całym kwestionariuszu. Wyodrębniono natomiast jeden wymiar – „Standardy kultury projektowej”, który ma na celu ocenę najbardziej czytelnych sygnałów świadczących o tym, na jakim poziomie wykształciła się kultura projektowa danej organizacji. Zaproponowano tutaj następujące wskaźniki służące do szczegółowej oceny wymiaru:

- Znaczenie projektów w organizacji,
- Systemowe podejście do zarządzania projektami,
- Wsparcie podejścia projektowego,
- Design organizacji zorientowanej projektowo,
- Narzędzia IT wspomagające zarządzanie projektami.

Przyjęto, że podstawowym przejawem kultury projektowej jest taki sposób realizacji zadań organizacji, który pozwala na jak największe wykorzystanie formuły projektowej. Warto podkreślić, że główną determinantą jest tutaj specyfika branżowa. W przedsiębiorstwach budowlanych czy niektórych informatycznych wytwarzanie produktów lub realizacja usług w całości wpisuje się w specyfikę projektu. Dlatego też takie organizacje w naturalny sposób przyswajają i wypracowują mechanizmy działania, z których wynika znacząca rola projektów. Można ją oceniać zarówno w ujęciu ilościowym (liczba zadań realizowanych w formule projektowej), wartościowym (łączna wartość realizowanych projektów), alokacji zasobów (liczba roboczogodzin lub etatów zaangażowanych w projekty). Oczywiście duże znaczenie ma także postawa zarządu i pracowników. Promowanie podejścia projektowego może powodować sytuację, w której – gdy dane zadanie może być wykonywane bądź w ramach struktury liniowej i zadań ciągłych, bądź w ramach struktury tymczasowej i w formule przedsięwzięcia tymczasowego – to zostanie wybrany ten drugi wariant. To od zarządu organizacji zależy, na ile chętnie pracownicy będą włączać się w realizację projektów. Oprócz zachęt konieczne jest tutaj wprowadzenie rozwiązań prawnych (np. zapisów w umowach o

⁵ E. Jaques, *The Changing Culture of a Factory*, Tavistock, London 1951, s. 251, cyt. za: G. Aniszewska, *Geneza pojęcia kultura organizacyjna*, „Przegląd Organizacji” 2003/17, s. 18.

⁶ *Ekonomika innowacji*, red. J. Czupiał, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 1994, s. 55.

pracę zobowiązujących do realizacji części etatu w ramach projektów) czy odpowiednio skonstruowanego systemu motywowania.

Konsekwencją dużego znaczenia projektów w organizacji jest poszukiwanie możliwości odpowiedniej organizacji procesu zarządzania. Użyteczne są tutaj metodyki lub wytyczne wypracowane przez różne organizacje zajmujące się promowaniem i rozwijaniem metody zarządzania projektami. Należą do nich wymienione już w niniejszym artykule PMI, PRINCE2® czy IPMA. Pozwalają one na przyjęcie podejścia systemowego do zarządzania projektami, którego przejawy to między innymi:

- stosowanie kategoryzacji projektów,
- stosowanie systemu kodowania projektów i struktury podziału prac,
- stosowanie technik definiowania, planowania i controllingu operacyjnego projektów,
- stosowanie cyklicznych przeglądów (audytów) systemowych.

Oczywiście podejście systemowe wymaga wsparcia zarówno wewnątrz organizacji, jak i w relacjach z innymi podmiotami. Warto zatem przyrzeć się relacjom pomiędzy kierownikami liniowymi a kierownikami projektów. Na styku ich działania – zarówno w odniesieniu do zasobów, jak i w wielu innych obszarach – mogą bowiem występować odmienne partykularne interesy. Podkreślenie dominacji podejścia projektowego nad procesowym wymaga więc czynnego udziału kierowników liniowych w tworzeniu środowiska sprzyjającego realizacji projektów. Chodzi tutaj zarówno o udostępnianie odpowiednich zasobów (głównie pracowników), ale także o włączanie się liniowych komórek organizacyjnych w wykonywanie zadań związanych z realizacją projektów. Osiągnięciu takiego stanu sprzyja taka organizacja pracy, w której rola kierownika projektu jest wyraźnie podkreślona i odpowiednio umocowana względem kierowników liniowych. Dlatego też wyrazem kultury projektowej jest z całą pewnością macierzowa lub projektowa struktura organizacyjna. Wyrazem instytucjonalizacji wsparcia realizacji projektów jest uzupełnienie tej struktury o wyspecjalizowane komórki organizacyjne – liniową typu PMO (*Project Management Office*) oraz tymczasową o charakterze komitetu sterującego.

Organizacja zorientowana projektowo poszukuje także możliwości wsparcia takiego podejścia także poza swoimi granicami. Stąd też wyrazem kultury projektowej są działania związane z propagowaniem i tworzeniem rozwiązań sprzyjających przyjmowaniu podejścia projektowego także przez podmioty współpracujące – klientów, dostawców itd. Dzięki wybraniu w podejściu projektowym płaszczyzny B2B (*business to business*) łatwiej się zarządza projektami, uzyskując także bardziej wymierne efekty związane ze skutecznością i efektywnością działania.

Oceniając kulturę projektową, warto także zwrócić uwagę na widoczne elementy składające się na *desing* organizacji zorientowanej projektowo, rozumiany jako materialne i behawioralne elementy jej projektu. Część z nich jest szczególnie widoczna nawet przy bardzo ograniczonym kontakcie z organizacją. Chodzi tutaj na przykład o sferę werbalną, a więc stosowane w codziennym życiu organizacji pojęcia nawiązujące do metody zarządzania projektami oraz nazwy funkcji, stanowisk czy komórek organizacyjnych. Osoba otrzymująca wizytówkę z nazwą stanowiska „Kierownik projektu” już na tej podstawie może wnioskować, że w organizacji, z którą nawiązuje kontakt, zastosowano pewne elementy orientacji projektowej. Jeszcze bardziej widocznym tego przejawem może być wykorzystywanie między innymi wyników niektórych technik metody zarządzania projektami w kontaktach z kontrahentami. Na przykład przesłanie klientowi harmonogramu projektu w postaci wykresu Gantta jest bardzo wyraźnym przejawem stosowania podejścia projektowego.

Duża część elementów składających się na desing organizacji zorientowanej projektowo ma oczywiście także zastosowanie wewnętrzne. Przykładem jest chociażby akcentowanie ważnych dla projektu momentów (np. komunikowanie ich rozpoczęcia czy zakończenia) czy stosowanie pisemnego podziękowania za udział w projekcie. Przejawem znacznej dojrzałości w tym obszarze jest także stosowanie ujednoliconych (w tym graficznie) wzorów dokumentów projektowych. Powstają one zazwyczaj w wyniku przyjęcia określonego podejścia do zarządzania projektami.

W definicjach kultury pojawiają się także często cechy związane z określonymi kompetencjami. Kultura projektowa wiąże się oczywiście z umiejętnością stosowania technik definiowania, planowania i controllingu operacyjnego projektów. Wykorzystanie zwłaszcza dwóch ostatnich grup technik wymaga współcześnie przetwarzania znaczącej liczby informacji. To z kolei przekłada się na konieczność wsparcia narzędzi IT. Dlatego też ich wykorzystanie jest bardzo wyraźnym przejawem dojrzałości projektowej danej organizacji. Warto jednak podkreślić, że nie chodzi tutaj o dysponowanie takimi narzędziami, ale o ich stosowanie w poszczególnych fazach i obszarach zarządzania projektem.

Przyjęty w podejściu pro-Five i przedstawiony wyżej sposób interpretacji poszczególnych elementów wymiaru „Standardy kultury projektowej” przekłada się na sposób konstrukcji narzędzia. Wskaźniki szczegółowe wymiaru badane są za pomocą stwierdzeń, które pozwalają ocenić czy w badanej organizacji rozwinięty jest dany standard, czy też nie. Propozycję zawartą w tabeli 1 zweryfikowano zarówno w ramach analizy przedwdrożeniowej, jak i podczas ewaluacji wdrożenia. Narzędzie wymaga jednak znacznie większej liczby testów weryfikujących zarówno jego użyteczność, jak i wewnętrzną spójność przyjętego wielowymiarowego modelu orientacji projektowej.

Tabela 1. Kwestionariusz oceny dojrzałości projektowej – wymiar „Standardy kultury projektowej”

KWESTIONARIUSZ OCENY DOJRZAŁOŚCI PROJEKTOWEJ		
Kod	Wymiary orientacji projektowej	Ocena
0.	Poziom dojrzałości projektowej	
1.	Standardy kultury projektowej	
1.1.	Znaczenie projektów w organizacji	
1.1.1.	Projekty stanowią istotną część aktywności organizacji	
1.1.2.	Zarząd promuje podejście projektowe do przedsięwzięć	
1.1.3.	Informacje o najważniejszych projektach organizacji są przekazywane wszystkim pracownikom	
1.1.4.	Pracownicy chętnie angażują się w nowe przedsięwzięcia	
1.1.5.	Zaangażowanie pracowników w projekty jest wspierane przez Zarząd i kierowników liniowych	
1.2.	Systemowe podejście do zarządzania projektami	
1.2.1.	Organizacja stosuje rozwiązania oparte na znanych metodykach lub wytycznych zarządzania projektami	
1.2.2.	Projekty są kategoryzowane, a zakres stosowanej dokumentacji różni się w zależności od kategorii projektu	
1.2.3.	Dokonywane są cykliczne przeglądy systemu zarządzania projektami i wprowadzane są zmiany doskonalące system	
1.2.4.	Do definiowania, planowania i controllingu operacyjnego projektów stosowane są dedykowane do tego celu techniki	
1.2.5.	W projektach istnieje jednolity system kodowania projektów i zadań	
1.3.	Wsparcie dla podejścia projektowego	
1.3.1.	Zarząd i kierownicy liniowi wspomagają kierowników projektu i innych członków zespołów projektowych w realizacji projektów	
1.3.2.	Struktura organizacyjna i regulamin organizacyjny sprzyjają umocnieniu roli kierownika projektu	

Tabela 1. c.d.

KWESTIONARIUSZ OCENY DOJRZAŁOŚCI PROJEKTOWEJ		
Kod	Wymiary orientacji projektowej	Ocena
1.3.3.	Kooperanci organizacji (klienci, dostawcy, instytucje finansujące) są zachęceni do stosowania podejścia projektowego	
1.3.4.	Istnieją komórki organizacyjne wyspecjalizowane we wspieraniu, monitoringu oraz koordynacji projektów	
1.3.5.	Do projektów jest określany komitet sterujący (osoby uprawnione do podejmowania strategicznych decyzji w projekcie)	
1.4.	Design organizacji zorientowanej projektowo	
1.4.1.	Stosowane jest nazewnictwo stanowisk i funkcji określające funkcje w projekcie (np. kierownik projektu, komitet sterujący, biuro projektu, biuro zarządzania projektami, kamienie milowe itp.)	
1.4.2.	Harmonogramy kluczowych projektów przedstawiane są również w formie graficznej	
1.4.3.	Osoby zaangażowane w realizację projektu otrzymują pisemne podziękowania za udział w projekcie	
1.4.4.	Rozpoczęcie i zakończenie najważniejszych projektów jest komunikowane wszystkim pracownikom	
1.4.5.	Dokumentacja projektowa ma ujednoczoną szatę graficzną	
1.5.	Narzędzia IT wspomagające zarządzanie projektami	
1.5.1.	Stosowane jest oprogramowanie zapewniające dynamiczne harmonogramy budowane na podstawie zależności między zadaniami	
1.5.2.	Stosowane jest oprogramowanie pozwalające na zarządzanie kosztami, płynnością i rentownością projektu	
1.5.3.	Stosowane jest oprogramowanie do planowania wykorzystania zasobów w projekcie	
1.5.4.	Stosowane jest oprogramowanie wspierające raportowanie i monitoring przebiegu realizacji projektu	
1.5.5.	Wykorzystywane są technologie zapewniające możliwość sprawnego komunikowania się członków zespołów (komunikatory, fora, publikowanie informacji, elektroniczny obieg dokumentów)	

Źródło: opracowanie własne.

Warto podkreślić, że ideą narzędzia częściowo przedstawionego w tabeli 1 jest uniwersalność pozwalająca na jego zastosowanie niezależnie od typu organizacji. Ocena poziomu dojrzałości projektowej ma więc charakter metodyczny, co oznacza, że należy interpretować wyniki, uwzględniając specyfikę danej organizacji. W szczególności należy wziąć pod uwagę, że nie zawsze optymalny poziom dojrzałości projektowej jest tożsamy z najwyższą wartością oceny uzyskaną na podstawie proponowanego narzędzia badawczego. W niektórych organizacjach część wymiarów może być nieaktywna na przykład ze względu na relatywnie niewielki rozmiar organizacji, który uniemożliwia wprowadzenie złożonych rozwiązań (m.in. w zakresie dokumentacji czy narzędzi informatycznych). Podstawowym kryterium, które należy brać pod uwagę w określaniu optymalnego poziomu dojrzałości projektowej, jest skuteczność i efektywność działania.

Przedstawiony w niniejszym artykule wymiar związany ze standardami kultury projektowej pozwala ocenić niektóre elementy świadczące o jakości środowiska, w którym projekty są realizowane. Warto podkreślić, że duża część parametrów, które podlegają ocenie zarówno na poziomie wskaźnika, jak i w pojedynczych pytaniach, jest bardzo uniwersalna i powinna być osiągnięta na poziomie maksymalnym, niezależnie od specyfiki organizacji. Na przykład określanie ważnych etapów projektów czy podziękowania za udział w projekcie powinny być stałym elementem polityki kierownictwa. Nieco trudniejsze jest zagwarantowanie wsparcia instytucjonalnego. Utworzenie komórek typu PMO czy też

komitetów sterujących może być trudne w niewielkich podmiotach. Podobnie należy oceniać wszystkie parametry oceny również w pozostałych wymiarach orientacji projektowej.

Warto podkreślić, że omawiane tutaj standardy kultury projektowej powinny być traktowane jako pewnego rodzaju wizualizacja rozwiązań stosowanych w innych obszarach orientacji projektowej. Ich wpływ na przebieg projektów jest jednak kluczowy, ponieważ to właśnie na tym poziomie jest ustalane ogólne nastawienie do podejścia projektowego. Wprowadzenie rozwiązań dotyczących struktury organizacyjnej, komunikacja ukierunkowana na informowanie o projektach i motywowanie do udziału w nich, odpowiednio podkreślona rola kierowników projektów czy wreszcie determinacja w stosowaniu narzędzi informatycznych wspierających zarządzanie projektami – wszystko to świadczy o tym, że w danej organizacji stworzono środowisko, które ogranicza bariery w stosowaniu podejścia projektowego.

4. PODSTAWOWE WNIOSKI

Zagadnienie pomiaru dojrzałości projektowej można rozważać nie tylko w kontekście badań naukowych, ale także – a może przede wszystkim – możliwości aplikacyjnych. W gruncie rzeczy oba te konteksty są ściśle ze sobą powiązane, zwłaszcza gdy proponuje się nowe podejście, jakim jest metodyka pro-Five. W tym konkretnym przypadku doskonalenie narzędzia badawczego (kwestionariusza) wymaga przetestowania jego użyteczności na większej liczbie organizacji. Jest to możliwe poprzez upowszechnienie wspomnianej metodyki i jej zastosowanie w projektach wdrożeniowych, a następnie włączenie omawianego narzędzia w procedurę audytu, będącą konsekwencją wprowadzenia podejścia systemowego.

Oczywiście warto także zastanowić się nad realizacją badań na pewnej populacji przedsiębiorstw oraz innych organizacji (np. instytucji, czy organizacji pozarządowych). Mogą one mieć charakter weryfikacyjny lub diagnostyczny. W pierwszym rodzaju badań chodzi o weryfikację założeń dotyczących wymiarów orientacji projektowej. Przedstawione narzędzie może być w ten sposób modyfikowane w celu optymalizacji pod względem relacji pomiędzy wymiarami. Natomiast drugi rodzaj badań umożliwia określenie poziomu orientacji projektowej w badanej populacji podmiotów. Aktualna wersja narzędzia badawczego umożliwia już przeprowadzenie tego typu badania. Przyjęte wymiary mają bowiem są bowiem zweryfikowane pod względem powiązania z metodą zarządzania projektami oraz użyteczności podczas wdrożenia w organizacji.

Ze względu na charakter wymiaru „Standardy kultury projektowej” już zastosowanie prezentowanego w artykule wycinka narzędzia pozwala na ocenę użyteczności samego mechanizmu badań związanych z oceną dojrzałości projektowej. Podejmowane do tej pory w Polsce próby (np. Badanie dojrzałości projektowej firm z północnej Polski⁷) są z całą pewnością niewystarczające, tym bardziej, że występują duże trudności w zapewnieniu odpowiedniej próby nawet do realizacji badań naukowych. Należy zatem zachęcać osoby zarządzające, zwłaszcza w organizacjach już zorientowanych projektowo bądź zainteresowanych tego typu innowacją, do dokładniejszego zapoznania się z omawianym w niniejszym artykule zagadnieniem. Wprowadzenie prezentowanego w artykule lub innego narzędzia z całą pewnością przyczyni się do bardziej ukierunkowanego kształtowania orientacji projektowej. Wydaje się też, że przeprowadzenie takiego badania jako elementu

⁷ www.pmi.org.pl

systemowego podejścia samo w sobie jest także przejawem dojrzałości projektowej organizacji.

Podstawowe problemy związane z upowszechnieniem omawianego podejścia wiążą się z dwiema głównymi kwestiami. Po pierwsze, wdrożenie metody zarządzania projektami powinno mieć charakter systemowy. Oznacza to stworzenie pewnego schematu postępowania, obejmującego budowanie i audyt standardów, podobnego do rozwiązań stosowanych w zarządzaniu jakością zgodnie z ISO. Takie podejście może sprzyjać stosowaniu narzędzi badawczych podobnych do tego, które zostało przedstawione w niniejszym artykule. Po drugie, konieczne jest dalsze podnoszenie standardów zarządzania projektami, a przede wszystkim świadomości kadry zarządzającej. Dzięki temu stosowanie narzędzi analitycznych łatwiej zostanie zaakceptowane jako integralny element orientacji projektowej, zwłaszcza w średnich i dużych przedsiębiorstwach.

LITERATURA

- [1] Aniszewska G., *Geneza pojęcia kultura organizacyjna*, „Przegląd Organizacji” 2003/17.
- [2] *Ekonomika innowacji*, red. J. Czupiał, Wydawn. Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 1994.
- [3] Frame J.D., *Zarządzanie projektami w organizacjach*, WIG-PRESS, Warszawa 2001.
- [4] Lewis J.P., *Podstawy zarządzania projektami*, Helion, Gliwice 2005.
- [5] Linton R., *Kulturowe podstawy osobowości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- [6] Lock D., *Zarządzanie projektami*, PWE, Warszawa 2009.
- [7] Pacholski M., Słaboń A., *Słownik pojęć socjologicznych*, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków 1997.
- [8] *PMBok Guide*, 4th Edition, Project Management Institute, USA 2008.
- [9] *Podręcznik Oslo*, OECD/European Communities, Warszawa 2008.
- [10] *Polskie Wytyczne Kompetencji IPMA*, red. B. Dałkowski, L. Staško, M. Zalewski, Stowarzyszenie Project Management Polska, Gdańsk 2009.
- [11] Porter M.E., *Competitive Advantage*, Free Press, New York 1985.
- [12] PRINCE2TM – *Skuteczne zarządzania projektami*, TSO, GB 2010.

PROJECT CULTURE – PARAMETERS OF EVALUATION AND IMPACT ON PROCESS OF PROJECTS

The article gives the issue of evaluation of project management maturity. This is an important analytical activity, which can be performed in two major cases. First of all this kind of research is performed in the framework of the project management method implementation. On this basis, it is possible to evaluate the level of output project orientation. Secondly, the assessment of project maturity should be part of the Project Management System audits in organizations that have already implemented this method. To carry out such research is an important part of the implementation of project management method and audits of project management system. Thanks to this, it is possible to obtain a circular information about the level of project management orientation and the effectiveness of development processes in this area.

Although a bunch of usability of this type of research it is still in Poland considered in the context of the scientific research, rather than the procedures used in the process of management. Meanwhile,

thanks to this type of research project-oriented organization obtains the ability to determine the direction of strategic changes. Explaining the issue, the author focuses in this article on the presentation of the possible use of project maturity evaluation in the area of project culture. This is the first of five dimensions used to describe a project management maturity in the proposed research tool. The other dimensions refer to: the project team management, strategic management, project faze model and comprehensive approach to project management.

In the article, there is described the procedure of research that uses the proposed tool. Presented both – the process of collection information and analysis of results. The author pay attention on the need to maintain objectivity in the assessment, which requires to appoint the evaluation team. Thanks to that obtained evaluation much better reflects the actual situation of the organization.

Keywords: project management, implementation, research, system audit.

DOI:10.7862/rz.2013.hss.9

Tekst złożono w Redakcji: marzec 2013.

Przyjęto do druku: czerwiec 2013.

Bożydar ZIÓLKOWSKI¹

„EUROPA 2020” W ZARZĄDZANIU ZRÓWNOWAŻONYM ROZWOJEM UNII EUROPEJSKIEJ

Polityka wsparcia zrównoważonego rozwoju nigdy wcześniej nie była tak bardzo istotna jak obecnie. Wykształciła się w efekcie rosnącego zainteresowania kwestiami ochrony środowiska w latach dziewięćdziesiątych XX wieku i objęła na równi zagadnienia ekologiczne (środowiskowe), społeczne i ekonomiczne. Istotą implementacji założeń tej koncepcji było zaspokojenie potrzeb żyjących społeczeństw całego świata bez ograniczania przyszłym pokoleniom ich możliwości zaspokojenia swoich potrzeb. Obok dokumentów ściśle ukierunkowanych na upowszechnianie zrównoważonego rozwoju powstaje o wiele więcej innych zapisów o charakterze sektorowym lub narodowym, rzadko eksponujących wszystkie konieczne aspekty zrównoważonego rozwoju. Wpisanie literalnego wsparcia koncepcji zrównoważonego rozwoju jest szczególnie istotne w przypadku dokumentów strategicznych, kształtujących kierunek dalszego rozwoju wielu podmiotów. Przykładem tego jest wymiar Wspólnoty Europejskiej, która regularnie, od wielu lat opracowuje i aktualizuje strategie rozwoju Unii Europejskiej. Dokumenty te stanowią podstawę dla kolejnych zapisów tworzonych pod kątem poszczególnych sektorów.

Celem artykułu jest identyfikacja oraz analiza planów wsparcia zrównoważonego rozwoju zawartych w strategii „Europa 2020”. Wyniki przeprowadzonych badań wskazują na specyficzny kierunek przyszłego rozwoju Unii Europejskiej w analizowanym obszarze, który w istotnym stopniu zwrócony jest w stronę optymalizacji zużycia zasób oraz technologiczny rozwój. W związku z tym przewiduje się między innymi inwestycje w czyste (oparte na odnawialnych źródłach energii) i niskoemisyjne technologie, szczególnie w transporcie lądowym (poprzez rozwój samochodów z napędem elektrycznym i hybrydowym) oraz transporcie powietrznym i morskim.

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, strategia „Europa 2020”, Unia Europejska, zarządzanie, ekoinnowacje

1. WPROWADZENIE

Polityka zrównoważonego rozwoju jest efektem realizacji planów strategicznych. W Unii Europejskiej powstało dotychczas wiele dokumentów o tym charakterze. Od niedawna do grupy długookresowych założeń kształtujących podstawy zrównoważonego rozwoju na terenie Wspólnoty wpisuje się strategia „Europa 2020”, kontynuująca i poszerzająca działania zakończonej wcześniej strategii z Lizbony. Jest to dokument wyznaczający ogólne priorytety oraz cele na rzecz rozwoju społeczno-gospodarczego, a także wymagający zaangażowania we współpracę wszystkich krajów członkowskich. Opublikowany w 2010 roku dokument jest podstawą do tworzenia przez poszczególne państwa narodowych programów reform,

¹Dr inż. Bożydar Ziółkowski, Katedra Przedsiębiorczości, Zarządzania i Ekoinnowacyjności, Wydział Zarządzania, Politechnika Rzeszowska, al. Powstańców Warszawy 10, 35-959 Rzeszów, tel. 017 865 13 76, e-mail: bozydarz@prz.edu.pl

pozwalających na wdrożenie zapisów Strategii w sposób uwzględniający specyfikę każdego kraju.

Jednym z trzech priorytetów strategii „Europa 2020” jest zrównoważony rozwój. Zrównoważony rozwój definiuje się wielorako, jednak bardzo często rozumie się go jako zaspokojenie potrzeb obecnego pokolenia bez ograniczania możliwości zaspokajania tych potrzeb przyszłym pokoleniom².

Głównym celem artykułu jest analiza strategii „Europa 2020” pod kątem identyfikacji zawartych w niej planów wsparcia zrównoważonego rozwoju. Cel ten wpisuje się w podstawowy kanon nauki, którym jest „odzwierciedlanie rzeczywistości i przedstawianie linii rozwojowych”³. Przeprowadzone analizy wskazują na stopień i kierunek zainteresowania upowszechnieniem założeń zrównoważonego rozwoju w jednym z najistotniejszych dokumentów Unii Europejskiej. Rodzaj uwzględnionych celów ekorozwojowych decyduje o charakterze przyszłego rozwoju Wspólnoty. Wiedza ta, zebrana w ramach przeglądowego opracowania, ułatwi w przyszłości ocenę kreowanych w Strategii trajektorii rozwoju UE.

Niniejsze opracowanie skupia się na identyfikacji i uwypukleniu instrumentów, które zakwalifikowano w Strategii do drugiego priorytetu, nawiązującego bezpośrednio do koncepcji zrównoważonego rozwoju. Wyniki badań własnych wskazują, że rola Strategii w zarządzaniu zrównoważonym rozwojem może wydawać się stosunkowo marginalna w kontekście zgłaszanych potrzeb w tym względzie. Nie jest to niestety odosobniony przypadek, gdyż do niedawna przeważająca większość podobnych opracowań programowych prezentowała podobne nastawienie do kwestii ekorozwoju.

2. ZAŁOŻENIA KONCEPCJI ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Problematyka zrównoważonego rozwoju stanowi coraz popularniejszy przedmiot analiz. Od niedawna jest ona także coraz częściej włączana w strategiczne zapisy poszczególnych państw całego świata. Mimo upowszechnienia tego zagadnienia jego specyfika i różnorodność sprawiają, że często rozumienie zrównoważonego rozwoju bywa odmienne w obrębie tych samych sektorów gospodarki.

Początki teoretycznych i praktycznych założeń omawianej tu koncepcji – utożsamianej często z takimi pojęciami, jak ekorozwój, rozwój trwały, rozwój samopodtrzymujący się – sięgają XVIII wieku. W roku 1713 austriacki urzędnik Hans Carl von Carlowitz wprowadził zasadę pozyskania takiej ilości drewna leśnego, aby możliwa była jego regeneracja w ciągu roku⁴. Tego rodzaju metoda gospodarowania okazała się konieczna, gdy punktowe inwestycje przemysłowe zaczęły zagrażać trwałości pobliskich lasów. Podobne zagrożenie, choć o dużo większej skali i zdecydowanie bardziej zróżnicowanym charakterze, zaistniało w XX wieku.

² United Nations, General Assembly, 4 August 1987, English, Forty-second session, Item 83 (e) of the provisional agenda, A/42/427, *Development and international economic co-operation: environment*, Report of the World Commission on Environment and Development, Annex: Our Common Future; B. Ziółkowski, *Ewolucyjne podejście do ekoinnowacji i zrównoważonego rozwoju – ujęcie systemowe*, Poligrafia Wyższego Seminarium Duchownego w Rzeszowie, Rzeszów 2012, s. 35.

³ W. Pytkowski, *Organizacja badań i ocena prac naukowych*, PWN, Warszawa 1981, s. 401.

⁴ Więcej na ten temat: G. Zablocki, *Rozwój zrównoważony: idee, efekty, kontrowersje (perspektywa socjologiczna)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2002, s. 7; *Siemens' sights on sustainability. But employees think there's a long way to go*, „Strategic Direction” 20/10 (2004), s. 18–20.

Rosnąca populacja ludzka oraz osiągnięcia rewolucji przemysłowej prowadzące do umasowienia produkcji sprawiły, że nie tylko środowisko przyrodnicze, ale również sfera społeczna i wymiar gospodarczy zaczęły odczuwać skutki zachwiania równowagi ekologicznej. Szczegółową charakterystykę opisanych zagrożeń dostrzegła i ujawniła międzynarodowej opinii publicznej po raz pierwszy w roku 1962 Rachel Carson w książce *Cicha Wiosna* (*Silent Spring*). Pośrednim następstwem rosnącej świadomości społecznej w zakresie potrzeby ochrony środowiska przyrodniczego i zrównoważonego rozwoju były konferencje środowiskowe organizowane przez Organizację Narodów Zjednoczonych. Szczególne znaczenie dla umiędzynarodowienia omawianej problematyki miała konferencja w Rio de Janeiro, zorganizowana w 1992 r., która zaowocowała przyjęciem przez społeczność międzynarodową kilku istotnych deklaracji politycznych, zwłaszcza tak zwanej Deklaracji z Rio oraz Agendy 21.

Badawcze zainteresowanie problematyką zrównoważonego rozwoju oraz szeroki kontekst powstających w tym nurcie teorii obrazuje krótki przegląd najczęściej spotykanych definicji omawianego pojęcia, przedstawiony w tabeli 1.

Tabela 1. Definicje zrównoważonego rozwoju

Lp.	Źródło	Definicja
1	II Sesja Rady Zarządzającej Programu Środowiskowego Organizacji Narodów Zjednoczonych (UNEP)	Zrównoważony rozwój następuje wówczas, gdy nie dochodzi do istotnego i nieodwracalnego naruszenia środowiska życia człowieka, natomiast dokonuje się pogodzenie praw przyrody, ekonomii i rozwoju społeczeństw, a także równoważenie szans dostępu do zasobów obecnego pokolenia i przyszłych pokoleń. Oznacza to rozwój wynikający z działalności człowieka prowadzonej w harmonii z przyrodą.
2	Światowa strategia ochrony przyrody	Zrównoważony rozwój to procesy przekształcania biosfery i wykorzystania zasobów (ludzkich, ekonomicznych oraz zasobów przyrody nieożywionej i ożywionej) dla zaspokojenia potrzeb człowieka i poprawy jakości jego życia, które uwzględniają równocześnie czynniki społeczne, ekologiczne, ekonomiczne i wielkość zasobów przyrody. W wypadku możliwości wyboru jednej z opcji rozwoju procesy te uwzględniają korzyści i straty wynikające z potencjalnego wyboru w perspektywie bliższej i odległej przyszłości ⁵ .
3	Raport Narodów Zjednoczonych z 1987 roku <i>Nasza Wspólna Przyszłość</i>	Zrównoważony rozwój to taki rozwój, który umożliwia zaspokojenie potrzeb obecnego pokolenia bez ograniczania możliwości zaspokajania tych potrzeb przez przyszłe pokolenia ⁶ .
4	Stefan Kozłowski	Zrównoważony rozwój to zespół wszystkich działań, które poprawiają warunki życia człowieka na Ziemi, nie powodując degradacji środowiska przyrodniczego ⁷ .

⁵ Zob. *Światowa strategia ochrony przyrody. Ochrona żywych zasobów dla trwałego rozwoju*, IUCN, UNEP, WWF, Liga Ochrony Przyrody, Warszawa 1985.

⁶ Więcej na ten temat: United Nations, General Assembly, 4 August 1987...

5	T. Madej	Zrównoważony rozwój to godzenie wymogów efektywności ekonomicznej z wymogami ekologicznymi ⁸ .
6	Kazimierz Górka, Bazyl Poskrobko, Wojciech Radecki	Zrównoważony rozwój odznacza się tym, że nie narusza istotnie i nieodwracalnie środowiska życia człowieka, godząc prawa przyrody i prawa ekonomii ⁹ .
7	Grzegorz Dobrzański, Bożena M. Dobrzańska, Dariusz Kielczewski	Zrównoważony rozwój powinien być to rozwój gospodarczy społecznie pożądany, ekonomicznie uzasadniony i ekologicznie dopuszczalny. W takim modelu rozwoju wszelkie procesy zachodzące wewnątrz systemu społecznego są zharmonizowane z procesami zachodzącymi w systemie przyrodniczym, dzięki czemu między obiema sferami utrzymuje się stan równowagi ¹⁰ .
8		Trwały rozwój polega na niezmnieszeniu żadnego elementu składowego wektora celów społecznych i ekonomicznych związanego z procesem rozwoju ekonomicznego. Dotyczy to także maksymalizacji korzyści netto z rozwoju ekonomicznego przy jednoczesnym zachowaniu użyteczności i jakości zasobów naturalnych w długim okresie. Ponadto wymagana jest tu konsumpcja dóbr materialnych i usług ograniczona do poziomu akceptowalnego z ekologicznego punktu widzenia - zwłaszcza z punktu widzenia potrzeby zachowania właściwej jakości środowiska dla przyszłych pokoleń - i dostępnego dla wszystkich ludzi ¹¹ .

Źródło: opracowanie zmodyfikowane na podstawie: M. Kistowski, *Regionalny model zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska Polski a strategię rozwoju województw*, Uniwersytet Gdański, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Gdańsk-Poznań 2003, s. 34, 35; B. Ziółkowski, *Effectitions as a new instrument in sustainable development policy – the conceptual approach*, „Management” 16/2 (2012), s. 282–295.

Tematyka przedstawiona powyżej została ujęta intencjonalnie w bardzo przeglądowej formie, dla zarysowania podstawowych zależności w ramach koncepcji zrównoważonego rozwoju. Nie jest to oczywiście (i nie może być) całościowym ujęciem poruszanego zagadnienia *sensu stricte*, gdyż niemożliwe byłoby w tak syntetycznym opracowaniu wprowadzenie wszystkich stworzonych do tej pory interpretacji ekorozwoju (wraz z jego

⁷ S. Kozłowski, *Ekorozwój. Koncepcje ekorozwoju*, Człowiek i Światopogląd 5/232 (1985).

⁸ M. Kistowski, s. 32, cyt. za: T. Madej, *Rozwój regionalny a środowisko przyrodnicze*, „Ekonomia i Środowisko” 1/4 (1994), s. 55–60.

⁹ K. Górka, B. Poskrobko, W. Radecki, *Ochrona środowiska. Problemy społeczne, ekonomiczne i prawne*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1995.

¹⁰ G. Dobrzański, B.M. Dobrzańska, D. Kielczewski, *Ochrona środowiska przyrodniczego*, Ekonomia i Środowisko, Białystok 1997.

¹¹ M. Kistowski, s. 33, cyt. za: *Podstawy ekonomii środowiska i zasobów naturalnych*, red. B. Fiedor, S. Czaja, A. Graczyk, Z. Jakubczyk, C.H. Beck, Warszawa 2002.

odpowiednikami), które obejmowały jeszcze do niedawna ponad 100 definicji. Mimo to dokonane w tabeli zestawienie najpopularniejszych odniesień do zrównoważonego rozwoju można postrzegać jako podstawę dla badań prowadzonych w dalszej części opracowania.

W kolejnym rozdziale omówiono i scharakteryzowano rolę oraz znaczenie założeń zrównoważonego rozwoju w strategii „Europa 2020”.

3. „EUROPA 2020” WOBEC ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU UNII EUROPEJSKIEJ

Strategia „Europa 2020” powstała w Unii Europejskiej jako odpowiedź na wewnętrzny kryzys społeczno-gospodarczy wywołany nieprzewidywanymi zmianami globalizującego się świata. Kryzys ten autorzy Strategii postrzegają w kategorii zjawiska, które doprowadziło do zniszczenia dorobku wypracowanego w trakcie wielu lat postępu cywilizacyjnego. Z historycznej perspektywy, można stwierdzić, że omawiana strategia Unii Europejskiej ukierunkowana jest nie tylko na nowe wyzwania, ale z założenia również na odbudowę dotychczasowego stopnia rozwoju, jaki udało się wypracować dzięki realizacji wcześniejszych planów, zwłaszcza strategii z Lizbony.

Przyjęta przez Komisję Europejską w 2010 roku Strategia opiera się na trzech priorytetach/filarach. Obejmują one:

- „– rozwój inteligentny: rozwój gospodarki opartej na wiedzy i innowacji;
- rozwój zrównoważony: wspieranie gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznej środowisku i bardziej konkurencyjnej;
- rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu: wspieranie gospodarki o wysokim poziomie zatrudnienia, zapewniającej spójność społeczną i terytorialną¹².

Każdy z wymienionych filarów rozwoju społeczno-gospodarczego przyczyni się do postępu jedynie przy zachowaniu wzajemnej wymiany informacji między wszystkimi trzema. Będzie to szczególnie istotne podczas realizacji siedmiu tak zwanych projektów przewodnich. Są to:

- „– «Unia innowacji» – projekt na rzecz poprawy warunków ramowych i dostępu do finansowania badań i innowacji, tak by innowacyjne pomysły przeradzały się w nowe produkty i usługi, które z kolei przyczynią się do wzrostu gospodarczego i tworzenia nowych miejsc pracy;
- « Młodzież w drodze» – projekt na rzecz poprawy wyników systemów kształcenia oraz ułatwiania młodzieży wejścia na rynek pracy;
- « Europejska agenda cyfrowa» – projekt na rzecz upowszechnienia szybkiego Internetu i umożliwienia gospodarstwom domowym i przedsiębiorstwom czerpania korzyści z jednolitego rynku cyfrowego;
- « Europa efektywnie korzystająca z zasobów» – projekt na rzecz uniezależnienia wzrostu gospodarczego od wykorzystania zasobów, przejścia na gospodarkę niskoemisyjną, większego wykorzystania odnawialnych źródeł energii, modernizacji transportu oraz propagowania efektywności energetycznej;
- « Polityka przemysłowa w erze globalizacji» – projekt na rzecz poprawy otoczenia biznesu, szczególnie w odniesieniu do małych i średnich przedsiębiorstw, oraz wspierania

¹² Komisja Europejska, *EUROPA 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, KOM (2010) 2020 wersja ostateczna, Bruksela, 3.03.2010, s. 5.

rozwoju silnej i zrównoważonej bazy przemysłowej, przygotowanej do konkurencji na rynkach światowych;

– « Program na rzecz nowych umiejętności i zatrudnienia» – projekt na rzecz modernizacji rynków pracy i wzmocnienia pozycji obywateli poprzez rozwój kwalifikacji przez całe życie w celu zwiększenia współczynnika aktywności zawodowej i lepszego dopasowania popytu do podaży na rynku pracy, między innymi dzięki mobilności siły roboczej;

– « Europejski program walki z ubóstwem» – projekt na rzecz zapewnienia spójności społecznej i terytorialnej, tak aby korzyści płynące ze wzrostu gospodarczego i zatrudnienia były powszechnie dostępne, a osoby ubogie i wykluczone społecznie mogły żyć godnie i aktywnie uczestniczyć w życiu społeczeństwa¹³.

Z punktu widzenia potrzeb identyfikacji i oceny rodzaju uwzględnionych wymogów zrównoważonego rozwoju istotna jest zarówno ogólna, jak i szczegółowa analiza zapisów Strategii.

Należy zaznaczyć, że wszystkie spośród wymienionych priorytetów, celów i projektów Strategii przyczyniają się do upowszechniania zasad zrównoważonego rozwoju. Zarówno bowiem poprawa warunków życia społeczeństwa, jak i wysiłki na rzecz redukcji zużycia zasobów naturalnych czy też wsparcie innowacji wpisują się pośrednio lub bezpośrednio w koncepcję zrównoważonego rozwoju. Analiza niniejszego opracowania skupia się na identyfikacji i wypukleniu instrumentów, jakie zakwalifikowano w Strategii do drugiego priorytetu, bezpośrednio nawiązującego do koncepcji zrównoważonego rozwoju.

W ramach priorytetu drugiego „rozwój zrównoważony: wspieranie gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznej środowisku i bardziej konkurencyjnej” wprowadzono definicję kierującą nakreślone plany długookresowe. Według strategii „Europa 2020” „zrównoważony rozwój oznacza budowanie zrównoważonej i konkurencyjnej gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów, wykorzystując do tego pierwszoplanową pozycję Europy w wyścigu do nowych procesów i technologii, w tym technologii przyjaznych środowisku, przyspieszając wprowadzanie inteligentnych sieci opartych na technologiach ICT, wykorzystując możliwości sieci obejmujących całą UE, a także wzmacniając przewagę konkurencyjną europejskiego biznesu, szczególnie sektora produkcji i MŚP, oraz pomagając klientom docenić wartość efektywnego korzystania z zasobów. Dzięki takiemu podejściu Europa będzie mogła prosperować w niskoemisyjnym świecie ograniczonych zasobów, jednocześnie zapobiegając degradacji środowiska, utracie bioróżnorodności i nierównoważonemu wykorzystywaniu zasobów¹⁴.”

W przedstawionej interpretacji zrównoważonego rozwoju skupiono się głównie na wymiarze zasobowym i technologicznym. W dokumencie wspomina się o efektywnym korzystaniu z zasobów (między innymi przez bardziej efektywne metody recyklingu) oraz wykorzystaniu technologii przyjaznych środowisku.

Wśród działań koniecznych do realizacji wspomnianych założeń Strategia wspomina o planach pozyskania energii ze źródeł odnawialnych, a także zwiększaniu wydajności energetycznej oraz o wykorzystaniu nowych technologii do przeciwdziałania zmianom klimatu. Wśród wymienionych strategii znalazły się technologie: do wychwytywania dwutlenku węgla i sekwestracji, ograniczania emisji CO₂ pojazdów drogowych oraz w sektorze lotniczym i morskim, ekologicznych samochodów z napędem elektrycznym i hybrydowym. Konieczne działania obejmują także rozbudowę infrastruktury drogowej oraz

¹³ *Ibidem*, s. 5–6.

¹⁴ *Ibidem*, s. 16.

unowocześnienie europejskiej sieci energetycznej, zwłaszcza pod kątem możliwości przyłączenia odnawialnymi źródeł energii. Podkreśla się konieczność upowszechnienia ekologicznych zamówień publicznych, zmiany wzorców produkcji i konsumpcji.

Przywołane inicjatywy mają zapewnić¹⁵:

– uniezależnienie wzrostu gospodarczego Unii Europejskiej od wykorzystania zasobów i energii;

– ograniczenie emisji CO₂;

– zwiększenie konkurencyjności;

– zwiększenie bezpieczeństwa energetycznego.

Wymienione działania wpisują się w dwa projekty przewodnie: „Europa efektywnie korzystająca z zasobów” oraz „Polityka przemysłowa w erze globalizacji”. Mają one uczynić Unię Europejską światowym liderem zrównoważonego rozwoju.

4. PODSUMOWANIE

Strategia „Europa 2020” powstała w odpowiedzi na światowy kryzys społeczno-gospodarczy, które dotknął również Unię Europejską. Dokument ten nazwano wizją opartą na trzech filarach/priorytetach, czyli rozwoju inteligentnym, rozwoju zrównoważonym i rozwoju sprzyjającym włączeniu społecznemu. Zgodnie z celem artykułu dokonano analizy zapisów Strategii pod kątem identyfikacji zawartych w niej planów wsparcia zrównoważonego rozwoju. Zakres analizy obejmował obszar nawiązujący literalnie do przedmiotu badania. Obszarem tym był priorytet drugi Strategii promujący „rozwój zrównoważony: wspieranie gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznej środowisku i bardziej konkurencyjnej”.

W przeprowadzonej analizie wskazano, że zasadniczym kierunkiem strategicznych zmian w obrębie zrównoważonego rozwoju UE będzie wymiar zasobowy i technologiczny. W dokumencie wspomina się o efektywnym korzystaniu z zasobów (m.in. poprzez bardziej efektywny recykling) oraz o wykorzystaniu technologii przyjaznych środowisku. Przewiduje się inwestycje w czyste (oparte na odnawialnych źródłach energii) i niskoemisyjne technologie, szczególnie w transporcie lądowym (planuje się rozwój samochodów z napędem elektrycznym i hybrydowym), powietrznym i morskim. Przedmiotem szczególnego zainteresowania Strategii jest także wydajność energetyczna, rozwój technologii do wychwytywania i sekwestracji dwutlenku węgla, rozbudowa infrastruktury drogowej i unowocześnienie europejskiej sieci energetycznej, zwłaszcza pod kątem możliwości przyłączenia odnawialnymi źródeł energii. Podkreślono również konieczność upowszechnienia ekologicznych zamówień publicznych, zmiany wzorców produkcji i konsumpcji. Mogłoby się słusznie wydawać, że rola Strategii w zarządzaniu zrównoważonym rozwojem (jak zaznaczono w tytule) jest raczej marginalna. W tej sytuacji warto jednak rekomendować autorom kolejnych aktualizacji omawianej Strategii przyjęcie podejścia bardziej zogniskowanego na kwestiach ekorozwoju.

Należy również przyjąć, że ze względu na ogólny charakter tego rodzaju opracowań w Strategii nie nawiązano ani do przełomowych ekoinnowacji, ani do efektywnych (stanowiących najwyższą zaawansowaną formę ekoinnowacji) charakteryzujących się brakiem jakiegokolwiek szkodliwości środowiskowej. W obliczu przedstawionej przez autorów Strategii „Europa 2020” potrzeby znalezienia nowego impulsu rozwojowego dla tworzenia jednolitego rynku

¹⁵ *Ibidem*, s. 17.

warto jednak rozważyć strategiczny potencjał efektywności w kreowaniu przyszłej wizji Unii Europejskiej.

LITERATURA

- [1] Dobrzańska G., Dobrzańska B.M., Kielczewski D., *Ochrona środowiska przyrodniczego*, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok 1997.
- [2] Górka K., Poskrobko B., Radecki W., *Ochrona środowiska. Problemy społeczne, ekonomiczne i prawne*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1995.
- [3] Kistowski M., *Regionalny model zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska Polski a strategię rozwoju województw*, Uniwersytet Gdański, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Gdańsk–Poznań 2003.
- [4] Komisja Europejska, *EUROPA 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, KOM(2010) 2020 wersja ostateczna, Bruksela, 3.03.2010.
- [5] Kozłowski S., *Ekorozwój. Koncepcje ekorozwoju*, „Człowiek i Światopogląd” 232/5, (1985).
- [6] Madej T., *Rozwój regionalny a środowisko przyrodnicze*, „Ekonomia i Środowisko”, 4/1 (1994), s. 55–60.
- [7] *Podstawy ekonomii środowiska i zasobów naturalnych*, red. B. Fiedor, S. Czaja, A. Graczyk, Z. Jakubczyk, C.H. Beck, Warszawa 2002.
- [8] Pytkowski W., *Organizacja badań i ocena prac naukowych*, PWN, Warszawa 1981.
- [9] *Siemens' sights on sustainability. But employees think there's a long way to go*, „Strategic Direction” 20/10 (2004), s. 18-20.
- [10] *Światowa strategia ochrony przyrody. Ochrona żywych zasobów dla trwałego rozwoju*, IUCN, UNEP, WWF, Liga Ochrony Przyrody, Warszawa 1985.
- [11] United Nations, General Assembly, 4 August 1987, English, Forty-second session, Item 83 (e) of the provisional agenda, A/42/427, *Development and international economic co-operation: environment*, Report of the World Commission on Environment and Development, Annex: Our Common Future;
- [12] Zabłocki G., *Rozwój zrównoważony: idee, efekty, kontrowersje (perspektywa socjologiczna)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2002.
- [13] Ziółkowski B., *Ewolucyjne podejście do ekoinnowacji i zrównoważonego rozwoju – ujęcie systemowe*, Poligrafia Wyższego Seminarium Duchownego w Rzeszowie, Rzeszów 2012.
- [14] Ziółkowski B., *Effectitions as a new instrument in sustainable development policy – the conceptual approach*, „Management” 16/2 (2012), s. 282–295.

„EUROPE 2020” IN MANAGEMENT TOWARDS SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE EUROPEAN UNION

Sustainable development policy has never been so important as today. It developed as a result of the growing interest in environmental issues in the nineties of the XX-th century and included ecological (environmental), social and economic issues. The essence of the implementation of the principles of this concept was to meet the needs of communities living around the world without restricting the ability of future generations to meet their needs. In addition to the documents strictly aimed at promoting

sustainable development there are created many more other ones for sectoral or national level, rarely exposing all the necessary aspects of sustainable development. The literal support for the concept of sustainable development is particularly important in the case of strategic documents that shape the direction of further development of a number of entities. An example of this is the dimension of the European Community, which regularly for many years develop and maintain strategies for development of the European Union. These documents form the basis for subsequent entries created for each sector.

This article aims to identify and analyze plans for supporting sustainable development contained in the strategy "Europe 2020". The results of the study indicate the specific directions of the future development of the European Union in the analyzed area, which substantially faces the optimization of resources consumption and technological development. It provides, inter alia, investments in clean (based on renewable energy sources) and low-carbon technologies, particularly in land transport (through the development of electric cars and hybrid) as well as in air and sea transport.

Keywords: sustainable development, strategy „Europe 2020”, European Union, management, eco-innovations

DOI:10.7862/rz.2013.hss.10

Tekst złożono w redakcji: marzec 2013.

Przyjęto do druku: czerwiec 2013.

ADDITIONAL INFORMATION

The Journal annually publishes a list of reviewers: in the last issue of the quarterly - no. 4/2013 and on the website:

<http://oficyna.portal.prz.edu.pl/pl/zeszyty-naukowe/humanities-and-social-sciences/>
<http://hss.portal.prz.edu.pl/pl/recenzenci-wspolpracujacy/>

Previous name of the Journal: *Ekonomia i Nauki Humanistyczne*, ISSN 1234-3684

<http://oficyna.portal.prz.edu.pl/pl/zeszyty-naukowe/ekonomia-inh/>
<http://eih.prz.edu.pl/>

The journal uses as described on its website the procedure for reviewing:

<http://oficyna.portal.prz.edu.pl/pl/zasady-recenzowania/>
<http://hss.portal.prz.edu.pl/pl/podstawowe-informacje/standardy-recenzowania/>

Information for authors available at:

<http://oficyna.portal.prz.edu.pl/informacje-dla-autorow/>
<http://hss.portal.prz.edu.pl/pl/podstawowe-informacje/informacje-dla-autorow/>

Review's form available at:

<http://oficyna.portal.prz.edu.pl/pl/zeszyty-naukowe/humanities-and-social-sciences/>
<http://hss.portal.prz.edu.pl/pl/podstawowe-informacje/formularz-recenzji/>

Instruction for Authors

<http://oficyna.portal.prz.edu.pl/pl/instrukcja-dla-autorow/>
<http://hss.portal.prz.edu.pl/pl/podstawowe-informacje/instrukcja-redakcyjna/>

Contact details to Editorial Office available at:

<http://oficyna.portal.prz.edu.pl/pl/zeszyty-naukowe/humanities-and-social-sciences/>
<http://hss.portal.prz.edu.pl/pl/komitet-redakcyjny/>

Electronic version of the published articles available at:

<http://oficyna.portal.prz.edu.pl/pl/zeszyty-naukowe/humanities-and-social-sciences/>
<http://hss.portal.prz.edu.pl/pl/wersja-elektroniczna/>

Circulation 130 copies. Publisher's sheet 9,55. Printer's sheet 8,0. Offset paper 70g B1.

Manuscript completed in June 2013, Printed in June 2013.

Printing Publishing House, 12 Powstańców Warszawy Ave., 35-959 Rzeszów

Order no. 71/13